

Rolf Werenskjold: Lydfilmavisen - et viktig massemedium i 1930-årene

Birgitte Kjos Fonn: Journalisten Vilhelm Aubert

Rune Ottosen: Klimadebatten 2013 i en historisk ramme

Bokomtaler og presseminne

NORGES FØRSTE LYDFILMAVIS

VERDEN RUNDT 1930-1941

Mediehistorisk Tidsskrift nr.26 2016

Norsk Mediehistorisk Forening

www.medietidsskrift.no

Norges første lydfilmavis

Verden Rundt 1930-1941

Mediehistorisk Tidsskrift nr. 26 2016

Utgitt av

Norsk Mediehistorisk Forening

**Redaksjon for dette nummeret av
Mediehistorisk Tidsskrift:**

Birgitte Kjos Fonn (ansv. red.)

kontakt@medietidsskrift.no

© 2016 Forfatterne

Design/Grafisk produksjon: Endre Barstad

Omslagsfoto: Den spanske borgerkrigen:
En soldat hjelper sin sårede kamerat under
Slaget ved Lopera i 1936. Foto: Robert Capa.

ISSN digital utgave: 2387-3655

Utgitt av Norsk Mediehistorisk Forening
*Tidsskriftet er Open access og gratis
tilgjengelig for alle.*

Adresse:

Norsk Mediehistorisk Forening
c/o Mediebedriftenes Landsforening
Kongensgate 14
0153 Oslo

Hjemmeside: www.medietidsskrift.no

Innhold

Leder:

Ny kunnskap om filmavisene 8

Rolf Werenskjold

«Begivenheter fra alle verdens kanter». Norges første lydfilmavis, Verden Rundt ... 13

Birgitte Kjos Fonn

Det store i det lille: Journalisten Vilhelm Aubert 57

Rune Ottosen

Politisk batalje eller klimadebatt? Lofoten-spørsmålet under valget 2013 i et
pressehistorisk perspektiv. 77

BOKANMELDELSER OG PRESSEMINNE

Paul Bjerke

Bok: Melankolsk situasjonsrapport 94

Birgitte Kjos Fonn

Bok: Krigsjournalistisk pionér 97

Presseminne:

Sigbjørn Obstfelders korte journalistkarriere: Rudolf Rasmussen, «Med Obstfelder
i journalistlosjen» 101

Om bidragsyterne 106

Forfatterveiledning for Mediehistorisk Tidsskrift 108

Utgaver så langt 110

Leder:

Ny kunnskap om filmavisene

Birgitte Kjos Fonn
Redaktør Mediehistorisk Tidsskrift
Birgitte-Kjos.Fonn@hioa.no

I årets siste nummer av *Mediehistorisk Tidsskrift* presenterer vi Rolf Werenskjolds omfattende studie av **lydfilmavisen Verden Rundt**. Den eksisterte fra 1930 helt til nazistene etablerte *Filmrevyen* i 1941, og var et svært populært tilbud. I motsetning til hva man tidligere har trodd, var den ikke bare en distribusjonskanal. Werenskjold viser i sin artikkel at *Verden Rundt* hadde en redaksjon, som både vurderte og valgte ut stoff fra andre leverandører. Den klippet i innkommet stoff, og tok også initiativ til at innslag ble produsert. *Verden Rundt* var altså et redigert medium. Det innebærer at tidspunktet for etableringen av den første norske lydfilmavisen i et eget dedikert lokale kan flyttes ti år tilbake, fra 1941 til 1930.

Et av flere interessante spørsmål er hva *Verden Rundts* publikum fikk se. Da Werenskjold skulle gå i gang med dette arbeidet, viste det seg at ikke én utgave av *Verden Rundt* var bevart. Men hvordan kan man på en vitenskapelig måte analysere et massemedium hvor det i dag ikke finnes en eneste utgave? I tillegg til å gi oss ny innsikt om massemediesituasjonen i Norge i 1930-årene, gir også artikkelen et grundig og lærerikt innblikk i forfatterens metodearbeid – et omfattende puslespill der alt fra avisannonser og omtaler i pressen til styreprotokoller og statlige sensurkort inngår. Resultatet er blitt at vi har fått et godt bilde av hva denne stadig mer populære filmavisen viste, i tiåret fram mot den andre store verdenskrigen.

Lydfilmavisen som hadde faste lokaler i Palads-teateret i Oslo i alle de årene den eksisterte, viste nyheter

fra både Norge, Norden for øvrig og ikke minst resten av verden. Isolert sett var Norge det landet det ble vist flest filmer fra, men totalt handlet selvsagt det overveiende antall filmer om den store verden. De vestlige stormaktene var i toppsjiktet allerede da, sammen med land som Sovjetunionen og Japan. Ikke minst var det dessuten fokus på Spania. Krigen mellom verdenskrigene, den spanske borgerkrigen som tok til for 80 år siden i år, var den største og mest langvarige enkeltkonflikten i løpet av hele den tiårsperioden *Verden Rundt* var i drift. Borgerkrigen i Spania varte i hele tre år, innebar uhyrlige scener og forårsaket store tap både på sivil og militær side. Omslagsfotoet i dette nummeret, tatt av den legendariske fotografen Robert Capa, viser en soldat som forsøkte å hjelpe sin sårede kamerat under slaget ved Lopera i 1936.

Det utenriksjournalistiske systemet i Norge i 1930-årene er tidligere ikke beskrevet og tematisert. Werenskjolds studie er den første som forsøker å gjøre det. Den viser at lydfilmavisen *Verden Rundt* var et betydelig massemedium, som inngikk i dette systemet. I tillegg bidro lydfilmavisen til at Norge ble en viktigere del av det internasjonale nyhetsfilmmarkedet enn tidligere. Fra lydfilmavisen går det tråder helt fram til etableringen av filmreportasjene i nyhetssendingene i norsk fjernsyn, og artikkelen gir også innblikk i et nordisk nyhetsfilmsamarbeid som peker fram mot Nordvisjonssamarbeidet.

Mange forfattere, forskere og politikere har begynt karrieren sin i pressen, eller hatt det som en bigesjeft. **Sosiologen Vilhelm Aubert** var en av dem. Juristen Aubert ble en ledende fagmann i det som er kalt «gullalderen» i norsk sosiologi, og ble først dosent i retts sosiologi ved det juridiske fakultet og deretter professor i sosiologi ved SV-fakultetet ved Universitetet i Oslo. Han var også en sentral skikkelse

ved Institutt for samfunnsforskning (ISF) i mange år. Men parallelt med dette var han aktiv skribent i opposisjonsavisen *Orientering*, i en periode også redaktør.

Aubert skrev gjennom årene en rekke skarpe og velformulerte kommentarer og analyser av internasjonal politikk, men denne typen tekster var tross alt «verden sett fra skrivebordet». Fra midten av 1950-årene begynte han imidlertid å oppholde seg i Spania på vinterstid. Dette var et Spania som nå hadde vært under Franco-styre i over 15 år, og der diktatur og undertrykkelse gikk hånd i hånd med skjevutvikling og enorme sosiale forskjeller. Deler av Andalucia-regionen, der Aubert var mesteparten av tiden, hadde et levesett som knapt hadde utviklet seg i det 20. århundret, og fattigdommen var stor. I disse omgivelsene viste Vilhelm Aubert sitt talent som observerende og skildrende reporter. Artikkelen peker på at det Aubert gjorde må betegnes som journalistikk selv om han hadde et annet hovedyrke, og drøfter også likhetstrekkene mellom de egenskapene som gjorde at han både kunne lage god sosiologi og god journalistikk. Artikkelen er skrevet av dette tidsskriftets redaktør, men ble fagfellevurdert og antatt under forrige redaksjon.

Miljøjournalistikken har ikke noen lang forhistorie, men det er i alle fall mulig å trekke linjene tilbake til 1970-tallet da den daværende *Aftenposten*-journalisten (senere NRK) Lars Sigurd Sunnanå fikk Narvesen-prisen for sin miljøjournalistikk. På slutten av 1980-tallet spilte Norge en viktig rolle i FNs arbeid for bærekraftig utvikling, og snart ble også klimasaken satt på dagsordenen. Rundt 1990 ble det etablert et nettverk av norske miljøjournalister som møttes jevnlig på Kafé Celsius i Oslo, og som dermed gikk under navnet Celsius-bevegelsen. Navnet spilte på den kjente Engebret-bevegelsen, et nettverk for

kvinnelige journalister som var aktivt i mange år før og etter 1980. Celsius-bevegelsen fostret dedikerte miljøjournalister, noen av dem jobbet med miljøpolitikk på heltid.

Artikkelforfatteren, Rune Ottosen, gjør så et bevisst hopp fram til valgkampen i 2013. Klima var blitt et miljøspørsmål som overskygget andre miljøspørsmål, en bred tverrpolitisk bevegelse forsøkte å løfte klimasaken, og miljøpartiet Venstre vurderte å gå i regjering med Fremskrittspartiet – et parti som har tradisjon for å fornekte menneskeskapte klimændringer. Miljøpartiet De Grønne var for første gang en reell utfordrer for de etablerte partiene. Valgkampen var også den første der spørsmålet om oppstart av prøveboring ved Lofoten, Vesterålen og Senja (LVS) ble den viktigste symbolsaken for klimaspørsmål.

Samtidig har mye forandret seg i pressedekningen i løpet av 20-30 år. Klima kan være et selvstendig dekningsfelt, men det er også jevnlig en dimensjon ved oljestoff, økonomistoff, generelle miljø saker og selvsagt de politiske «batalje»-sakene. Noen ganger trer klimasaken tydelig fram, andre ganger forsvinner den i andre vinklinger. Den historiske gjennomgangen i artikkelen munner ut i spørsmålet om hvordan stoff om LVS-spørsmålet ble vinklet i valgkampen.

I tillegg til de fagfellevurderte artiklene bringer også *Mediehistorisk Tidsskrift* **debatt, bokomtaler og presseminner**. Her anmeldes Halvor Hegtuns og Sven Egil Omdals *Noe innen media – har det klikket for pressen?* – en bok som både tar for seg den teknologiske og økonomiske transformasjonen som har funnet sted i medie verdenen de siste tiårene, og som prøver å gi et bilde av dagens mediesituasjon. Videre omtales Elisabeth Vislies biografi over Gerda Grepp, den første skandinaven som dekket borgerkrigen i Spania og dessuten Norges første kvinnelige krigskorre-

spondent. Grepp døde av tuberkulose 33 år gammel, og ble deretter nesten glemt. I boken *Ved fronten. Gerda Grepp og den spanske borgerkrigen* har Vislie blant annet gått til Grepps etterlatte brevsamling for å rekonstruere historien om den banebrytende journalisten.

Nummeret avsluttes med et presseminne viet Sigbjørn Obstfelder. 150-årsdagen for Obstfelders fødsel har vært markert gjennom 2016. I likhet med Gerda Grepp døde Obstfelder ung av tuberkulose, datidens «grå masse-morder». Han ble bare 34 år, men rakk å få en posisjon som den fremste representanten for en tidlig norsk modernistisk lyrikk.

Også Sigbjørn Obstfelder forsøkte seg i journalistikken før han slo gjennom som forfatter. Obstfelders gjesteopptreden i presselosjen tidlig i 1890-årene var imidlertid av det mindre helhjertede slaget, noe hans daværende kollega, den senere teatermannen Rudolf Rasmussen, beskrev muntert i en bok fra 1941 som vi har fått trykke et kort utdrag fra.

Mediehistorisk Tidsskrift, som skiftet navn fra *Pressehistorisk tidsskrift* ved overgangen til årets første nummer, er Norges eneste fagfelle-vurderte tidsskrift om mediehistorie. Vi tar imot artikler, bokomtaler og annet stoff om medier og journalistikk i et historisk perspektiv.

Desember 2016
Birgitte Kjos Fonn
Redaktør
Mediehistorisk Tidsskrift

Call for papers:

100 år siden den russiske revolusjon: Hvilken betydning hadde den i norsk presse?

Seminar på Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA) 15. februar 2017.

Norsk Mediehistorisk Forening skal i februar 2017 arrangere et seminar om betydningen av 1917-revolusjonen for journalistikk og presse i Norge. Seminaret vil finne sted på Institutt for journalistikk og mediefag, Pilestredet 48, HiOA, Oslo.

Den russiske revolusjonen fikk betydning for og i norsk presse på mange måter. Forholdet til Sovjetunionen preget utviklingen av norsk fagbevegelse, partier på venstresiden og pressen i mange år etter revolusjonen. Det stod hard strid mellom de ulike retningene om kontrollen over partipressen. Samtidig var lederne for fagbevegelse og parti ofte også redaktører, journalister eller aktive skribenter. Journalistikk og pressedekning bidro aktivt til å forme folks syn på den russiske revolusjon og Sovjetunionen.

Derfor kan kunnskap om pressen i Norge etter revolusjonen bidra til viktige innsikter om politikk og samfunn i Norge i tiden etter 1917. Samtidig er det nødvendig å fortolke og forstå pressedekningen av revolusjonen i lys av utviklingen i fagbevegelsen, andre sosiale bevegelser og partiene.

Med dette seminaret ønsker arrangørene å invitere til tverrfaglig dialog for å forstå betydningen av den russiske revolusjon for mediene i Norge. Vi ønsker velkommen bidrag fra ulike fagtradisjoner og disipliner. Planen er å gi ut et temanummer av Mediehistorisk Tidsskrift med bidrag fra konferansen.

Seminaret vil bestå av to deler. Først vil det bli tre innledninger. Deretter vil det bli anledning til å presentere papers for videre diskusjon.

Innledninger:

Kl. 0900: Birgitte Kjos Fonn, førsteamanuensis i journalistikk og redaktør for Mediehistorisk tidsskrift, ønsker velkommen. «Hvorfor vår felles mediehistorie er viktig for å forstå vår historie».

Kl. 0910: Rune Ottosen, professor i journalistikk og nestleder i Norsk Mediehistorisk Forening:

Arbeidets Jul sin forside 1917. Foto: SNL (Skannet av Gunnar E. Kristiansen).

«Revolusjonsfrykt og krigsangst: innskrenking av ytringsfrihet i 1917». Ottosen var blant annet redaktør for «Norsk presses historie 1660-2010» bind to, «Parti, presse og publikum 1880-1945».

Kl. 0930: Åsmund Egge «Norsk arbeiderbevegelses forhold til Sovjetunionen – med sideblikk til arbeiderpressen». Åsmund Egge er professor emeritus i historie ved Universitetet i Oslo. Blant Egges publikasjoner finner vi titler som «Komintern og krisen i Det norske arbeiderparti», «Komintern og Norge. DnA-perioden 1919-1923 En dokumentasjon»; «Aleksandra Kollontaj og norsk arbeiderbevegelse 1915-1930».

Fra ca. Kl. 1100 – 1500: Presentasjoner med påfølgende diskusjon.

Vi inviterer til å sende inn forslag til presentasjoner som diskuterer forholdet mellom den russiske revolusjon og mediene i Norge på ulike måter, til gjesteredaktør Roy Krøvel (roy.krovel@hioa.no).

Mer opplysninger på våre nettsider:

<http://www.mediehistorisk.no/call-for-papers-100-ar-siden-den-russiske-revolusjon-hvilken-betydning-hadde-den-i-norsk-presse/>

Paladsteateret på Karl Johansgate i Oslo: Lydfilmavisen Verden Rundt. Foto: Aftenposten/Scanpix

«Begivenheter fra alle verdens kanter»

Norges første lydfilmavis, *Verden Rundt*

Rolf Werenskjold

Førsteamanuensis i journalistikk og
medievitenskap, Høgskolen i Volda
rof@hivolda.no

Lydfilmavisen *Verden Rundt* hadde sin første forestilling 17. november 1930, og den hadde sin faste visningsplass på Paladsteateret – sentralt på Karl Johansgate i Oslo – helt fram til den siste forestillingen 18. mai i 1941. Samme året opprettet den tyske okkupasjonsmakten i samarbeid med norske nazimyndigheter *Filmrevyen*, som var den første filmavisen i Norge med nasjonal distribusjon utenfor Oslo.¹

Lydfilmavisen *Verden Rundt* viste én ukentlig hovedutgave med premiere hver mandag, som besto av norske og nordiske aktualitetsfilmer, og nyhetsfilmer med lyd fra de store filmrevyselskapene *Paramount News* og *Fox Movietone News* – begge amerikanske selskaper lokalisert i London – samt det tyske filmavisselskapet *Universum Film AG* (UFA). Først i 1939 fikk forestillingene også en oppdatering hver onsdag. De brukte også enkeltrevyer fra *Pathé*, *Metrorevy*, *Universal* og *Soviet News*. De norske og nordiske aktualitetene ble alltid vist først.

Lydfilmavisen *Verden Rundt* hadde i 1930-årene et stort publikum og kunne vise til gode økonomiske resultater. I 1936 regnet man med at lydfilmavisen ble vist til 6–8000 mennesker per uke i høysesongen.

I 1939 hadde kinoen 312 000 besøkende i løpet av året. I løpet av årene filmavisen ble vist, steg publikumstallet jevnt og trutt og gjorde filmavisen til en økonomisk suksess.

Selv om de norske avisene kanskje var de viktigste kildene for publikums kunnskap om hva som foregikk utenfor Norges grenser, var de ikke de eneste som formidlet utenriks-nyheter. De internasjonale filmavisene og radioen ble også viktige for spredningen av nyheter fra hele verden. Vi vet egentlig lite om hva og på hvilken måte filmavisen som massemedium formidlet innenriks- og utenriksnyheter i Norge i tiden før den andre verdenskrigen. Av alle de nærmere 50 årlige forestillingene som ble vist i løpet av

årene fra 1930 til 1941, er det ikke bevart én eneste forestilling som kan vise hva publikum faktisk fikk se i kinosalen på Paladsteateret. Denne artikkelen er imidlertid et forsøk på å rekonstruere hva denne nyhetskanalen ga publi-

kum, og samtidig sette kanalen inn i det systemet som formidling av utenriksnyheter representerer.

Deler av utenriksjournalistikken, her forstått som et eget system under den kalde krigen, er allerede tematisert og beskrevet.² Det utenriksjournalistiske systemet i 1930-årene og tiden før den andre verdenskrigen er derimot fremdeles ubeskrevet og ikke tematisert. Med det utenriksjournalistiske systemet menes her summen av alle elementene som inngår

*«De internasjonale filmavisene i
1930-årene var viktige for spredningen
av nyheter fra hele verden»*

2 For en analyse av det utenriksjournalistiske systemet i Norge under den kalde krigen, fra 1945 til 1995, se Werenskjold 2011: 227–255; Hovden and Werenskjold (kommer 2017): 1–37

i den nasjonale formidlingen av utenriksnyheter fra utlandet. Systemet har både en organisasjonsside og en innholdsside som står i forhold til hverandre. Rapporteringen av utenriksnyheter i mediene er generelt en komplisert og sammensatt prosess som omfatter organiseringen av alle de prosessene som nyhetsstoffet går igjennom – på mange nivåer – før det når medienes publikum. Prosessene omfatter økonomi, teknologi for overføring av nyheter, kontakter med nyhetsfilmbyråer og samarbeidsavtaler med andre som bidrar til strømmen av nyheter, journalister og filmfotografer som rapporterer nyhetene direkte eller indirekte til redaksjonene, organiseringen av de interne prosessene i den enkelte redaksjonen som velger ut, eventuelt forklarer og kommenterer nyhetsstoffet. Den overordnede problemstillingen i denne artikkelen er dermed: Hvordan kan vi plassere og vurdere lydfilmavisen *Verden Rundt* som en del av det utenriksjournalistiske systemet i Norge i 1930-årene?

Den overordnede problemstillingen er operasjonalisert i tre underproblemstillinger. For det første: Hvordan kan vi på en vitenskapelig måte analysere et massemedium hvor det ikke er bevart én eneste utgave? For det andre: I hvilken grad kan lydfilmavisen *Verden Rundt* defineres som en filmavis – med en redaksjon som produserte, vurderte og/eller valgte ut de reportasjene som publikum fikk se under forestillingene? For det tredje: Hva satte den nye lydfilmavisen på dagsordenen? Hva slags innhold hadde de innenriks- og utenriksnyhetsreportasjene som *Verden Rundt* formidlet til publikummet på Paladsteateret i Oslo?

På bakgrunn av problemstillingene faller artikkelen i tre hoveddeler, og den har i tillegg en avsluttende del hvor funnene blir drøftet. Den første innledende hoveddelen tar for seg framveksten av de internasjonale filmavisene og spør om hva som var det mediespesifikke nye med nyhetsfilmavisene i 1930-årene. Denne delen gjør også rede for tidligere forskning på lydfilmavisen *Verden Rundt*, og drøfter de metodiske

utfordringene ved å analysere et massemedium hvor det kreves et stort arbeid for å framskaffe data det er mulig å basere analyser på.

Den andre hoveddelen handler om etableringen, organiseringen og utviklingen av lydfilmavisen *Verden Rundt* fra 1930 og fram til den andre verdenskrigen. Den tyske og nazikontrollerte filmavisen *Filmrevyen* som ble opprettet i 1941, er regnet som den første filmrevyen i Norge, men var den egentlig det? I denne delen drøftes spørsmålet om *Verden Rundt* var en filmavis – sett på bakgrunn av hvordan begrepet er definert i annen filmavisforskning med hensyn til regularitet, sammensetning, aktualitet, lengde og formidlingsmodus.³ Fantes det en redaksjon? Hvordan ble *Verden Rundt* redigert? Fantes det noen egenproduksjon – eller var det slik at filmavisen som ble vist på Paladsteateret bare var en mekanisk framvisning av importerte filmnyheter fra utlandet?

Den tredje hoveddelen handler om selve innholdet i *Verden Rundt*. Hvilke temaer satte lydfilmavisen på dagsordenen – og hvilke land var representert i de reportasjene som Oslo-publikum ble kjent med i forestillingene?

I den tredje delen blir representasjonen av den spanske borgerkrigen i perioden 1936–1939 i *Verden Rundt* brukt som case. Ikke i første rekke som case på hva lydfilmavisen fortalte om Spania, men mer om hva dekningen fortalte om lydfilmavisen *Verden Rundt*. Den spanske borgerkrigen, også kalt krigen mellom krigene, var den største og den mest langvarige enkeltkonflikten i løpet av hele tiårsperioden som *Verden Rundt* var i drift. Denne delen gir også innblikk i hva slags reaksjoner lydfilmavisen ble møtt med, fra både filmpublikum og filmanmeldere i Oslo.

De internasjonale lydfilmavisene

Hva var det mediespesifikke nye med filmavisene i 1930-årene? Filmavisen var allerede et etablert massemedium og ikke noe nytt ved inngangen til

*«Kommentatorrollen bidro til
å utvikle filmavisene som et komplekst
og sammensatt meningsskapende
nyhetsmedium»*

3 Baechlin and Muller-Strauss 1952: 9; Helseth 2000: 96.

1930-årene. Det hadde eksistert lenge. Internasjonalt var det en lang rekke nyhetsfilmselskaper som hadde etablert seg i tiden før første verdenskrig, og som produserte aktualitetsreportasjer og kortere nyhetsfilmer som ble distribuert både nasjonalt og internasjonalt – helt fram til starten på andre verdenskrig. Først ute var det franske filmselskapet Pathé i 1908, som etablerte egne kontorer i Paris, London, Berlin, St. Petersburg, Milano og Barcelona. Andre selskaper fulgte raskt etter både før, under og etter første verdenskrig.⁴ Også de norske kinoene ble en del av markedet for disse nyhetsfilmselskapene. Første verdenskrig var også den første store krigen som ble dekket og formidlet av det nye store massemediet – filmen. De store internasjonale nyhetsfilmselskapene spilte en viktig rolle i propagandaen under første verdenskrig hos alle de store maktene, og de ble alle underlagt streng statlig sensur.⁵

I 1930-årene var det to viktige nye elementer som fikk betydning for utviklingen av det internasjonale filmavismarkedet. Antall selskaper hadde allerede blitt drastisk redusert gjennom den intense konkurransen selskapene mellom i 1920-årene. Bare de største med et stort distribusjonsnett og økonomi overlevde. Det nye var for det første at overgangen til lydteknologien ved slutten av tiåret var av vesentlig betydning både for de selskapene som bukket under, og for dem som overlevde i markedet. Nyhetsfilmene ble for første gang audiovisuelle. 1930-årene ble en gullalder for de store internasjonale lydfilmavisene som hadde finansiell styrke og som var tidlig ute med å legge om til lydfilm.

Det fantes en rekke filmaviser som leverte nyheter både nasjonalt og internasjonalt. Sammen med de internasjonale nyhetspressebyråene inntok filmavisene en sentral posisjon i den internasjonale nyhetsstrømmen som formidlere av filmreportasjer laget

av både filmfotografer lokalt og profesjonelle filmfotografer ansatt i filmavisene. Team fra filmavisene rykket ut til begivenhetene etter hvert som de oppsto. Filmene ble så sendt til videre bearbeiding i de enkelte filmselskapenes studier og hovedredaksjoner. De nye tekniske lydmulighetene og kravene om hurtige leveranser ga grunnlag for store muligheter for å manipulere innholdet og presentasjonen av sakene, slik også flere forskere i samtiden advarte mot.⁶ Samtidig med at lyden ga nyhetsfilmene nye muligheter, la også lydteknikken store begrensninger. Utstyret var stort og tungt og krevde at bruken i felt ble nøye planlagt. Dette er i og for seg ett av de praktiske paradoksene. Vekten på kamerautstyret hadde gått ned gjennom hele 1920-årene, slik at de fleste filmkameraer var blitt til bærbart utstyr. Med lydteknikken ble vekten på nytt et stort problem for en rask og sikker dekning av nyhetssaker.

Filmavisen var det første globale nyhetsmediet, med filmer som ble vist på kinoer hele verden rundt i 1920- og 1930-årene. Det kan hevdes at telegrafene var tidligere ute – men filmavisen var det første redigerte globale nyhets-

mediet. Som nyhetsleverandører sto filmavisene nærmere journalistikken enn filmen.⁷ For det andre ble etableringen av kommentatorrollen fra 1935 av vesentlig betydning for utviklingen av filmen som et komplekst og sammensatt meningsskapende nyhetsmedium. Kommentatorene satte sammen med kamerafolk og redaktører tonen og la premissene for hva filmavisen ønsket at publikum skulle oppfatte av innholdet – og hvordan de skulle oppfatte det. Mange av kommentatorene i nyhetsfilmrevyene i tiden etter 1935 ble påvirket av den dramatiserende allvitende kommentatorstemmen i kortfilmserien *March of Time*.⁸

Mens flere av filmavisene la vekten på å bruke

*«Verden Rundt er en filmavis
uten bevarte kopier av
forestillingene»*

4 Aldgate 1979: 18.

5 Se bl.a. Vaughn 1980; Kennedy 2004.

6 Mackenzie 1938: 328–339.

7 Althaus 2010: 195–97.

8 Setliff 2007; Flo 2016: 26 ff. Se også Sørenssen 1996: 44–56

kun én kommentator som frontfigur, anvendte *Fox Movietone* og *Paramount News* flere kommentatorer på hver sine saksområder.⁹

Det amerikanske newsreel-selskapet *Paramount News*, opprettet i 1927, var det første til å gå over fra stumfilm med tekstplakater til lydfilm. Selskapet produserte to filmavisutgaver per uke, som i gjennomsnitt varte mellom syv og ni minutter. I gjennomsnitt varte det enkelte nyhetsinnslaget fra 45 til 90 sekunder. De andre store selskapene i nyhetsfilmbransjen fulgte raskt etter. Den intense konkurransen om eksklusive rettigheter til dekningen av bl.a. de store idrettsbegivenhetene førte til at de store internasjonale lydfilmselskapene oppnådde tilnærmet monopol i nyhetsfilmmarkedet i 1930-årene. Monopolet ble sikret bl.a. ved hjelp av krysseierskap i og mellom selskapene, gjennom avgrensede fellesavtaler om dekningsrettigheter til populære arrangementer som ellers hadde blitt for dyre for det enkelte selskap, og ved å dele kinomarkedet seg imellom. I Storbritannia handlet konkurransen i første rekke om visningsrettighetene ved de uavhengige kinoene.¹⁰ Krysseier-selskapsstrukturen bidro til at ingen av de store selskapene kunne ekspandere i kinomarkedet på bekostning av de andre store selskapene.¹¹

Selskapene konkurrerte også om rekrutteringen av dyktige kamera- og studiofolk. De fleste kamerafolkene som arbeidet i de ulike nyhetsfilmselskapene,

var i hovedsak folk som tidligere hadde arbeidet som pressefotografer. Noen av filmfotografene hadde også arbeidet i de statlige propagandafilmene under første verdenskrig.¹² Kravet om rask levering av nyheter i det store kinomarkedet bidro også til å utvikle nyhetsfilmene som en profesjonell nyhetsorganisasjon både når det gjeldt innlandsnyheter og utenriksnyheter. Som filmhistorikeren Anthony Aldgate har vist, dekket filmrevyselskapene internasjonale nyheter på en svært variert og sammensatt måte. Enten ved hjelp av egne utsendte filmreportasjegrupper eller ved hjelp av frilansstringere lokalisert i forskjellige byer på det europeiske kontinentet. Slike stringere fikk bare betalt for det selskapene valgte å bruke.¹³ Det er imidlertid ikke alltid like enkelt å dokumentere hvor filmene egentlig kom fra,¹⁴ og noen av filmene gikk igjen som identiske reportasjer i flere avisfilmrevyer.¹⁵ De fleste av de store internasjonale nyhetsfilmselskapene

hadde en eller annen form for samarbeidsavtale med de andre store pressenyhetsbyråene – som *Reuters*, *Associated Press* og *United Press* og andre.¹⁶ Det faktum at nyhetsfilmselskapene konkurrerte om et internasjonalt marked,

bidro også til å øke kravene til hurtighet. De fleste selskapene laget ulike versjoner beregnet på ulike markeder – hvor kjernestoffet i de ulike utgavene var felles.

Alle de internasjonale filmavisene hadde visse karakteristiske trekk eller særpreg som ble framhevet av filmkritikerne i deres egen samtid. Ifølge filmkritikeren Donald Fraser forsøkte *Fox British Movietone* å lage seriøs nyhetsfilmproduksjon basert på lignende

«Verden Rundt var Norges første redigerte lydfilm i et eget lokale dedikert til nyhetsforestillinger for et massepublikum, og et populært tiltak»

9 I *Fox Movietone* var det Eric Dunstand, Leslie Mitchell, Ivan Scott og Sir Malcolm Campbell som kommenterte. *Movietone* brukte også Beryl de Querton som kommentator. Hun var den første kvinnelige kommentatoren i filmavisindustrien. *Paramount News* holdt på prinsippet om at kommentatoren skulle være anonym. Harry Giese ble den mest kjente kommentatoren i den tyske filmavisen *UFA Tonwoche*. Se Aldgate 1979: 41–43.

10 Aldgate 1979: 58.

11 Aldgate 1979: 27–34.

12 Aldgate 1979: 35.

13 Aldgate 1979: 38.

14 Goergen 2005: 47–48.

15 Et eksempel på dette var reportasjen om militarsoldatene som skjøt på kristusstatuen i Madrid i august 1936. Denne reportasjen var identisk både i *UFA Tonwoche* og i *Paramount News*.

16 Aldgate 1979: 39.

uavhengighetsidealer som i BBCs nyhetsjournalistikk. *Movietone* hadde også samarbeid med seriøse kvalitetsaviser som *The Daily Mail*. *Paramount News* lignet mer på de amerikanske tabloidavisene. Andre nyhetsfilmer lignet mer på det kuriøse innholdet i underholdnings-bladene.¹⁷ Det tyske *Universum Film AG* – som regel kalt UFA-revyene – framstilte seg som faktabaserte. UFA var blitt opprettet i 1917 som et svar på den internasjonale konkurransen om film og propaganda, men i 1930-årene var propaganda-aspektet til en viss grad tonet ned i de internasjonale versjonene som ble sendt til utlandet. (Det handlet imidlertid vel så mye om hva slags reportasjer som ble valgt ut, og hva som ikke kom med i forestillingene.)¹⁸

De ledende i det amerikanske nyhetsfilm-markedet var *Paramount News* (1927–1957), *Pathé News* (1910–1970), *Fox Movietone News* (1928–1963), *Hearst Metrotone News / News of the Day* (1914–1967), *Universal Newsreel* (1929–1967), and *The March of Time* (1935–1951).¹⁹ I Storbritannia var det *Gaumont British* og *Paramount British* de viktigste. I Frankrike var *Pathé* (1910–1956) og *Gaumont* blant de tidligste selskapene som etablerte et distribusjonsnett for filmavisnyheter før første verdenskrig.²⁰ Tyske UFA ble i 1927 oppkjøpt av den reaksjonære lederen for Det tysk-nasjonale folkepartiet (DNVP), mediemagnaten Alfred Hugenberg, og overført til det tyske nasjonalsosialistiske partiet (NSDAP) i 1933. UFA inngikk allerede i 1925 en distribusjonsavtale med det amerikanske studioet *Paramount* og *Metro-Goldwyn*, og avtalen gjaldt fram

til 1942.²¹ *UFA-Tonwoche* ble slått sammen med andre tyske filmavisene (*Deulig-Tonwoche*, *Tobis-Woche*, og *Fox-Tönende-Wochenschau*) i september 1939.²² Fra 1940 ble selskapene omdannet til ukefilmavisen *Die Deutsche Wochenschau*.²³

I Norge dominerte Newsreel-selskapene *Paramount News*, *Fox Movietone News* og filmavismarkedet, selv om filmer fra andre filmselskaper også fra tid til annen ble importert. I Norge ble UFA distribuert av Kommunenes Filmcentral. Oslo Kinematografer inngikk avtaler med de tre nyhetsfilmdistributørene som innebar en fast årlig pris for framvisningene. Disse avtalene ble reforhandlet da omfanget av forestillingene økte etter 1934. Gjennom disse avtalene ble lydfilmavisen *Verden Rundt* en del av det internasjonale nyhetsfilmmarkedet i 1930-årene.

Lydfilmavisen Verden Rundt i forskningen

Mens det er skrevet flere doktorgradsavhandlinger om de norske filmavisene under og etter den andre verdenskrigen, er det nesten ikke skrevet noe om den typen filmavis som dominerte de visuelle nyhetene fra utlandet i

1930-årene. *Verden Rundt* har bare så vidt blitt nevnt i forbifarten av norske filmhistorikere. Gunnar Iversen og Sara Brinch konstaterer kort:

Før krigen hadde det blitt produsert lokale filmavis eller ukerevyer i enkelte byer, som oftest var det imidlertid enkelte lokale aktualitetsfilmopptak som ble satt sammen med utenlandske revyer. Av

«Verden Rundt hadde en redaksjon som lignet på andre nyhetsorganisasjoner»

17 Aldgate 1979: 27.

18 Ries and Ring 1992.

19 De amerikanske filmavisene, se Fielding 1972.

20 Standardverket for studiet av filmavissjangeren før og etter den andre verdenskrig, se Baechlin and Muller-Strauss 1952.

21 En oversikt over UFAs historie, Kreimeie 1999. Se også omfattende studier av tysk dokumentarfilm i perioden før den andre verdenskrigen: Zimmermann, Hoffmann et al. 2003; Zimmermann and Hoffmann 2005.

22 Oversikt over hva som finnes av filmrevyer i Bundesarkiv i Berlin, se Bucher 1984. Se også <http://www.bundesarchiv.de/benutzungsmedien/filme/alpha/U/> page:3.

23 Winkel 2004: 7.

disse lokale tiltakene var Oslo Kinematografers ukerevy mest kjent. Den 17. november 1930 åpnet «Verden Rundt på 30 minutter» på Paladsteateret. For det meste inneholdt den reportasjer fra utenlandske filmaviser ...²⁴

Ingen av de omtalte forfattere har imidlertid gjennomført noen analyser av innholdet i *Verden Rundt*, annet enn å konstatere hvor de utenlandske filmavisene kom fra. Andre har hevdet at *Verden Rundt* egentlig ikke var noen «virkelig filmrevy». Tore Helseth viser til at «... programmet ikke var egenprodusert, men var satt sammen av revystoff fra Fox, UFA og Paramount, med bare enkelte norske filminnslag».

Helseth har likevel hevdet at *Verden Rundt* var det første filmrevyprogrammet i sitt slag i Skandinavia. Det er noe uklart hva han egentlig mener med dette.²⁵ Det fantes både svenske og danske filmaviser før den norske ble opprettet i 1930. Den første svenske ble opprettet allerede i 1914 av Svenska Biografiteatern (Svenska Bio) med navnet *Svenska Bios Veckorevy* (1914–1919). Da Svenska Bio ble slått sammen med selskapet Filmindustri AB Skandia til det nye private aksjeselskapet Svenska Filmindustri i 1919, fikk filmavisen navnet SF-Journalen (1919–1960).²⁶ Dansk Films *Dansk Filmrevy – Den danske Uge-Journal* ble opprettet i 1917.²⁷ Det kan imidlertid være at *Verden Rundt* var først ute i Skandinavia som lydfilmavis i et dedikert lokale, men dette vet vi ikke uten videre. Det er ikke skrevet noen studier om hverken den svenske eller den danske filmavisen i 1930-årene. Det er derfor ikke mulig å gjennomføre en komparativ analyse av de skandinaviske lands filmaviser generelt og heller ikke av dekningen av den spanske borgerkrigen spesielt.

«Riktignok har man nu (...) skaffet sig en plate med brøl av begeistret folkemasse, som kjører samtidig med grammofoonmusikken. Men denne platen blev sørgelig overarbeidet i går»

Det vi vet, er at ledelsen i Oslo Kinematografer dro til begge de skandinaviske landene for å orientere seg om driften av filmaviser før Oslo-kinoen startet med lydfilm. Spesielt viktig var kontakten med kinomiljøet i Sverige. Fra 1927 var det årlige faglige og sosiale bransjetreff mellom kinofolkene i Oslo og deres kollegaer i de andre nordiske landene.²⁸ Det ble raskt utviklet utvekslingsordninger for nyhetsfilmer med begge land, og etter hvert også med Finland. Men heller ikke Oslo Kinematografer selv har viet etableringen og driften av lydfilmavisen stor oppmerksomhet. Hverken *Verden Rundt* eller Paladsteateret fikk noe bred omtale i Oslo-kinoens eget 25-års-jubileumsskrift.²⁹

En forfatter som har omtalt *Verden Rundt*, er Jan Andreas Diesen i boken *Av og om Ottar Gladttvet*. Gladttvet var en av de mange norske filmfotografene som leverte filmreportasjer til lydfilmavisen i 1930-årene. Diesen peker i sin framstilling på et viktig element: kontinuiteten av filmfolk som leverte reportasjer til alle de tre norske filmavisene – til *Verden Rundt* i 1930-årene, *Filmrevyen* under den andre verdenskrigen og *Filmavisa* etter krigen.³⁰ Arbeidet til mange av disse filmfolkene pekte i praksis framover til prøve-driften og etableringen av fjernsynet fra midten av 1950-årene.³¹ De samme menneskene ble også langt på vei bidragsytere til det neste stadiet i den norske nyhetsproduksjonen: fjernsynsnyhetene i *Dagsrevyen*. Slik var også den norske nyhetsfilmproduksjonen i 1930-årene en del av et større internasjonalt utviklingsmønster.³² Felles for dem som har nevnt *Verden Rundt*, er at alle kun har framhevet at den i hovedsak

24 Brinch and Iversen 2001: 63.

25 Helseth 2000: 33; Helseth 2011: 77. Se også anmeldelse av Helseths avhandling i Norsk medietidsskrift: Dahlén 2002: 191f.

26 Werner 1978: 168; 170.

27 Sørensen 2014: 85–96; Bruhn Jensen 1997.

28 Oslo-Kinematografer 1951: 61–62.

29 Oslo-Kinematografer 1951: 22; 30; 71–72; 82; 83.

30 Oversikt over medarbeidere i *Filmavisa* etter den andre verdenskrigen, se Flo 2016: 55–63.

31 Diesen and Gladttvet 1999: 109–122.

32 Baechlin and Muller-Strauss 1952: 9; se også Flo 2016: 55–63; Totland 1992; Totland 2001.

viste utenlandske filmaviser.³³ Den journalistiske betydningen av de norske filmreportasjene er i liten grad drøftet. Det er heller ikke klargjort hvordan virksomheten i *Verden Rundt* var organisert, om innholdet i forestillingene ble redigert, eller hva slags innhold som ble formidlet på forestillingene i Paladsteateret.

I England har Anthony Aldgate skrevet en omfattende studie av den spanske borgerkrigen i britiske filmaviser. Studien omfattet blant andre *Paramount News* og *Fox Movietone*, de filmavisene som dominerte det norske nyhetsfilmmarkedet, og som ble brukt i *Verden Rundts* forestillinger.³⁴ De britiske filmavisene er også behandlet av David Deacon, som i stor grad bygger videre på arbeidene til Aldgate.³⁵ Men ingen av de britiske studiene av filmavisene i 1930-årene kan si noe om de skandinaviske utgavene av filmavisene som ble vist på Paladsteateret. Det finnes heller ingen samlet oversikt over de tilsvarende tyske internasjonale utgavene av *UFA* som ble sendt til Skandinavia i 1930-årene. Mange av filmene finnes imidlertid i Bundes Archiv i Berlin, men det finnes ingen lett tilgjengelig innholdsfortegnelse over de enkelte forestillingene som kan

sammenlignes med den informasjonen vi har i Norge om *UFA*-filmene som ble vist i *Verden Rundt*.³⁶ For å kunne si noe om det konkrete innholdet i *Verden Rundt* og om dekningen av den spanske borgerkrigen, må vi til britiske og tyske arkiver. Den delen av studien er enda ikke gjennomført i detalj. I det følgende skal vi imidlertid se nærmere på hva som finnes av kilder, og hvilke utfordringer de eksisterende kildene stiller oss overfor.

Kildene og de metodiske utfordringene

Som vi har sett er det ingen som egentlig har skrevet om filmavisen *Verden Rundt* i 1930-årene. Den er stort

sett bare nevnt i forbifarten i litteratur om andre temaer. Det er heller ingen som har tematisert lyd-filmavisen som en del av journalistikkhistorien, eller som har analysert den rollen *Verden Rundt* spilte i det norske utenriksjournalistiske systemet i 1930-årene. Det ligger i sakens natur at det er utfordrende å skrive om en filmavis hvor det ikke finnes noen bevarte kopier av filmforestillingene – slik publikum så dem. Det eneste vi har, er de faktaopplysningene som finnes i den eksisterende litteraturen om at forestillingene besto av filmavisene *Fox Movietone*, *Paramount News* og *UFA*, og at disse filmavisene ble supplert med norske aktualitetsfilmer.

Så hvordan kan man skrive om noe som man vet så lite om, og hvor det åpenbart finnes få kilder og det ikke lenger finnes noen som kan fortelle om hva de selv så på kino? Det er det vi her skal se nærmere på. Selv om det eksisterer få kilder, finnes det likevel noe

«Der finnes ikke noget firma her som hver uke optar journal/lukerevybilleder, av den simple grunn at her hænder ingenting», skrev lederen for finske 20th Century Fox i april 1938»

som kan kaste lys over forestillingene og innholdet i forestillingene i løpet av det tiåret som *Verden Rundt* eksisterte. Kildematerialet byr imidlertid på store kildekritiske utfordringer. De originale filmene som ble vist på Paladsteateret gjen-

nom 1930-årene og fram til 1941, er bare i varierende grad blitt tatt vare på i inn- og utland.

De utenlandske nyhetsfilmavisene ble rutinemessig returnert til filmbyråene som eide rettighetene uken etter visning. Det eneste som er bevart, er de 1230 enkeltstående aktualitetsfilmene som kanskje av tilfeldige grunner ble værende i Oslo Kinematografers arkiver, og av disse var brorparten – 1056 – norske reportasjefilmer. Resten var utenlandske filmer som i sin tid ble importert fra Danmark, Sverige, Finland og Nederland. Hovedtyngden av de bevarte filmene inngikk i *Verden Rundt*-forestillingene og ble vist

33 Totland 1992: 29–30; Evensmo 1992: 276.

34 Aldgate 1979.

35 Deacon 2008: 151–168.

36 Se en nærmere redegjørelse under kildene.

sammen med de utenlandske nyhetsfilmavisene.³⁷ De norske innslagene var filmer som Oslo Kinematografer antakelig selv hadde rettighetene til, noe som kan forklare hvorfor de har blitt bevart. Hoved-tyngden av de bevarte aktualitetsfilmene var fra perioden fra 1930 til 1941, men i samlingen finnes det også enkelte norske filmreportasjer fra årene 1905–1910 og fra perioden 1945–1953.

De bevarte aktualitetsfilmene inngår i Oslo Kinematografers arkiv og har blitt oppbevart av Oslo byarkiv. Det høye antallet bevarte norske filmer fra årene 1930 til 1941 dokumenterer at det ble laget og vist mange norske aktualitetsfilmer. Dette sammenholdt med kinoannonsene gjør at vi dermed i stor grad kan identifisere sendetidspunktene. Filmene inneholder også informasjon om hvilke filmfotografer som laget reportasjene. Det er bare noen få av de bevarte filmene som er ferdig digitaliserte, og her er det i hovedsak oversikten og informasjonen om filmene som er brukt som kilder.³⁸

Nasjonalbiblioteket er nå i ferd med å digitalisere filmene, spesielt de reportasjene som er direkte knyttet til Oslo by. Det vil imidlertid være noe misvisende å kalle disse *Verden Rundt*-filmene utelukkende for Oslo-filmer. Filmene dekket et langt bredere geografisk nedslagsfelt enn bare hovedstaden. De omfatter også svenske, danske, finske og nederlandske nyhetsaktualiteter. Det å betegne dem som Oslo-filmer kan dessuten underkommunisere hva disse filmene faktisk var; nemlig journalistiske nyhetsreportasjer som inngikk i den første redigerte norske nyhetssendingen over tid

*«Ved en offentlig forestilling
hvor til barn har adgang bør slik
råskap ikke vises»*

av levende bilder.

Fem av filmene handlet også om temaer som kan relateres til den spanske borgerkrigen, men med en norsk vinkel – fire av dem om Den norske hjelpekomiteen for Spania og deres innsamlingsaksjoner i 1937 og 1938, og en om fotballkampen mellom baskiske fotballspillere og A.I.F.s olympialag på Bislett stadion i 1937.

Alle de bevarte norske filmreportasjene er uten lyd. De lydsporene som en gang kan ha eksistert, har gått tapt. Det finnes heller ikke noen bevarte manus til filmene. Det store flertallet av de norske aktualitetsfilmene ble antakelig produsert som stumfilmer. Det vil derfor være umulig å rekonstruere innholdet på noen annen måte enn ved å tolke hva bildene og tekstplakatene kan fortelle. Filmreportasjene om Spania-hjelpen i Norge vil i senere artikler bli benyttet til å analysere måten spaniastoffet ble formidlet på til publikum. I denne sammenhengen er det viktigste at de viser at det som foregikk i Norge i tilknytning til Spania, fikk begrenset oppmerksomhet i lydfilmavisens forestillinger.

Ingen av kopiene av de *internasjonale* filmavisene er tatt vare på i Norge. De enkelte reportasjene som ble vist i Norge, inngår imidlertid i filmavisutgaver som i varierende grad er oppbevart og tilgjengelige i filmarkiver i London eller Berlin. Noen få av revyene er tilgjengelig på *YouTube*. Utfordringen er å kunne identifisere kjøreplanen og enkeltreportasjene i de enkelte utenlandske filmavisene – slik de inngikk i forestillingene i *Verden Rundt*.

Siden det ikke finnes noen bevarte forestillinger fra *Verden Rundt*, må denne studien derfor basere seg på andre kilder som kan gi informasjon om organisasjon, redaksjon og filmavisens innhold. De viktigste kildene til filmavisens organisasjon og redaksjon finnes i Oslo Kinematografers arkiv i Oslo Byarkiv.³⁹

37 En oversikt over de eksisterende norske filminnslagene oppbevart av Oslo Byarkiv, finnes i Dag Lutros oversiktsrapport til Norsk filminstitutt over samlingen. Rapporten gir en oversikt over filminnslagene som er oversendt til Nasjonalbiblioteket for digitalisering.

38 For eksempler på to av de norske reportasjene om Spania-arbeidet i Norge som er ferdig digitalisert, se LVR nr. 10, 8.–12. mars 1937 og LVR nr. 11, 14.–18. mars 1938.

39 En spesiell takk går til arkivar Caroline Juterud ved Oslo Byarkiv, som har gjort arkivmaterialet tilgjengelig for meg.

Reg.-Nr.	22776	Fabr.-Nr.	
L Y D F I L M .			
Rekvirent: Paramount	Antall ekspl.: I		
Filmfabrikk: "			
Filmens norske tittel: På kryss og tvers nr. 54	(Aktuel.)		
(Denne tittel må brukes ved forevisningen)			
Filmens lengde før klipping: 305	meter; efter klipping		meter.
Kontrollavgift betalt med kr. 7,00			
Ovenstående film godkjennes til forevisning offentlig i Norge.			
Av filmen utgår:	Statens Filmkontroll		
<i>L. S. Lindblad.</i>	24 AUG. 1936		
	OSLO		
	<i>[Signature]</i>		
Innhold: Skotter på besøk i Frankrike-Sommerfuglefara i England.			

Kjempetoder av amerikanske berømteter bruges i en i klippen. Idrettsparade i Moskva.-Borgerkrigen i Spania. Toledo efter bombardementet.-Kampen om Madrid mm.-Grubeeksplosion i Barnsby.

De to sidene av et sensurkort i Statens Filmkontroll.

I arkivet er det spesielt styreprotokollene og brev om filmavisen i pakkesakene i saksarkivet som er interessante. Styreprotokollene forteller om beslutningene som ble fattet da *Filmavisa* ble etablert, og da saker som vedrørte driften, ble behandlet i styret. I pakkesakene i saksarkivet finnes brev som dokumenterer den daglige driften av filmavisen. I dette arkivmaterialet finnes bl.a. dokumentasjon på kontaktene med fotografer, de nordiske filmavisprodusentene og kontakten med leverandørene av de internasjonale filmavisene i Norge. Dette arkivet er dessverre ikke komplett og dekker ikke alle årene like godt. Det finnes heller ingen arkivserier som samlet kan dokumentere innholdet i selve forestillingene, men det finnes likevel en rekke enkeltdokumenter som gir innsikt i programinnholdet i enkelte av de utenlandske filmavisene som ble vist. Disse innholdsfortegnelsene viser hvordan redaksjonen i *Verden Rundt* redigerte innholdet i de utenlandske filmversjonene. Filmene ble vist på visningsmøtene med filmdistributørene én gang i uken. Det finnes også noen avregninger av kostnadene med utveksling av film med de andre skandinaviske filmselskapene i Danmark og Sverige.

En annen kildekategori er sensurkortene og sensurprotokollene i Statens Filmkontroll.⁴⁰ Normalt skulle man tro at vi ved å studere denne typen kilder detaljert skulle få en god oversikt over hva som ble vist av filmaviser på kino. Samtlige sensurkort for perioden 1934 til 1940 er gjennomgått i detalj på leting etter filmavisene og de norske aktualitetsfilmene. Gjennomgang av sensurkortene ga en overraskende oppdagelse. Det er store huller når det gjelder hva Filmkontrollen faktisk sensurerte av nyhetsfilmer i Norge.

40 En spesiell takk går også til Øyvind Hancke ved Nasjonalbiblioteket som har tatt seg god tid til å forklare meg om sensurkortene og sensurprotokollen, og som har gjort kildematerialet tilgjengelig for meg.

Det er begrenset hva av innholdet i filmavisene som kan dokumenteres ved hjelp av sensurkortene, men de inneholder likevel en rekke nyttige opplysninger. Kortene forteller om hvem som rekvirerte sensuren, den norske tittelen på filmene som ble benyttet, lengde på filmen før og etter eventuell klipping, og hvilke scener Filmkontrollen eventuelt fjernet. Av og til står også begrunnelse for hvorfor filmen ble klippet. På kortet står også datoen for når Filmkontrollen godkjente eller ikke godkjente filmen for visning i Norge. Som regel står innholdet i filmene beskrevet på baksiden av kortet.

Hva kan så sensurkortene fortelle når det gjelder forestillingene i *Verden Rundt* på Paladsteateret? De kortene som finnes, gir god informasjon om hva den enkelte sensurerte filmavisen inneholdt av reportasjer, men de gir ikke et godt nok utgangspunkt for å avgjøre hva som faktisk ble vist på lerretet på Paladsteateret. De viser kun hva de enkelte filmavisene inneholdt da de ble tatt inn i Norge, og de fanger ikke opp de redaksjonelle endringene som ble gjort i *Verden Rundt* før visning. Denne studien viser at filmavisen *Verden Rundt* ble redigert. Det vil si at

«På grunn av unntaksbestemmelsene i kinoloven ble ikke nyhetsfilmene forhåndssensurert i Oslo – men de ble det før de ble sendt til resten av landet»

importørene kunne bli bedt om å gjøre endringer i filmene før visning – blant annet for å fjerne parallelle reportasjer om samme tema, eller reportasjer som ikke hadde norsk interesse. Sensurkortene fanger ikke opp de redaksjonelle prosessene i *Verden Rundt*. Men de kan fange opp de redaksjonelle endringene som skjedde med filmkopiene som kom til Skandinavia sammenlignet med de originale versjonene i England og Tyskland. Både *Fox Movietone* og *Paramount News* laget i 1930-årene egne skandinaviske versjoner av filmavisutgavene. Også *UFA* laget en redigert versjon for det skandinaviske markedet. Jeg har foreløpig ikke vært i stand til å finne noen innholdsfortegnelser over versjonene som ble sendt til det skandinaviske markedet – annet enn de få tilfeldige innholdsfortegnelsene som finnes i Oslo Kinematografers arkiv. Oslo Kinematografers arkiv dokumenterer at det

foregikk redigering av de internasjonale filmavisene før de ukentlige premiereforestillingene. De bevarte redigeringsoversiktene i arkivet er imidlertid tilfældige og for lite gjennomgående til å kunne brukes til en analyse av hele perioden 1930–1941. Det samme gjelder også for perioden som dekker den spanske borgerkrigen fra 1936 til 1939.

Det er antakelig ingen av de internasjonale filmavisutgavene for det skandinaviske markedet som i dag finnes i originale versjoner. *Fox Movietone* og *Paramount News* har begge bevart de britiske utgavene av filmavisene som ble publisert i 1930-årene, men vi kan ikke vite sikkert hvilke av de bevarte utgavene og reportasjene som ble vist i Norge. Enhver form for redigering av reportasjene underveis i publiseringsprosessen gjør selvsagt noe med sluttproduktet. Hva som er tatt med og hva er utelatt, er en viktig del av en framingprosess.

Det redaksjonen i *Verden Rundt* gjorde, var imidlertid at de redigerte sammensetningen og komposisjonen av den enkelte filmavisen og forestillingen samlet. Bortsett fra i de norske og skandinaviske filmene redigerte de ikke innholdet i den enkelte reportasjen. Reportasjene var enten med eller utelatt.

Den tredje kildekategorien som kan si noe om innholdet, er de ukentlige kinoannonsene i hovedstadsavisene. Oslo Kinematografer annonserte hver mandag med en helside for alle forestillingene på Oslo-kinoene den kommende uken. Mandagsannonseringen ga utfyllende opplysninger om nummereringen av filmavisversjonene. I annonsen sto det også om hvilke deler av programmet som redaksjonen prioriterte å framheve, slik annonsen til høyre viser.

I denne studien har jeg gått gjennom samtlige kinoannonser for lydfilmavisen *Verden Rundt* i hele perioden fra 1930 til 1941. Jeg har registrert og kategorisert samtlige framhevede reportasjer som grunnlag for en innholdsanalyse.

Nå gir heller ikke annonsene i seg selv noen fullstendig oversikt over innholdet i *Verden Rundts* forestillinger. Det ble også vist reportasjer som ikke ble framhevet i annonsene, men filmannonsene er likevel den eneste kilden vi kan bruke til å si noe som er helt sikkert om innholdet i den norske filmavisen. I annonsene framhevet lydfilmredaksjonen mellom

PALADSTEATRET

KL. 13 - 13.45 - 14.30 - 15.15
16 - 16.45 - 17.30 - 18.15 - 19
19.45 - 20.30 - 21.15 - 22 - 22.45.

Lydfilmavisen - Verden rundt

5. Årgang. Nr. 33.

Av programmet fremheves:

Oslo: Professor Guldbergs 100 Årsdag.
— Nordisk Cup-kampen. England: Ny
autogiro. Frankrike: Skotter på be-
søk. Russland: Idrettsparade i Mo-
skva. England: Kullgrubeulykke i
Yorkshire. Frankrike: Den holland-
ske dronning og prinsesse på ferie.
Spania: Borgerkrigen. Tyskland:
Olympiske leker: Vektløftning — 50
km. kappgang — Diskos — 400 m. —
1500 m. og 5000 m. løp — Polospill —
Spydkast — Svømming — Stup.

Rett til forandring forbeholdes.
Voksne og barn 50 øre.

Kinoannonsen for lydfilmavisen nr. 33 av *Verden Rundt*.
Fra *Aftenpostens* morgenutgave 17.08.1936.

åtte og tolv reportasjer. Dermed vet vi at de nevnte reportasjene med stor sikkerhet ble vist, selv om det av og til var endringer i programmet. Det annonsene imidlertid ikke kan gi informasjon om, er hvilke av de tre av de utenlandske filmrevyene som produserte reportasjene. De forteller i mange tilfeller ikke annet enn at man hadde f.eks. en reportasje fra borgerkrigen i Spania – og ikke om hva, fra hvor eller av hvem.

Den fjerde kildekategorien er de største og viktigste dagsavisene i perioden, dvs. *Aftenposten*, *Morgenposten*, *Dagbladet* og *Arbeiderbladet*. Det er spesielt film- og kinostoffet som her er benyttet igjennom hele perioden. I tillegg har jeg også gjort meg nytte av uketidsskriftet *Farmand*, som også til tider kommenterte aktuelle kultur- og filmspørsmål.

I den foreliggende studien av lydfilmavisen *Verden*

Rundt er samtlige tilgjengelige kilder som her er gjort rede for, brukt i en «medie-arkeologisk»⁴¹ rekonstruksjon av innholdet. Her brukes begrepet som en enkel metodebeskrivelse for å lete seg fram i et ukjent lende av manglende kilder og uklare årsakssammenhenger, hvor nye kilder i arkivene kan kaste lys over gamle forestillinger, og kjente kilder kan gi nye svar ved at man stiller nye spørsmål til materialet.⁴² Det er bare når vi kombinerer de ulike kildekategoriene, hvor vi har sammenfallende dokumentasjon av programinnholdet fra saksarkivet, fra samtlige utenlandske filmaviser og kinoannonsene, at vi har tilstrekkelig grunnlag for punktstudier av aktuelle forestillinger. Først da kan vi si noe om én forestilling i *Verden Rundt*. Det betyr at vi bare er i stand til å gjennomføre tilfældige punktstudier av innholdet i den norske filmavisen – basert på full kildedekning. Resten må baseres på dårligere kildegrunnlag. Hva kildene så kan fortelle om lydfilmavisen i årene fra 1930 til 1941, skal vi se nærmere på i det følgende.

Etableringen av lydfilmavisen i Oslo

Beslutningen om å starte med egne filmrevyer på Paladsteateret i Oslo ble

fatt av styret i Oslo Kinematografer 8. oktober i 1929.⁴³ Den endelige beslutningen om å opprette filmavisen *Verden Rundt* i et eget kinolokale ble tatt av det samme styret 24. september 1930, og den første forestillingen ble holdt 17. november samme år.⁴⁴ I styret for Oslo Kinematografer satt journalist Kristoffer Aamot (Arbeiderpartiet), hovedstevnevitne Isak Lundsrud, disponent Rolf Stranger (Høyre), advokat Arnold Schibbye (Høyre), journalist Rachel Grepp

(Arbeiderpartiet), borgermesteren Adolf Indrebø (Arbeiderpartiet) og kontrollør Karl S. Svendsen (kino-betjeningens representant). I tillegg var også den drivende kraften i Oslo Kinematografer, direktør Jens Christian Gundersen, med på styrebehandlingen. Gundersen var direktør for Oslo-kinoen fra 1925 til han gikk av med pensjon i 1934. Styret for den kommunale Oslo-kinoen var fra starten i 1926 dominert av styremedlemmer som kom fra Arbeiderpartiet og arbeiderbevegelsen. Denne dominansen holdt seg gjennom hele 1930-årene. Journalisten Rachel Grepp fra *Arbeiderbladet* – journalisten Gerda Grepps mor – var med i styret fra 1926. Hun var styrets formann fra 1935 til 1940.⁴⁵ Også Einar Gerhardsen var medlem av styret fra 1934 til 1940. På tross av den sterke arbeiderpartidominansen kan man ikke se at Oslo-kinoen ble brukt som noe propagandainstrument for Arbeiderpartiet. Tvert om ble kinoledelsen ofte kritisert av

«Film har i vesentlige henseender langt større agitatorisk slagkraft enn trykksaker. Film kan sees og forstås av folk som hverken kan lese eller skrive. (...) Dertil kommer (...) mørket i salen»

folk på venstresiden for de filmene som ble satt opp på programmet. Det gjaldt ikke minst krigsfilmene, som ble sterkt kritisert av den pasifistiske delen av partiet. Også partiet Høyre hadde sine representanter i kinostyret (Rolf Stranger).

Det er lite som tyder på at de politiske og ideologiske motsetningene mellom Høyre og Arbeiderpartiet i Oslo-politikken ble tatt med inn i styrerommet for Oslo-kinoene.

Forestillingene

Verden Rundt ble etablert omtrent samtidig med at Oslo-kinoene ble bygget om til lydfilm. Paladsteateret var et av de første kinolokalene i hovedstaden som ble utstyrt med lydanlegg, et komplett Zeiss Ikon Phillips lydfilmanlegg, noe av det beste av det som fantes av den nye teknologien på markedet.⁴⁶ Den nye lydfilmteknikken ble tatt i bruk på de tre daglige forestillingene fra kl. 17 om ettermiddagen. I starten ble lydfilmavisen kjørt på Paladsteateret hver mandag

41 Begrepet er brukt i denne betydningen av Henrik G.

Bastiansen for å karakterisere den kaotiske kildesituasjonen i NRK fjernsynet i 1960-årene. Se Bastiansen 1996; Dahl og Bastiansen 1999.

42 Gunnar Iversen bruker begrepet «mediearkeologi» på en litt annen måte, se Iversen 2016: 169–179.

43 Oslo Kinematografer 1951: 73.

44 Styreprotokoll for Oslo Kinematografer: 1930–1931.

45 Oslo Kinematografer 1951: 62–63.

46 Oslo Kinematografer, styresak 4/29/30, 24.09.1930.

hele dagen, og fra 1931 hver tirsdag, onsdag, torsdag og fredag ble revyen vist som de første forestillingene på kinoen før andre filmer ble vist.⁴⁷ I starten varte forestillingene i 30 minutter. Fra 1933 ble de utvidet til om lag 45 minutter, og fra 1934 ble omfanget av framvisningene utvidet til syv ganger om dagen, fra klokken 13 på formiddagen til 22.45 om kvelden, og man fikk en ny forestilling ukentlig. Den sentrale plasseringen midt i byens paradegate gjorde filmen lett tilgjengelige for publikum. Mens billettprisene på vanlige filmer kunne variere fra én til tre kroner for voksne, fikk både voksne og barn se lydfilmavisen med nyheter fra hele verden for bare 50 øre. Selv om det hadde blitt vist enkeltfilmaviser som forfilmer tidligere, var dette første gangen i Norge at en filmavis fikk et eget kinolokale avsatt til formålet, og virksomheten var rettet mot et massepublikum i hovedstaden som ikke bare ønsket underholdning, men som ønsket å se nyheter på film. Oslo-kinoen var dermed tidlig ute med å slutte seg til en større europeisk trend i starten av 1930-årene med å vie spesielle lokaler til programmer med en film-lengde på 50–60 minutter – det være seg tegnefilmer, kultur eller nyheter.⁴⁸ Både Victoria Station og Waterloo Station i London ble bygget, designet og brukt til nyhetsfilmvisning fra starten i direkte tilknytning til to av de viktigste jernbaneknutepunktene i landet. Tanken var selvsagt at nyhetene skulle være der det fantes et massepublikum. De internasjonale filmavisene ble vist på kinolokaler verden rundt og kan med rette kalles et globalt massenyhetsmedium.

Lydfilmavisen *Verden Rundt* ble tidlig en suksess for Oslo Kinematografer, og nyhetsfilmene fikk raskt sitt publikum. Etter hvert som publikumstilstrømningen økte, ble sendetiden for lydfilmavisen utvidet til alle dager i uken. Oppslutningen om filmavisen var så stor at den snart fikk hele Paladsteateret for seg selv. Vi vet lite om hvordan nyhetsfilmene ble

vist og i hvilken rekkefølge. Det eneste vi vet, er at de norske og nordiske aktualitetsfilmene ble sendt først. De utenlandske nyhetsfilmene ble sendt med originallyden, mens de fleste norske reportasjene ble sendt som stumfilm gjennom nesten hele perioden. Stumfilmene ble til gjengjeld vist med plater med forskjellige lyder som skulle passe til innholdet. Både de tyske og britiske lydfilmavisene ble sendt med tekstplakater mellom innslagene – slik at de som ikke kunne fremmedspråkene, skulle være i stand til å få noe ut av reportasjene. Tekstingen til både de norske og de internasjonale filmene var ikke alltid like vellykket. Kvaliteten skapte til tider skarpe reaksjoner blant publikum og avstedkom kommentarer i avisene. Noen av dem ganske ironiske og med snert, i den grad at de fortjener en fyldig gjengivelse, noe sitatet under er et eksempel på:

«Lydfilmavisen Verden Rundt ble tidlig en suksess for Oslo Kinematografer, og nyhetsfilmene fikk raskt sitt publikum»

Paladsteateret – lydfilmavisen. – Man har alltid noget igjen for å tilbringe de nødvendige minutter på Paladsteateret hvor Lydfilmavisen «går». Enhver er nødt til å finne noget en har interesse av. Det er også morsomt at den nor-

ske del av avisens program efter hvert er blitt så stort – selv om man ikke alltid er imponert over det fotografene har fått ut av sakene, - og slett ikke over de ledsagende tekster. Dette gjelder denne gang spesielt optagelsene fra skøiteløpene på Tryvann Stadion hvor man må kjenne skøiteløperne personlig for å få tak i det som foregår. Og så har man jo når det gjelder norske optagelser den ergrelse at det ennu ikke er lydfilm. Riktignok har man nu foruten platen med motordur skaffet sig en plate med brøl av begeistret folkemasse, som kjører samtidig med grammofoonmusikken. Men denne platen blev sørgelig overarbeidet i går. Vi fikk den da Sonja Henie kom hjem, vi fik den da hun gikk opvisning så vannspruten stod i nattemørket på Frogner stadion, vi fikk den ved skøiteløpene på Tryvann, vi fikk den ved all den politiske idrett (og det var naturligvis en meget stor del av pro-

47 *Aftenpostens morgenutgave* 03.03.1931.

48 *Aldgate* 1979: 59.

grammet) og vi fikk den ved travløpene. Det var bra de ikke kjørte den til billedene av erkebiskop Eldem i Margaretha-kyrkan også. Næste gang må vi få noen bilder av flyvemaskiner så vi kan få platen med motordur innimellem – til avveksling.⁴⁹

Redaksjonen i *Verden Rundt* tok i sin tur problemet med tekstingen opp med distributørene, Kommunenes Filmcentral A/S, Aktieselskapet Paramount og AS/Fox Film:

Vi tillater oss herved atter å be Dem å vie tekstene i Deres revyer for *Verden Rundt* (Lydfilmavisen) Deres spesielle oppmerksomhet. Der klages fremdeles til oss over at tekstene ikke er gode nokk, og der forekomer dessverre ortografiske og sproglige feil, som burde kunne undgås. Vi vil være Dem forbunden for å innskjerpe en god tekstbehandling, så vel overfor Deres oversettere som Deres laborenter.⁵⁰

Sitatet over viser at ansvaret for tekstingen og innsettingen av tekstplakatene i de utenlandske filmrevyene lå hos de norske distribusjonsselskapene for filmene, og ikke i redaksjonen for *Verden Rundt*. Betydde dette at selskapene alene bestemte innholdet i de revyene som ble vist i forestillingene på Paladsteateret, eller hadde redaksjonen i lydfilmavisen noe den skulle ha sagt om innholdet i filmene som ble brukt? Gjennomgikk filmene en eller annen form for redaksjonelle vurderinger som påvirket innholdet i de utenlandske filmavisene? For å kunne svare på dette spørsmålet må vi vite mer om hvem som satt i redaksjonen i *Verden Rundt*, og om de redaksjonelle prosessene.

Redaksjonen

Redaksjonen for *Verden Rundt* var fra starten svært liten. Den besto i hovedsak av tre personer gjennom det meste av perioden den var i drift. To av dem var

Kinodirektør Kristoffer Aamot

den tidligere journalisten, og fra 1934 direktøren i Oslo Kinematografer, Kristoffer Aamodt, og soussjefen for Oslo-kinoene, J. W. Vetlesen. Vetlesen var redaktøren, men det var åpenbart at Aamot spilte en vel så viktig rolle i den daglige driften.

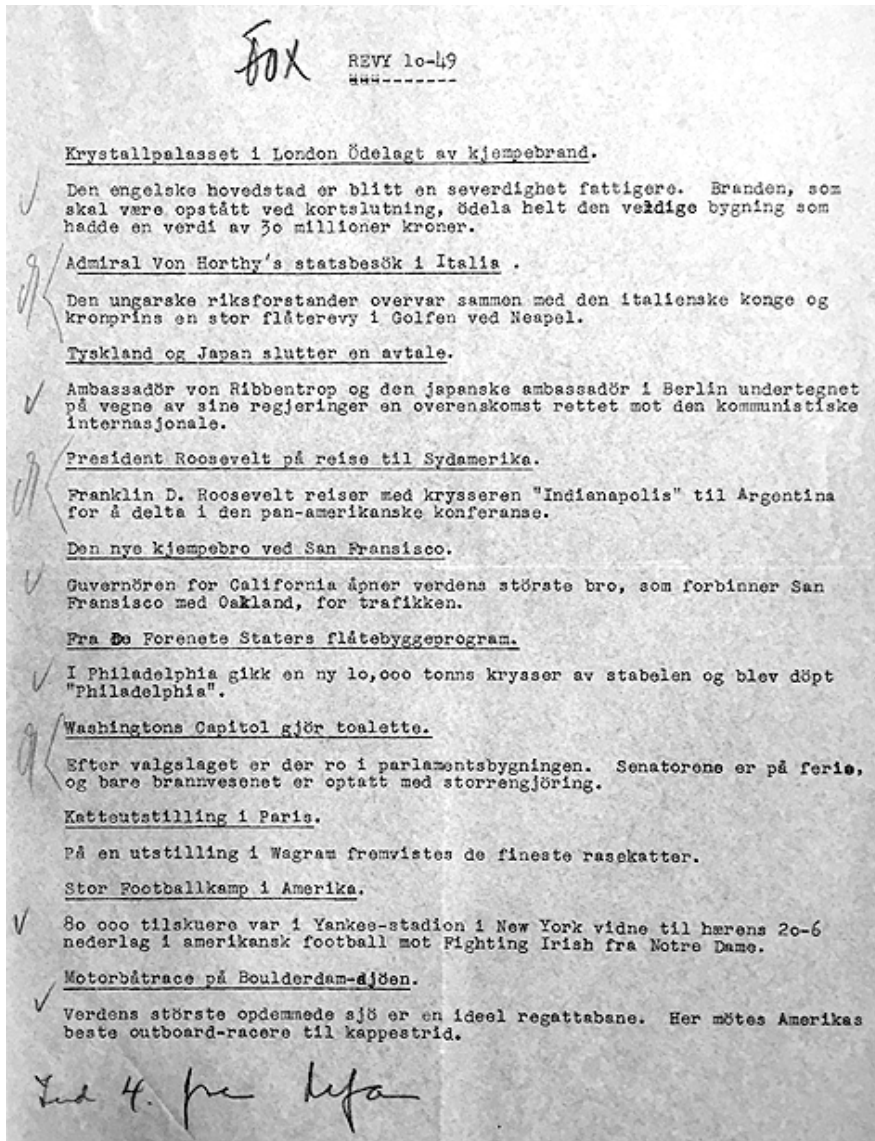
Det er ikke så mye vi vet om Vetlesen. Aamot vet vi langt mer om. Han hadde sittet som medlem av styret for Oslo Kinematografer fra starten, og han satt også i det styret som opprettet filmavisen.⁵¹ Aamot var en av de viktigste figurene i norsk film i 1920- og 1930-årene. Han hadde mange sentrale posisjoner i bransjen både i Norge og Norden.

Her skal vi vurdere hvordan redaksjonen i *Verden Rundt* behandlet hovedelementene som filmavisen besto av: de internasjonale filmavisene, de norske aktualitetsfilmene, de filmene som kom fra de øvrige nordiske landene og fra andre fotografer som redaksjonen hadde kontakt med i andre deler av Europa.

49 Filmanmeldelse av Ed. i *Aftenpostens aftenutgave* 26.02.1935.

50 Brev til distributørene undertegnet av Aamodt og Vetlesen, datert 27. februar 1934, Oslo Kinematografers arkiv, Oslo byarkiv.

51 Om Kristoffer Aamodt, se bl.a. Evensmo 1992: 160–170.

Bildet: Fox Movietones programinnhold for forestilling nr. 10–49: Dokumentet viser hvordan redaksjonen valgte bort innslag fra distributørenes innholdsoversikt. Korrekturtegnet «delete» i margin viser hvilke reportasjer som utgikk. Oslo byarkiv, Oslo Kinematografer, saksarkiv, boks 17: Filmavisen 1939–1940.

Man må lete i arkivene for å finne spor av virksomheten til redaksjonen i *Verden Rundt*. Brev og dokumenter i saksarkivet til Oslo Kinematografer kan fortelle om ukentlige møter mellom redaksjonen og distributørene for de utenlandske filmavisene. Møtene

fant sted i Paladsteateret hver lørdag formiddag. Da ble revyene for den kommende uken gjennomgått i fellesskap. Redaksjonen hadde på forhånd fått tilsendt et enkelt ark som ga oversikt over programinnholdet i de enkelte utenlandske revyene.

Av og til refuserte redaksjonen så mange at distributørene reagerte:

Da vi lørdag fikk beskjed om at vor ene revy var refusert på grunn av en kvalitetsmessig bedre Pathe-revy, gikk vi med på å flytte Innsbruckrennene over i den aksepterte revy, således at denne nu inneholder både Innsbruckrennene med Ruuds rekordhopp, katastrofen i Neunkirchen, Pavens radiotale m.m.m. De vil sikkert forstå at vi ikke kan finde oss i at vore revyer blir refusert hvis ikke kvaliteten av revyen er slik at en refusjon kan forsvares. Det var Oslo Kinematografer som i sin tid anmodet oss om å importere to revyer hver annen uke, men det sier seg selv at en slik import vanskelig kan fortsette slik som forholdene nu er. ...Vi vil sette pris på å få vite hvorledes uttagningen til Lydfilmavisen vil bli gjort for fremtiden, så vi kan få regulert vår import derefter. (...) Vi tillater oss envidere å peke på at Fox revy ved denne anledning er satt utenfor, end også før De har sett den på den vanlige prøve på Paladsteateret lørdag kl. 12 middag.⁵²

Både innholdsfortegnelsen fra Fox og det siterte brevet dokumenterer at *Verden Rundt* hadde en redaksjon som lignet på andre nyhetsorganisasjoner. Revyene ble gjennomgått, og redaksjonen bestemte hvilke innslag de beholdt, og hvilke som måtte utgå fra forestillingene. De redaksjonelle prosessene var ikke så ulike den måten utvelgesprosessen senere også foregikk i Dagsrevyen da fjernsynet kom. I dag velger man fremdeles filmmateriale fra newsfeeden på lignende måte i moderne fjernsynsnyheter. Det var imidlertid ikke bare i forholdet til importørene av de internasjonale filmavisene man kunne se at *Verden Rundt* hadde en redaksjon. Hvordan var de

redaksjonelle prosessene med hensyn til de norske og nordiske aktualitetsfilmene?

Norske aktualitetsfilmer

Lydfilmavisen *Verden Rundt* hadde en liten redaksjon, men den hadde likevel et høyt aktivitetsnivå. Vetlesen og Aamot ga et knippe norske fotografer i oppdrag å dekke planlagte begivenheter. Blant disse var filmfotografene Ottar Gladtvet, Paul Berge i A/S Victoria film, Carl Normann Kunstforlag i Hamar, Filmhuset i Bergen og Widerøe flyselskap. Alle de nevnte fikk jevnlig oppdrag tildelt skriftlig, slik bildet under viser. Bestillingen viser at redaksjonen i *Verden Rundt* ikke bare passivt mottok aktualitetsfilmer, men aktivt bestilte innslag til forestillingene basert på mer eller mindre journalistiske nyhetskriterier i sin egen

«Lydfilmavisen Verden Rundt hadde en liten redaksjon, men den hadde likevel et høyt aktivitetsnivå»

samtid. Både Gladtvet og Berge gikk senere over som fast ansatte filmfotografer i Filmrevyen under krigen.⁵³ Selv om fotografene mente de laget filmer med lengder i knappeste laget, ble filmene som regel kuttet drastisk av

redaksjonen. I tillegg til ledelsen i Oslo-kinoen var også Olav Michelsen, filmmaskinisten i Paladsteateret, med i redaksjonsarbeidet. Han hadde det praktiske ansvaret for klippingen av de norske og nordiske nyhetsfilmene som ble redigert. Instruksjonene om hva som skulle klippes, kom fra Vetlesen og Aamot. Man betalte kun for det antall meter som ble brukt i forestillingene.

Uttevkslingsordninger for aktualitetsfilmer

Også når det gjaldt bruken av aktualitetsfilmer fra de andre nordiske landene, viste *Verden Rundt* at de hadde en aktiv redaksjon som oppsøkte nyhetsstoffet som de selv ikke produserte. Oslo Kinematografer utviklet i løpet av de tidlige 1930-årene egne utvekslingsordninger med nyhetsfilmer fra de andre nordiske filmavisene: Svensk filmindustri (*SF-Journalen*) og Dansk Film Kompagni (*Dansk Filmrevy*). De nordiske filmavisene sendte hverandre en gang i uken tilbud

52 Brev fra direktør T. Isdahl Jr. i Fox Film A/S, datert 27. februar 1933. Oslo Kinematografers arkiv, Oslo byarkiv.

53 Diesen and Gladtvet 1999: 114–115.

OSLO KINEMATOGRAFER

Undgå muntlig beskjed. Skriv her.
Når beskjeden er utført returneres denne seddel med underskrift.

Til Herr filmfotograf Gladtvot

Ang. **filmoptagelse.**
De bedes ta film av:

Osloprinsessen kåres 1937.
Logen store sal lørdag den 22 ds. kl.21.

Vetlesen

Dato: **21/5.1937.**

Returbeskjed:

Bestillingsseddel på filmoppdrag til filmfotograf Gladtvot, datert 21. mai 1937 Oslo byarkiv, Oslo Kinematografer, saksarkiv, boks 17: Filmavisen 1939–1940.

med oversikter over egne aktualitetsprogrammer. Oslo Kinematografer ba om at alle oversiktene fra de nordiske landene måtte være i Oslo innen fredag for å bli vurdert til den kommende ukens revy.⁵⁴ De bestilte enkeltreportasjer som de mente var interessante for eget publikum. Filmmaskinisten på Paladsteateret klippet og redaksjonen redigerte filmene for at de skulle passe inn i deres egen filmavis.

⁵⁴ Brev fra Kr. Aamodt til Dansk Film, datert 2. april 1938, arkivboks 16. Oslo Kinematografers arkiv, Oslo byarkiv.

Den gjensidige avtalen hadde også økonomiske sider. Avtalen var at de nordiske aktørene betalte hverandre kr. 2,00 per meter for all film som ble brukt i forestillingene, og kr. 0,65 per meter for film som ikke ble brukt.⁵⁵ I enkelte tilfeller ble det bestilt film av planlagte begivenheter som skulle foregå i de respektive landene. Det kunne være politiske begiven-

⁵⁵ Brev med avregning av brukt film fra direktør Kr. Aamodt til Dansk Film i København, datert november 1938. Oslo Kinematografers arkiv, Oslo byarkiv.

Telegramvarslng om at opptaket av landskampen mellom Danmark og Norge i København i juni 1938 var klar for avsendelse til Lydfilmavisen Verden Rundt. Oslo byarkiv, Oslo Kinematografer, saksarkiv, boks 16: Filmavisen 1937–1938.

heter, kongebesøk eller sportsbegivenheter. *Verden Rundt* bestilte f.eks. 40 meter med film fra landskampen mellom Norge og Danmark i København. I 1938 mottok *Verden Rundt* om lag 900 meter film fra Svensk Filmindustri, og sendte om lag det samme antallet meter norskprodusert film tilbake.⁵⁶ At ikke alle filmmeterne ble brukt i forestillingene, ga av og til grunnlag for flere skarpe brevvekslinger mellom de nordiske selskapene om hva det skulle betales for.

Aamodt og Vetlesen forsøkte også å utvide det nordiske filmavissamarbeidet til å omfatte aktualitetsfilmer fra Finland. De første forsøkene i 1938 på å skaffe seg kontakter i Finland førte ikke fram. I et svarbrev på forespørsler fra *Verden Runds* redaksjon om kontakter som kunne produsere film fra Finland, uttalte lederen

for 20th Century-Fox i Finland følgende:

I besiddelse av Deres brev av den 19de dns. får jeg meddele at der ikke finnes noget firma her som hver uke optar journal/ukerevybilleder, av den simple grunn at her händers ingenting. Imidlertid skulde noget intrefte som kune väre av interesse, har Suomi-Filmi lovet mig at underrette Dem telegrafisk og sende Dem en film på 20/40 meters lengde.⁵⁷

De «begivenhetsløse» tilstandene i Finland endret seg imidlertid raskt. Det tok ikke så mange månedene

⁵⁶ Fakturaavregning mellom *Verden Rundt* og Svensk Film Industri for året 1938. Oslo Kinematografers arkiv, Oslo byarkiv.

⁵⁷ Brev fra direktøren for 20th Century-Fox Finland, Birger Björnstad, til Oslo Kinematografer. Brevet datert Helsinki 25. april 1938. Oslo Kinematografers arkiv, Oslo byarkiv. Brevet var svar på brev fra Kr. Aamodt og Vetlesen, datert Oslo 19. april 1938.

før de dramatiske begivenhetene i Finland under vinterkrigen med Sovjet skapte overskrifter i verdensnyhetene. Brevet dokumenterer den aktive rollen som Aamodt og Vetlesen hadde i det nordiske filmavismiljøet i 1930-årene for å etablere utvekslingsordninger for aktualitetsfilmer til bruk i filmrevyene. Alle de internasjonale nyhetsfilmselskapene var i større eller mindre grad involvert i utveksling av film på tvers av landegrensene, slik også filmviterne Baechlin og Muller-Strauss har vist.⁵⁸ Det har imidlertid ikke tidligere vært kjent hvor aktiv rolle Oslo Kinematografer og redaksjonen i *Verden Rundt* spilte i utviklingen av de nordiske utvekslingsordningene. Samarbeidet om utveksling av nyhetsfilmer pekte på mange måter framover mot det nordiske Nordvisjons-samarbeidet i fjernsynet.

Oslo Kinematografer og *Verden Rundt* hadde også kontakter med andre fotografer og byråer rundt i Europa som tilbød aktualitetsfilmer. Slike filmer ble benyttet i varierende omfang. Fra Frankrike mottok de reportasjer fra den svenske filmfotografen Folke Holmberg og hans selskap *Films et matériel Cinématographiques*. Holmberg dekket tematisk alt fra fotballkamper til den spanske borgerkrigen. Han formidlet også filmer fra *Pathé Cinéma*. Man hadde også samarbeid med Cecil Cattermoul *Film Service* i London, *Dansk Journalfilm* i København, og Forshell Mondefilm (*Forshell-Photo*), Hilversum i Nederland.

Redaksjonen mottok også selv bestillinger av aktualitetsfilmer fra de andre nordiske filmavisredaksjonene, samt fra de store internasjonale filmavisene. På den tekniske siden var det førstemaskinisten på Paladsteateret som stod for den nødvendige klippingen i de norske og nordiske filmene. Et eksempel som dokumenterer arbeidsfordelingen mellom redaksjonsledelsen og kinomaskinisten var i forbindelse med redigeringen av filmene fra Tafjord-ulykken i april 1934. Da fikk førstemaskinisten på Paladsteateret følgende skriftlige notat: «De bedes klippe ut de stillestående bilder av Tafjordulykken. I morgen kommer det noe nytt derfra. Iflg. beskjed fra

souschefen.»⁵⁹ Notatet viser at filmavisen ikke bare viste aktualitetsfilmer fra Oslo.

Da som nå mottok også redaksjonen i mediene mange henvendelser fra lag og organisasjoner om å dekke akkurat deres begivenheter. De fleste fikk imidlertid avslag. Samlet viser materialet at redaksjonen i *Verden Rundt* spilte en aktiv rolle på alle de tre nivåene vi her har vurdert de redaksjonelle prosessene opp mot.

Lydfilmavisene i sensuren

Vi vet fra England at nyhetsfilmene kunne inneholde sterke og voldelige scener – som utløste sterke reaksjoner i offentligheten og med krav i pressen om at myndighetene måtte gripe inn overfor filmsselskapene:

That this council views with concern the offence to public feeling and the harmful effect upon children likely to be caused by the exhibition in newsfilms of incidents of harrowing scenes of loss of life and suffering, such have lately been shown in connection with a fatal aeroplane accident, a liner disaster, and more recently, an assassination, and urges the Secretary of State to take such action or to bring pressure to bear, as will prevent in the future the introduction into news, films of such incidents.⁶⁰

De britiske nyhetsfilmene var ikke omfattet av filmsensuren, likevel ble selskapene som produserte dem, utsatt for press som gjorde at selvsensuren ble et element i produksjonen – på tross av omfattende protester fra de fagorganiserte i bransjen. Fagfolkene protesterte mot enhver form for sensur som rokket ved filmen som kunstart og spesielt filmavisenes rolle som *nyhetsorgan*. Folk i bransjen advarte mot politisk ensidighet i filmavisenes reportasjer.⁶¹

⁵⁹ Notat sendt til førstemaskinisten ved Paladsteateret som kvitterte for at oppgaven var utført. Oslo Kinematografers arkiv, Oslo byarkiv.

⁶⁰ Se *Kinematograph Weekly*, 15. november 1934: 5, gjengitt i *Aldgate* 1973: 3.

⁶¹ *Aldgate* 1979: 51–52.

⁵⁸ Baechlin and Muller-Strauss 1952: 25.

Hvordan var dette i Norge? Hvilken rolle spilte film-sensuren av filmavisene, både som et journalistisk nyhetsorgan og som film? I henhold til kinoloven av 1913 skulle Statens filmkontroll gjennomføre forhåndssensur av alle filmer før de kunne vises offentlig. I motsetning til i England, hvor nyhetsfilmene ikke var underlagt offentlig sensur, skulle filmavisene i Norge i utgangspunktet gjennomgå kontroll som alle andre filmer. Også i den norske pressen kom det tidlig liknende reaksjoner som i England mot innholdet i filmrevyene, selv om filmavisens forestillinger svært sjeldent ble anmeldt eller kommentert. Radio ble langt oftere kommentert enn film i avisene. Den senere nazifilmlederen under annen verdenskrig, Leif Sinding, hevdet senere at film generelt ikke sto høyt i kurs blant norske redaktører i 1920- og 1930-årene.⁶² Det var som regel de unge og uerfarne journalistene som fikk oppgaven med å skrive filmanmeldelsene.⁶³ Det kan være noe i denne påstanden. Også anmeldelsene av lydfilmavisen *Verden Rundt* var begrenset i denne perioden. I en blanding av kommentarer om teknikk og til selve gjennomføringen av filmavisforestillingen var reaksjonene spesielt knyttet til framstillingen av vold og ulykker, slik sitatene under viser:

... Lydfilmavisen er for øvrig udmerket denne gang. Scenen fra forbyrderjakten i New York virket temmelig uhyggelig og var vel kanskje i drøieste laget i et program som er tillatt for barn, men bortsett fra denne innvendingen skal souschef Vetlesen ha all anerkjennelse for redaksjonen.⁶⁴

Felles for mange av reaksjonene var hensynet til barn under 16 år og den påvirkningen som de ble utsatt for: Kinomatografstyret fortjener megen takk for at det har fått i stand lydfilmavisen – den er virkelig mor-

som og interessant og har sikkert trukket mange folk til kinoen som ellers aldri går der. Men det er en ting som dessverre ofte i høi grad skjemmer avisen, og det er de motbydelige brytekampene. Jeg har da i mine yngre år også sett brytekamper, men maken til råskap som nu opvises har jeg aldri tidligere oplevet ... Ved en offentlig forestilling hvortil barn har adgang bør slik råskap ikke vises. Det er ialfall intet tapt ved å sløife disse filmer i en lydfilmavis. Jeg tillater mig derfor på egne og sikkerlig også samtidig på mange andre vegne som gjerne ser lydfilmavisen å henstille til kinostyret å sløife brytefilmene.⁶⁵

Filmrevyreportasjene som sitatene over henviste til, ble ikke sensurert, hverken før eller etter visning. Hvordan ble de filmene som inngikk i *Verden Rundt*, generelt håndtert av den norske filmsensuren? *Verden Rundt* var i utgangspunktet en filmavis som var åpen for både voksne og barn. Ble noen av innslagene i det hele tatt sensurert – i betydning klippet før visning – for å kunne vises til begge publikumsgrupper? Ble reportasjene utsatt for andre former for sensur som eventuelt kunne tyde på politisk press fra myndighetene eller andre?

Selv om den norske kinoloven ikke ga lovhjemmel og grunnlag for å sensurere filmer på politisk grunnlag, vet vi fra tidligere forskning at Filmkontrollen under den første verdenskrigen og fram til 1933 stadig gjennomførte politisk sensur i strid med det gjeldende lovverket.⁶⁶ Denne praksisen ble ikke forlatt i 1933, den fortsatte helt fram til andre verdenskrig. Det er velkjent at den amerikanske spionfilmen *Confession of a Nazi Spy* (En Nazi-spions bekjennelser) ble forbudt i Norge sommeren 1939 etter påtrykk fra tyske myndigheter.⁶⁷ Filmen ble også forbudt i Sverige og Danmark.⁶⁸ Både i Frankrike og England gikk imidlertid filmen uten noen aldersgrense for barn. Forbudet

62 Sinding var den første direktøren for det nazifiserte Filmdirektoratet under okkupasjonen fra januar til desember i 1941. Han ble dømt for landssvik i rettsoppgjøret etter den andre verdenskrigen, se også https://nbl.snl.no/Leif_Sinding, sist besøkt 18.12.2016.

63 Sinding 1972: 58–59; 76–77.

64 Filmanmeldelse i *Aftenpostens aftenutgave* 08.09.1931.

65 Leserbreve undertegnet av H.M i *Aftenpostens morgenutgave* 08.04.1931.

66 Meland and Igund 2001.

67 Sensurkort nr. 26034, behandlet Statens Filmkontroll 11. juli 1939.

68 Se Evensmo 1992: 215–16.

utløste merkelig nok ingen storm av protester og debatt i pressen om hverken ytringsfriheten eller om filmkontrollens manglende lovhjemler for forbudet, selv om enkelte kritiske røster protesterte.⁶⁹

Mindre kjent er det at forfilmen til *Intet nytt fra Vestfronten* ble nektet framvist i Norge i desember 1939. Heller ikke dette forbudet utløste noen skarp debatt. Mens forbud vanligvis kunne begrunnes og fortolkes med henvisning til vold og umoral,⁷⁰ var begrunnelsen i det siste tilfellet langt mer åpenbart politisk: «Ovenstående film godkjennes ikke til forevisning offentlig i Norge». I anmerkningsfeltet på sensurkortet sto begrunnelsen for forbudet: *Unøytral*. I tillegg anførte sensoren: «Ny innledningsakt til *Intet nytt fra Vestfronten*, med tendensiøs fremstilling av verdens-begivenhetene og særlig begivenhetene i Tyskland.»⁷¹ Hverken «*unøytral*» eller «*tendensiøs*» var begreper som falt innenfor kriteriene for sensur i kinoloven av 1913. Sensuren av denne filmen er kanskje det klareste eksemplet på ulovlig sensur av film i Norge i slutten av 1930-årene. Kontrolløren som brukte disse begrepene, var Bernt A. Nissen, filmkontrollens sjef og sterke mann.

Det fantes også eksempler på at de internasjonale filmavisene ble sensurert. I oktober 1934 forsøkte Filmkontrollen å nekte visning av en reportasje fra Frankrike som viste detaljerte nærbilder av drapet på kong Alexander av Jugoslavia og den franske utenriksministeren, som begge ble skutt og drept i Marseille. Kinosjefen nektet å bøye seg for kravet om sensur og viste filmen med henvisning til kinolovens paragraf 6, som ga rett til visning innenfor 14 dager fra begivenheten skjedde uten at filmkontrollen kunne nekte det. Reportasjen ble imidlertid ikke framhevet

i annonseringen av programmet.⁷² Det å la være å framheve en reportasje som det hadde stått strid om, kan i denne sammenheng klart defineres som selvsensur.

Det fantes også andre eksempler på at nyhetsfilmene og reportasjene ble sensurert eller forsøkt sensurert, men de var ikke mange. Generelt gikk de fleste nyhetsfilmrevyene gjennom sensuren uten klipping, men det finnes likevel ytterligere tre konkrete eksempler i perioden på at filmkontrollen fant enkelte filmrevyreportasjer for drøye til offentlig visning og klippet i filmene. Ett av tilfellene med sensur var Paramount-revyen som ble vist 9. november 1936 på Paladsteateret. Det var en blodig reportasje fra en tyrefektingsarena i Marseille i Frankrike med to berømte spanske tyrefektere. Reportasjen ble forkortet med fem meter.⁷³ Et annet eksempel var Paramount-revyen som ble vist 3. mai 1937 fra et flystevne i Vincennes i Frankrike, hvor reportasjen viste et fly ført av den berømte flygeren Clem Sohn. Flyet styrtet i bakken, og piloten ble drept. Filmkontrollen klippet seks meter av filmen som viste likene av flyverne like etter krasjen.⁷⁴ Det tredje eksemplet var Paramount-revyen som ble vist 20. september. Det var den eneste filmavisen som i perioden 1936 til 1939 ble forbudt vist for barn under 16 år. Det framgår ikke av sensurkortet hvor mye man klippet, og hvilken reportasje det gjaldt, men det handlet antakelig om scener fra et bombeattentat som ble gjennomført av den hemmelige fascistisk orienterte organisasjonen La Cagoule i Paris 11. september. Attentatet ble gjennomført for å skape et inntrykk av en kommunistisk konspirasjon i Frankrike.⁷⁵

Filmavisene som ble vist i Norge, ble ikke forhåndssensurert av Statens Filmkontroll, slik fiksjonsfilmene

69 Se presseoppslag i *Sarpsborg Arbeiderblad* 25.07.1939; *Sarpsborg Arbeiderblad* 05.08.1939; *Sarpsborg Arbeiderblad* 14.08.1939; *Dagbladet* 11.08.1939; *Aftenpostens aftenutgave* 27.10.1939; *Farmand* nr. 30 29.07.1939: 1–2.

70 Nymo 2003.

71 Sensurkort nr. 26701, behandlet av Statens Filmkontroll 30. desember 1939.

72 Oslo Kinematografer 1951: 71f. Se også *Paramount News* nr. 12, 1934, «Efter kongemordet» og «Den nye konge». Statens Filmkontroll, registernr. 21082, godkjent 29.10.1934.

73 *Paramountrevy* nr. 10/1936, sensurkort 23074, 16. november 1936.

74 *Paramountrevy* nr. 35/1937, sensurkort 23623, 10. mai 1937.

75 *Paramountrevy* nr. 3/1937, sensurkort 23964, 27. september 1937.

ble. Overraskende nok ble mange av dem likevel gjennomgående etter-sensurert. I den grad de i det hele tatt ble sensurert viser datoene på sensurkortene at sensuren ble gjennomført etter at filmene var blitt vist på Paladsteateret i Oslo. De norske og nordiske aktualitetsfilmene og de internasjonale filmavisene som ble vist i *Verden Rundt*, ble ikke sensurert i det hele tatt. Annonsen for filmavisen fra mandag 17. august viser at filmmaterialet som Filmkontrollen godkjente 24. august 1936 (se kopi av sensurkort i denne artik-

kelen), allerede var blitt vist i forestillingene i uken før. En kan se at en rekke av reportasjene som står framhevet i programmet, også sto oppført på sensurkortet. Eksempelet dokumenter etterhåndssensuren.

Tabell 1 viser omfanget av sensurkontrollen av de utenlandske filmavisene i perioden som omfattes av den spanske borgerkrigen, 1936–1939:

Alle de importerte utenlandske filmavisene hadde

Filmavis	1936		1937		1938		1939	
	Sensurert	Usensurert	Sensurert	Usensurert	Sensurert	Usensurert	Sensurert	Usensurert
Paramount News	30	22	50	2	52	0	28	24
Fox Movietone News	28	24	23	29	8	44	9	41
UFA Tonwoche	1	51	0	52	18	34	34	18

Tabell 1: Filmavisene som ble sensurert av Statens Filmkontroll i perioden 1936–39.

Reg.-nr. 23964

Fabr.-nr.

LYDPILM

Rekvirent: Paramount.

Antall ekspl.: 1

Filmfabrikk:

Filmens norske tittel:

På kryss og tvers nr. 3.

(Denne tittel må brukes ved forevisningen).

(Aktuel)

Filmens lengde før klipping: 305 meter; efter klipping: meter.

Kontrollavgift betalt med kr. 3,00.

Denne film godkjennes til forevisning offentlig i Norge, dog ikke for barn under 16 år.

Av filmen utgår:

STATENS FILMKONTROLLE

27. SEP. 1937

OSLO

Larsen

Innhold: Konferansen i Lyon.- Treddespillkonferansen i Chicago mellom barn.

Statens Filmkontroll: Forbudt for barn under 16 år.

i denne perioden 52 utgaver i løpet av året, og det går fram av tabellen hvordan sensurpraksisen for nyhetsfilmene varierte. De fleste filmrevyene som ble vist på Paladsteateret i Oslo, falt innenfor unntaksbestemmelsene i § 6 i kinoloven av 1913:

Kinematografbilleder maa ikke forevises offentlig, uten at de er godkjendt efter §§ 7-8. Dette gjelder dog ikke billeder, som gjengir almindelig kjendte begivenheter, forsaavidt de blir forevist i de første 14 dage, efterat begivenheten fandt sted, og politiet har gitt tilladelse til forevisningen.⁷⁶

Forklaringen på ettersensuren kan være enkel. Felles for alle disse eksemplene på sensur var det den ble gjennomført etter at filmene ble vist på Paladsteateret – men før revyene ble vist andre steder i landet. Filmkontrollen forholdt seg rigid til 14-dagersregelen i kinoloven.

Eksemplene viser også at filmkontrollen ikke bare grep inn overfor fiksjonsfilmen, men også i enkelte tilfeller grep inn i det journalistiske innholdet i nyhetsfilmene. Det var vanlig at de revyene som ble sendt på Paladsteateret, ble satt opp på kinoer i andre norske byer etter at de ble tatt av plakaten i Oslo.⁷⁷ Det betydde at de da ikke lenger tilfredsstilte kravene i unntaksbestemmelsene i Kinoloven – og derfor ble de sensurert før de ble sendt videre til resten av landet. I praksis betydde dette at Oslo-publikummet fikk se usensurerte filmnyheter, mens publikum i resten av landet fikk filmene sensurert fordi begivenhetene som ble vist på filmene, var blitt eldre enn 14 dager. Logikken og rimeligheten i sensurlovgivningen var ikke enkel å få øye på.

Debatten om filmsensurens forbud mot enkelte av fiksjonsfilmene på slutten av 1930-årene handlet ikke bare om protest mot statlig sensur på politisk grunnlag. Det handlet også om selve forestillingene om og troen på filmens påvirkningskraft. Filmloven av 1913

og filmsensuren var i seg selv et uttrykk for samtidens sterke tro på at en slik påvirkningskraft eksisterte. Slike forestillinger kom imidlertid ikke alltid like eksplisitt til uttrykk, men det kan likevel hevdes at den også lå til grunn for logikken bak både partipressen og bruken av film i de politiske partienes propagandaarbeid.⁷⁸ Spesielt var dette aktuelt i forbindelse med valgene. I europeisk sammenheng var Det norske Arbeiderparti og den norske fagbevegelsen spesielt tidlig ute med å bruke filmen som propagandainstrument både i rekrutteringsarbeidet og ved valgene, slik Bjørn Sørenssen har vist i sin doktoravhandling.⁷⁹

De kontroversielle sensurvedtakene i Filmkontrollen i 1939 utløste reaksjoner i pressen. En av de mest prinsipielle motstanderne av sensur i 1930-årene, redaktør Trygve J.B. Hoff i tidsskriftet *Farmand*, framhevet tidens tro på filmens påvirkningskraft på følgende måte:

Film har i vesentlige henseender langt større agitatorisk slagkraft enn trykksaker. Film kan sees og forstås av folk som hverken kan lese eller skrive. Film kan reproduseres nærsagt i det uendelige og den dag i dag forevises i orientens småbyer film som blev innspilt for årtier siden. Dertil kommer at mørket i salen tvinger en til å følge med den eneste oplyste gjenstand: Lerretet (kfr. Vanskeligheten ved å undgå å se på reklamebilleder). At filmen beveger sig raskt og stadig viser handling, virker i samme retning. Særlig farlig er det at propagandapointene i film lett kan skjules og publikum lett suggereres. Motstanderne fremstilles som motbydelige, mens tilhengerne er smukke og edle, på samme måte som helten og heltinnen i socialistpressen (fra «gule serier» til «lørdagskvelden») pleier å være arbeidere eller iallfall socialister og skurkene «kapitalister». At filmen har slagkraft og er et ypperlig propagandamiddel, fremgår også av at den i utstrakt grad er blitt tatt i bruk av de totalitære stater.⁸⁰

Hoff bygget i hovedsak på A. J. Mackenzies kjente

76 Se Lovdata, lov om offentlig forevisning av kinematografbilleder: <https://lovdata.no/> – sist besøkt 05.07.2016.

77 Brev fra T. Isdahl i Fox Film A/S til Oslo Kinematografer, datert 14. juli 1933. Oslo Kinematografers arkiv, Oslo byarkiv.

78 Ortega y Gasset 1934, Lie 1934 og Hambro 1937.

79 Sørenssen 1980.

80 Hoff 1939: 1-2.

bok *Propaganda boom*, hvor forfatteren advarte mot filmforfalskninger, både i underholdningsfilmen og i såkalte «faktiske» filmer – herunder lydfilmavisene – som «betraktes som så faktiske at saklige anlagte mennesker ikke vil se noe».⁸¹ Mackenzie var en av mange som på slutten av 1930-årene analyserte bruken av propaganda i mediene – med utgangspunkt i blant annet propagandakrigen under den første verdenskrigen og i kjølvannet av de såkalte Payne Fund-studiene av hvordan levende film påvirket amerikanske barn. Også effektene av Orson Welles berømte radiodrama «War of the Worlds» i 1938 ga grunnlag for forestillingene om den direkte mediepåvirkningen, den såkalte «hypodermic needle modellen», «stimulus-response-modellen» eller «kuleteorien» (tre ulike navn på den samme modellen). Lignende forestillinger har også senere gjort seg gjeldende – ikke minst som en populær forestilling blant folk flest, men også i ufordøyd form blant politikere og enkelte forskere på nye medier. Modellen forutsatte at mediene hadde en direkte og øyeblikkelig påvirkningskraft, noe som ikke minst hadde sammenheng med framveksten av de nye mediene radio og film i 1920- og 30-årene.⁸²

Frykten for manipulering av det publikum fikk se av nyhetsfilmer, var tydelig til stede i samtiden. Hoff advarte mot ensidig utvalg av eksempler og argumenter, samt undertrykking av motargumenter:

Skikkelige skribenter holder sig til det gamle ord av den engelske presses store mann C. P. Scott: «Comment is free. Facts are sacred.» I filmen er ikke engang faktiske nyhetsbilleder nødvendigvis «Sacred». Visse amerikanske nyhetsbyråer har forlengst begynt å arranger hendelser og ulykkestilfeller. Hvis diktaturlandene begynte å efterligne denne praksis ... vil publikum bli ført fullstendig bak lyset.⁸³

Tryggve J.B. Hoffs kommentarer viste ikke bare hvor-

81 Mackenzie 1938: 328–339.

82 For betegnelsene av fasene i de ulike forståelsene av medieeffektene, se McQuail 1994.

83 Hoff 1939: 2.

dan medienes gjennomslagskraft ble oppfattet av den internasjonale kommunikasjonsforskningen på slutten av 1930-årene. Han viste også hvilke tanker og oppfatninger norske pressefolk hadde om sin egen rolle som journalister, og om sitt eget og andre medieformaters gjennomslagskraft overfor et massepublikum i samtiden. Filmen var viktigere og hadde sterkere gjennomslagskraft enn det trykte ord.

Innvendingene som Hoff anførte, var også mange av de samme som mange historikere i ettertid har hatt mot filmavisene og dokumentarfilmene i denne perioden. De kildekritiske spørsmålene står nærmest i kø når det gjelder bruken av denne typen medier som kilde – til noen annet enn kilde til å forstå mediene selv. Kjernes spørsmålene var knyttet til filmen og fotografiets kvaliteter som historiske kilder, spørsmålet om (nyhets)filmens autenticitet.

Innholdet i *Verden Rundt*

Hittil har vi ikke visst noe om hvilke begivenheter og aktualiteter *Verden Rundt* formidlet. Forskjellene mellom lydfilmavisen og arvtakerne som fulgte under og etter andre verdenskrig, var stor. De senere filmavisene hadde en forholdsvis stor egenproduksjon, men som vi har sett, viste ikke lydfilmavisen i 1930-årene bare mekanisk importerte filmaviser fra utlandet. Alle filmene gjennomgikk en redaksjonell prosess i en eller annen form før de ble vist på Paladsteateret. De norske innslagene som ble brukt i starten av revyen, ble bestilt fra lokale fotografer på oppdrag fra Oslo Kinematografer. Fotografene fikk betalt for de meterne med film som ble brukt i revyene, men rettigighetene til filmene forble hos Oslo Kinematografer.

Mange av begivenhetene som ble dekket i de norske filminnslagene, ble hentet fra Oslo-området, men ikke bare. Både Tafjord-ulykken og Loen-ulykken var eksempler på det motsatte. De var naturkatastrofer som fikk plass i nyhetsframvisningene i hovedstaden. De norske filmene var nesten alle stumfilmer som ble utstyrt med tekstplakater før visningene. Men enkelte av aktualitetsfilmreportasjene hadde lyd, og slike tilfeller ble lagt godt merke til og kommentert av pressen:

Grunnstenedleggingen i lydfilmavisen mandag.
Den høitidelige nedleggelsen av Rådhusets grunn-

PALADSTEATRET	KL. 13 - 13.45 - 14.30 - 15.15
	16 - 16.45 - 17.30 - 18.15
	19 - 19.45 - 20.30 - 21.15
	22 - 22.45
Lydfilmavisen	
VERDEN RUNDT	6. årg.
	Nr. 35
Av programmet fremheves: Oslo: Nye norske fly. Stjernestevnet på Bislet. Landskampen Norge-England A. I. F., Bislet gressbane. Veterinærhøskolen innvies. Sverige: Kronprinsbarna på Fridheim. Frankrike: Galloppløp. Ny høiderkord for fly. Jugoslavia: Kong Edward på ferie. Italia: Et kvinnelig sportsakademi. Frankrike: På vannski ved revieren. Tripolis: Marked. Spania: Borgerkrigen. Ret til forandring forbeholdes. Voksne og barn 50 øre.	

Annonse for lydfilmavisen *Verden Rundt* i *Aftenposten*, morgenutgaven 31.08.1936.

sten i går ble lydfilmet av både et norsk og et svensk selskap, og mandag vil man få se og høre resultatet i lydfilmavisen på Paladsteateret. Altså ikke som stumfilm med musikkledsagelse som vi for eksempel har været vant til fra optagelsene av våre hjemlige idrettsstevner, men virkelig lydfilm. Vi vil få høre Filharmoniske spille Svendsens fest-polenese, David Knudsen lese Olaf Bulls prolog og advokat Heyerdahls og ordfører Indrebøs taler.⁸⁴

Noen av pressekommentarene kunne gi en pekepinn om hvilke temaer som ble prioritert:

50 pct. av det som forevises har kommet inn under betegnelsen sport, men på langt nær alt vi får se kan sies å ha nevneverdig interesse for nordmenn. Hvad som imidlertid vilde ha interesse var om man pr. film kunne følge norske landslags reiser og kamper i utlandet. F. eks. landskampen Danmark-Norge ble sikkerlig filmet, og selv om Fox eller Ufas representant kanskje ikke var tilstede, så lar det sig jo gjøre å skjøte til filmen på Paladsteateret aktuelle norske sportsbilleder.⁸⁵

I denne kommentaren blir det hevdet at sport domierte nyhetsstoffet i filmavisen, men var det slik? Det

84 *Aftenpostens morgenutgave* 05.09.1931.

85 Leserbreve fra «fast tilskuere» i *Aftenpostens aftenutgave* 02.06.1931.

finnes ingen analyse av innholdet i reportasjene i *Verden Rundt* – hverken generelt for hele perioden som filmavisen eksisterte, eller av dekingen av spesielle temaer. I denne delen av studien er kinoannonserne brukt som kilde for å analysere innholdet i *Verden Rundt*. Dette er den eneste kilden som kan si noe om helheten i den enkelte forestilling.

Annonsene kan som sagt bare fortelle hva redaksjonen i *Verden Rundt* valgte å framheve av programmet, og det som ikke kom med, vet vi generelt ingenting om. Det vi kan gå ut fra, er at publikum i hovedsak fikk se de reportasjene som det ble annonsert for. I denne studien er samtlige kinoannonser i *Aftenposten* for lydfilmavisen *Verden Rundt* gjennomgått for hele perioden 1930–1941. Alt innholdet i annonsene er så tematisert og kategorisert. I registreringen av reportasjene har en nyhetsreportasje kunnet bli registrert under flere kategorier, slik at summen av de prosentvise andelene utgjør mer enn 100. I denne tabellen er registreringen gjennomført ut året 1940.⁸⁶ Fra april 1940 ble de britiske/amerikanske filmavisene erstattet av tyske filmer. Overgangen til tysk okkupasjon og nazistyre etter 1940 blir ikke behandlet her.

Tabell 2 (neste side) viser i første rekke hvor sammensatt programinnhold lydfilmavisen *Verden Rundt* hadde. Programinnholdet fordelte seg tematisk på 28 for-

86 *Amanuensis emeritus Øystein Sande har bistått i arbeidet med å hente ut kinoannonserne fra avisene.*

	Kategorier	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
1	Kongestoff	9,9	8,8	5,5	4,8	8,7	10,5	8,1	10,2	9,8	11,5	4,4
2	Sport	24,2	29,7	24,8	25,1	23,3	24,2	23,9	20,3	20,5	11,6	9,8
3	Mote/skjønnhets-konkurranser	4,4	2,3	2,3	3,8	2,8	4,8	3,5	3,5	3	2,1	0,8
4	Fly	15,4	10,3	13,4	13,8	9,7	9,1	9,5	9,0	6,9	4,8	6,9
5	Barn/ungdom	5,5	1	2,5	1,4	0,2	0,6	1	1,1	1,4	1	1,9
6	Politikk	16,5	25,9	13,2	12,6	21,7	21,4	21,2	24,2	20,8	25,1	22,4
7	Kultur	16,5	12,8	16	12,7	10,5	10,3	7,6	6,9	9,1	8	14,3
8	Skole/utdanning	2,2	0,8	1,9	0,6	0,8	0,4	1,8	0,3	1,3	1,5	1,3
9	Kirke/religion/ritualer	5,5	1,8	2,9	2,4	5,4	3,6	4	3,7	6	5,7	4,2
10	Helse/sykehus/sosialt	0	0	1,3	0,8	0	0,4	0,5	0,3	0,3	1,3	4,0
11	Media	0	1	1,1	0,8	0,4	1	0,8	0,5	0,6	0,5	1
12	Turisme	5,5	1	1,3	0,5	0,4	0,2	0,5	0,2	0,2	0	0
13	Militært/rustninger	16,5	14,1	12,6	11,1	9,9	16,5	15,3	15,9	24,1	34,4	27,9
14	Vitenskap/teknologi-utvikling	4,4	4,5	1,9	2,4	0,8	2	4,3	0,9	1,3	0,3	2
15	Økonomi	0	0,8	0,8	0,8	0,8	0,4	0,3	0,3	0	0,3	0
16	Krigsskip	1,1	2,3	2,7	2,9	2,4	1,4	2,3	3	2,4	5,2	5,2
17	Handelsskip	0	2,5	1,5	2,4	2	2,4	2,8	3	3	3,1	1,7
18	Handel/messer/utstillinger	0	0,5	1,5	2,1	3	1,8	3,2	3,8	4,9	3,1	5,1
19	Transport/offentlig kommunikasjon	2,2	1	1,1	1,4	2,2	3,0	2,3	1,2	1,4	1,5	1,9
20	Industri/infrastruktur	3,3	2,8	3,4	3,8	6	3,8	2,2	2,7	2,5	2,3	6,7
21	Landbruk/fiske/fangst	5,5	1,8	1,7	4,1	2,6	3,4	3	1,5	3,2	3,1	4,2
22	Politi/kriminalstoff	1,1	1,8	1,9	1	2,8	1	1,5	0,6	0,6	1	0,5
23	Demonstrasjoner/streiker/sosial uro	3,3	2,0	1,5	2,4	3	1	3	1,2	1,1	0,7	0
24	Brann/eksplosjoner/ulykker	1,1	3,3	4,4	5,1	4,4	2,4	1,8	2,3	1,4	2,5	2,5
25	Naturskapte hendelser/flom/uvær	2,2	3	3,8	2,5	3,3	1,8	1,7	1,4	1,3	1,8	0,3
26	Krig/fare for krig	0	2,5	2,1	1,9	1	6,5	6,3	8,4	13,1	22	25,6
27	Fred/forhandlinger/institusjoner	2,2	0,5	1,7	1,3	1,6	1	1,8	1,5	3,5	4,1	4,7
28	Ymse tema	3,3	1,3	2,9	4,8	2,4	3	2	6,4	2,2	0,2	1,3
	Totalt antall reportasjer	91	397	475	629	497	504	603	656	634	610	594

Tabell 2: Tema og kategorier nyhetsstoff i prosentvis andel av totalt antall annonserte reportasjer i Verden Rundt 1930–1940.

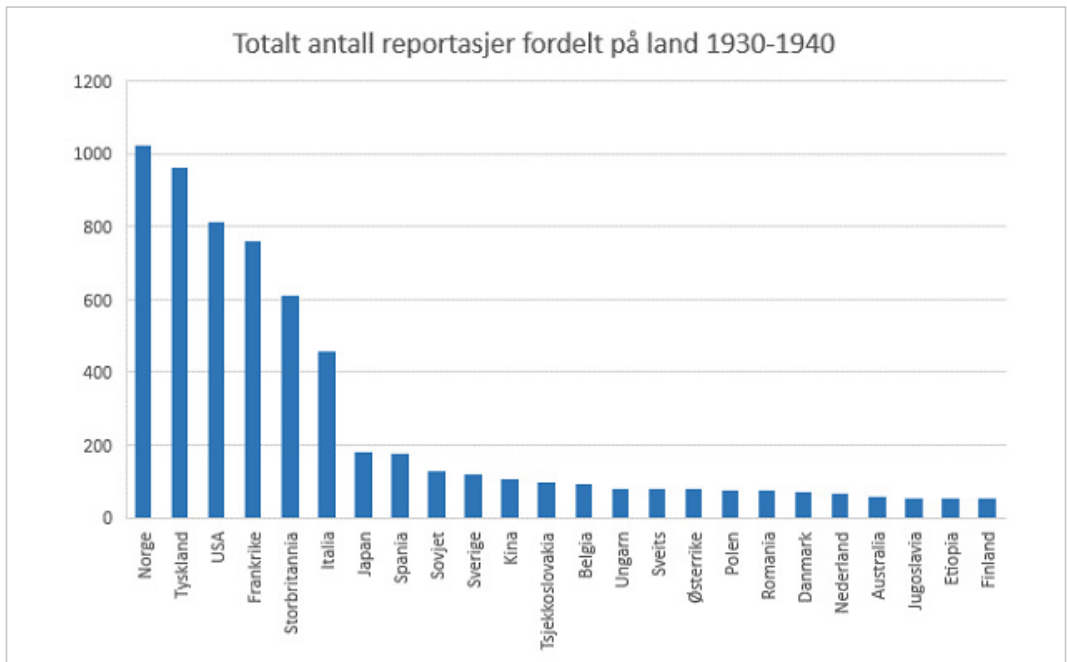
skjellige kategorier. Felles for de fleste av dem var at andelene holdt seg forholdsvis stabilt gjennom hele perioden – med liten variasjon fra år til år. Tabellen viser også at kommentaren i *Aftenposten* om omfanget av sportsreportasjer ikke stemte. Sportsstoffet utgjorde ikke 50 prosent, men kategorien må likevel sies å ha utgjort en dominerende andel av innholdet i *Verden Rundt*. I denne tabellen omfatter tallene både det som var i de internasjonale filmrevyene, og det som var i de norske aktualitetsfilmene. Reportasjer om fly og flyteknologi var populære i 1930-årene. Det rene kjendis- og underholdningsstoffet i filmavisen var faktisk ikke så dominerende som man kanskje skulle tro. Pilotene var likevel tidens kjendiser av første kategori. Kongestoffet lå ganske stabilt på rundt ti prosent av totalen i det enkelte år.

De store kategoriene gjennom tiåret var reportasjer om politikk, militær- eller rustningsstoff, og reportasjer om forhold som direkte kunne kobles til temaene krig og fred. Alle disse kategoriene fikk

naturlig nok en økning fram mot utbruddet av den andre verdenskrigen. Reportasjene om krig og konflikt dekket alle de store begivenhetene i 1930-årene. Det gjaldt både den første og den andre krigen mellom Japan og Kina, den italienske krigen mot Etiopia, samt den tyske ekspansjonspolitikken i Rhinland, Østerrike, Tsjekkoslovakia, Baltikum og i forhold til Polen. Som vi skal se, utgjorde reportasjene fra den spanske borgerkrigen en svært stor andel av innholdet i *Verden Rundt*.

Hvor kom reportasjene fra? De internasjonale filmavisene hadde kontakter med filmfotografer over store deler av verden. I løpet av tiårsperioden da *Verden Rundt* ble sendt, dekket den norske lydfilmavisen begivenheter som var relatert til i alt 93 forskjellige land. Ikke overraskende utgjorde antall reportasjer fra og om stormaktene et høyt antall.

Av de landene som hadde mer enn 100 reportasjer, var Tyskland (965), USA (816), Frankrike (760), Storbritannia (612), Italia (457), Japan (185), Spania (180), Sovjet (132),

Figur 1: Oversikt over antall reportasjer 1930-1940 fordelt på land med mer enn 100 reportasjer. I registreringen av innholdet i kino-annonsene kunne en reportasje bli registrert på flere enn ett land. Det vil si at heller ikke i denne tabellen er totalen på det enkelte land lik 100. Et mer omfattende grunnlagsmateriale er tilgjengelig på medietidsskrift.no

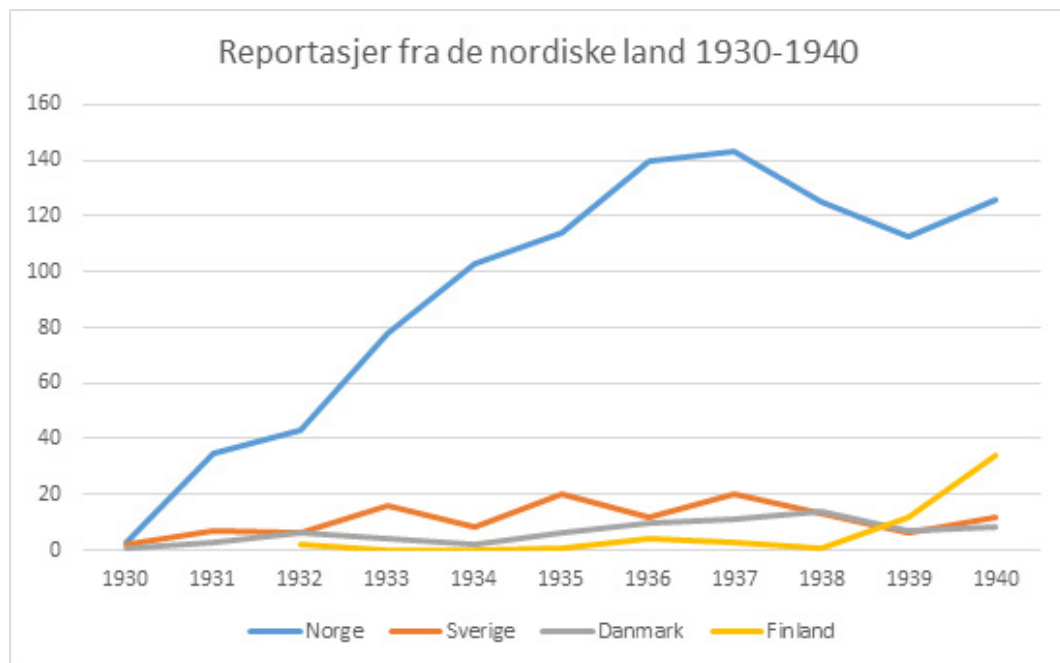
Sverige (122), Kina (108), og Tsjekkoslovakia (108). Oversikten viser at reportasjene fra de vestlige land dominerte, enten disse var stormakter eller småstater. Filmreportasjene fra USA sank i løpet av perioden, mens de tyske økte. Overraskende nok var det flest reportasjer fra Norge – i alt 1023 reportasjer i løpet av perioden *Verden Rundt* eksisterte. Dette tallet er antakelig nærmere mer eksakt enn statistikken over mange av de andre reportasjene fra andre deler av verden viser, fordi de norske innslagene i stor grad bare handlet om norske forhold uten at noe annet land er nevnt. Noe av forklaringen på at norske reportasjer topper tabellen har direkte sammenheng med at det i nesten alle lydfilmavisens forestillinger ble vist norske reportasjer. Det trekker selvsagt statistikken opp.

Figur 2 viser at samarbeidsavtalene med de nordiske landene var viktige for det høye antallet reportasjer fra disse landene. Vinterkrigen i Finland bidro mot

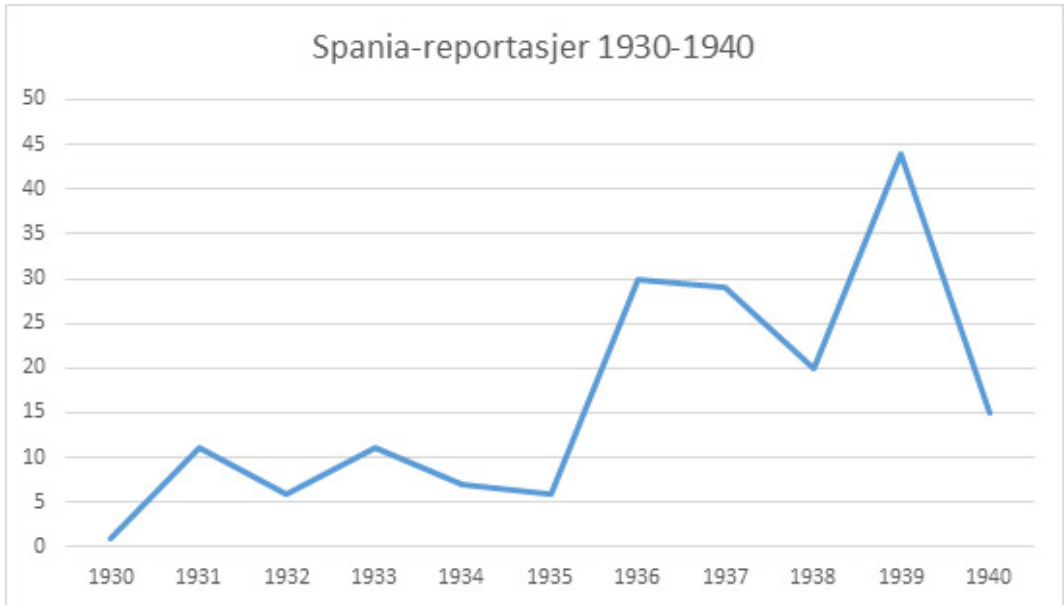
slutten av perioden til det høye antallet reportasjer i 1940. Dekningen av Spania hadde egentlig vært ganske lav i første halvdel av 1930-årene, slik figur 3 viser. Fra borgerkrigens utbrudd i 1936 nærmest eksploderte omfanget.

Figurene forteller om hvor tett filmavisen fulgte de internasjonale nyhetene – både i Europa og i resten av verden. Det finnes lite sammenligningsgrunnlag for å vurdere omfanget av rapporter fra og om de enkelte land, og det samme gjelder hvor mange land som ble dekket av lydfilmavisen i 1930-årene. Bortsett fra de tre første årene dekket *Verden Rundt* årlig et sted mellom 45 og 50 forskjellige land. Antakelig var dette tallet høyt også sammenlignet med antall land og antall utenriksinnslag Dagsrevyen rapporterte om senere da fjernsynet var blitt etablert.⁸⁷ Antakelig

87 Werenskjold 2011: 182-185; Se også Bakke 1973; Nordenstreng and Varis 1974; Varis and Jokelin 1976.

Figur 2: Totalt antall reportasjer fra de nordiske landene i perioden 1930-1940

Figur 3: Utviklingen av antall reportasjer i Verden Rundt om og fra Spania 1930-1940.

dekket *Verden Rundt* et høyere antall land da enn hva fjernsynsnyhetene gjør i dag. Når vi samtidig vet at de internasjonale filmavisene som regel kjøpte filmreportasjer fra lokale filmfotografer, kan det hevdes at de internasjonale nyhetene i filmavisen i 1930-årene i mindre grad så begivenheten med norske øyne enn hva som ble tilfelle senere i fjernsynsnyhetene. Hvem disse fotografene var i hvert enkelt tilfelle, vet vi ikke og det er ikke undersøkt.

Vi har heller ikke noe grunnlag for å sammenligne programinnholdet fordelt på den enkelte filmavis på det nåværende stadium. Vi vet ikke konkret om det var forskjell på programinnholdet i den tyske filmavisen og de britiske. Figur 1 viser likevel at i den norske filmavisen *Verden Rundt* dominerte aktualitetsfilmer som handlet om eller involverte stormaktene. Flest var det om de vestlige stormaktene USA, Storbritannia og Frankrike, men det var også mange filmreportasjer som involverte stormaktene Tyskland, Italia, Sovjet og Japan. Mye tyder derfor på at den såkalte «vestvendingen» i det journalistiske innholdet som Arnhild Skre har påvist i avisene etter den andre verdenskrigen – antakelig kom før i lydfilmavisen

Verden Rundt.⁸⁸ Uansett var lydfilmavisen en viktig ny mediespesifikk tilvekst til utenriksjournalistikken i Norge i 1930-årene – i form av audiovisuelle nyheter som både ble redigert i utlandet og hjemme. Det var i første rekke kinopublikummet i Oslo som dro nytte av nyhetsforestillingene i *Verden Rundt* på Paladsteateret. Selv om forestillingene hadde et geografisk avgrenset område som nedslagsfelt, var antallet som så dem stigende for hvert år fram til krigen kom og lydfilmavisen opphørte å eksistere.

Borgerkrigen i Spania i den norske lydfilmavisen

Vi har her sett på det generelle innholdet i lydfilmavisen *Verden Rundt* gjennom hele perioden fra 1930 til utgangen av 1940. Vi skal nå se nærmere på hvordan én spesiell langvarig konflikt og krig i slutten av 1930-årene kan kaste lys over utenriksdekningen i lydfilmavisen.

Utenriksjournalistikken i 1930-årene var spekket av nyheter fra ulike konfliktarenaer hvor stormaktsinteressene sto mot hverandre – det være seg i Europa,

88 Skre 2010: 169-192.

Afrika eller Asia. Filmavisene dekket alle konfliktene i varierende omfang. Krigene i Etiopia og Kina fikk stor oppmerksomhet, men det var borgerkrigen i Spania fra juli 1936 til mars 1939 som fikk den største og mest langvarige mediedekningen. Det nye var at det ble formidlet i både bilder og lyd – og med redaksjonelle kommentarer som fortalte publikum hvordan de levende bildene skulle forstås. Hva kan denne dekningen fortelle om *Verden Rundt* og dens rolle i det norske utenriksjournalistiske systemet?

I tiden etter kuppforsøket flokket den internasjonale pressen seg sammen i Spania. I løpet av borgerkrigen hadde nærmere ett tusen korrespondenter kortere eller lengre opphold i Spania – på den ene eller den andre siden av frontlinjene. Journalistene som kom, var av alle politiske avskygninger.⁸⁹ Mange skrev for flere aviser. I 1930-årene regnet *Aftenposten* med at en såkalt «korrespondent» kunne representere opptil tre forskjellige aviser ved ulike begivenheter i Europa.⁹⁰ I tillegg kom også en rekke prominente forfattere og intellektuelle til Spania og skrev hjem om sine opplevelser.⁹¹ Ikke alle var ved fronten, og mange baserte sin nyhetsdekning på rykter og annenhåndskilder. Felles for dem alle var at de måtte forholde seg til en omfattende sensur på begge sider av frontlinjene i den spanske borgerkrigen.

De internasjonale Newsreel-selskapene var generelt raske med å rykke ut til store internasjonale begivenheter – enten det var kongelige brylluper, naturkatastrofer som jordskjelv og flom, de store politiske begivenhetene eller krig. Spania var ikke noe unntak. Blant de første filmavisselskapene som kom til Spania, var sovjetiske filmfolk. De ankom Spania i begynnelsen av august 1936. Deres oppgave var å lage propagandafilmer som skulle brukes til å mobilisere støtte til Spania i den sovjetiske befolkningen.⁹² Få av

disse filmene ble eksportert til land utenfor Sovjet. De sovjetiske filmfolkene var selvsagt ikke alene. De fleste vestlige filmavisselskapene kom også til Spania i månedsskiftet juli/august 1936.

Når telegrammene strømmet inn til nyhetsbyråene, hadde filmselskapene utstyr og filmmannskaper klare på kort varsel til å bli fløyet ut til det aktuelle stedet uansett hvor i verden det måtte være. Den gang som nå handlet det om å komme først og så nær begivenhetene som mulig for de store nyhetsorganisasjonene, uten hensyn til kostnader eller fare, slik lederen for lydfilmselskapet Fox Movietones Europa-kontor i Paris kunne fortelle om i et intervju med *Aftenposten* i november 1936:

Under den spanske borgerkrig, blev to av våre kameramenn hårdt såret, og en stor del kostbart materiale gikk tapt ... Filmfotografene deler så å si borgerkrigens ulykke med det stakkars folk. De har marsjert i stekende sol sammen med troppene, og ligget flate på jorden under maskingeværenes knitren for å kunne bringe bombardementets herjinger frem til det store internasjonale publikum som spent og interessert følger med hvad som foregår i Spania i dag. Et av våre fly gjorde en hasardiøs tur fra Tanger til Sevilla og Granada for å samle op billeder og stoff som skulde videresendes til hovedkvarteret. Et fly som forlot Paris kl. 4 om morgenen landet i Madrid og returnerte til Paris kl. 16.30 samme dags ettermiddag. Klokken 8 næste morgen var negativene på vei til New York, og litt efter var kopiene på vei til Europa igjen.⁹³

Sitatet viser noen av de prosessene som filmreportasjene gikk igjennom, fra filming til de ble vist på kinolerretet i ulike deler av verden. De store nyhetsfilmselskapene hentet sin fotografer fra ulike deler av Europa og sendte dem til frontlinjene.⁹⁴ En rekke fotografer mistet livet i kamphandlingene, og påkjeningene var ofte så store at selskapene stadig måtte

89 For oversikt over utenlandske korrespondenter som rapporterte fra den spanske borgerkrigen, se Armero 1976: 409–436. Se også https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_foreign_correspondents_in_the_Spanish_Civil_War – sist besøkt 31.07.2015.

90 *Aftenpostens morgenutgave* 18.12.1937.

91 Preston 2009: 15.

92 Kowalsky 2007: 10–17.

93 Intervju med europasjefen for Fox Movietone i Paris, Russel Muth, i *Aftenposten* 21.11.1936.

94 *Aftenpostens morgenutgave* 21.11.1936.

Filmavis	Spania-oppslag i antall filmutgaver 1936–1939	Totalt antall filmutgaver	Prosentvis andel av Spaniaoppslag i filmutgaver
Paramount News	67	277	24,2
Fox Movietone	66	281	23,5
Gaumont British	77	280	27,5
Pathé British	64	278	23,0
Universal	39	281	13,8

Tabell 3: Spaniareportasjer i antall filmutgaver i det internasjonale filmavisene. Basert på Aldgate 1979:77

År	Utgave-numre	Antall Spania-reportasjer
1936	311, 316, 319, 320, 324	5
1937	342, 349, 349, 352, 355, 366, 372, 373	8
1938	405, 413, 425, 425, 426	5
1939	436, 440, 455	3

Tabell 4: Spania-reportasjer i UFA Tonwoche i Tyskland. Kilde: Katalog UFA (Tonwoche): 1936 (–1939) i Deutsche Kinemathek – Museum für Film und Fernsehen Schriftgutarchiv.

skifte ut mannskapene som ble brukt.⁹⁵ Intervjuet over forteller noe om hvordan nyhetsorganisasjonene agerte i en krigssituasjon, men også noe om hvordan de ønsket at publikum skulle oppfatte dem. Situasjonen som ble beskrevet, kunne være dekkende for hvordan mange journalister, skribenter og profesjonelle filmfotografer som reiste verden rundt og dekket dramatiske begivenheter, framstilte sin rolle.⁹⁶

De store internasjonale filmavisene rapporterte om Spania og den spanske borgerkrigen. Det finnes statistikk for hvor mange utgaver av filmavisene i Storbritannia som hadde oppslag om borgerkrigen fra den brøt ut 16. juli 1936, til Franco inntok Madrid og krigen var over 3. april 1939: (tabell 3).

Tabellen viser at blant de fem store filmaviselskapene, hadde *Gaumont British* størst dekning av Spania. *Paramount News* og *Fox Movietone* som leverte filmrevyene til det skandinaviske markedet, lå imidlertid ikke langt bak. Både *Paramount News* og *Fox Movietone* laget to nyhetsfilmutgaver i uka, og

tabellen viser at hver fjerde *Paramount News* og *Fox Movietone*-utgave handlet om Spania og borgerkrigen. Vi har ingen fullstendige oversikter over tilsvarende dekningsmønster i den tyske filmavisen *UFA Tonwoche*, så man kan enda ikke lage en tilsvarende oversikt med tilgjengelige data. Det man kan si ut fra eksisterende kataloginformasjon om programinnholdet, er at den tyske filmavisen hadde langt mindre dekning av borgerkrigen i Spania enn de tilsvarende britiske. Grunnen til den lave Spania-dekningen i *UFA Tonwoche* kan være et bevisst politisk ønske om ikke å skape uro den tyske befolkningen samtidig som tyske styrker deltok i kampene i Spania. Om dette også var et gjennomgående trekk i programinnholdet i alle de andre tyske filmavisene, vet vi ingenting om. Slike studier er ennå ikke gjennomført. Vi kan anta at den skandinaviske utgaven av UFA gjenspeilet den lave Spania-dekningen i den tyske hovedutgaven, og at Spania-reportasjene i *Verden Rundt* i Norge var dominert av filmrapportene fra de britiske/amerikanske filmavisene.

Fra sommeren 1936 var den spanske borgerkrigen mer eller mindre et fast innslag i *Verden Rundt*.

95 *Aftenpostens morgenutgave* 06.02.1937.

96 *Dagbladet* 22.05.1937.

År	Jan	Feb	Mar	Apr	Mai	Jun	Jul	Aug	Sep	Okt	Nov	Des	Totalt
1936	0	1	3	3	3	1	1	5	4	3	5	1	19 / 30
1937	3	2	5	2	2	3	0	3	2	2	1	1	26
1938	3	1	3	4	1	1	2	1	0	1	1	1	19
1939	4	4	3	3	4	3	3	2	2	0	1	1	12/ 30

Tabell 5: Antall utgaver med annonserte Spania-oppslag i lydfilmavisa Verden Rundt i perioden 1936–1939.

Den norske filmavisen hadde bare én utgave i uken, og de internasjonale filmavisene som ble sendt til Norge og brukt i lydfilmavisen i Oslo, ble redigert for å passe inn i formatet. Det betyr at det ikke er en automatisk sammenheng mellom dekningsfrekvensen i de internasjonale nyhetsfilmene og det som ble vist på Paladsteateret i Oslo. På grunn av den kompliserte kildesituasjonen er anslagene for dekningsfrekvensen *Verden Rundt* belagt med stor usikkerhet. Igjen er vi henvist hovedsakelig til å telle hvor mange forestillinger som inneholdt annonserte innslag om krigen.

De annonserte Spania-relaterte reportasjene i årene fra 1936 til 1939 utgjorde 55,3 prosent av alle utgavene av *Verden Rundt*. Regner vi med de utgavene hvor vi kan dokumentere at det var Spania-reportasjer, ser tallene slik ut: (tabell 5).

Redaksjonen i *Verden Rundt* framhevet reportasjer om Spania eller den spanske borgerkrigen i 105 av totalt 208 utgaver i løpet av hele fireårsperioden fra januar 1936 til desember 1939.⁹⁷ Det vil si at så mye som 50,4 prosent av alle lydfilmutgavene av den norske filmavisen i perioden inneholdt reportasjer om borgerkrigen eller hadde temaer knyttet til den. Den første reportasjen om borgerkrigen var i nr. 30 1936 og den siste i nr. 14 1939. For å få sammenlignbare tall med statistikken for de internasjonale nyhetsfilmavisene i tabell 4 tar vi med at *Verden Rundt* hadde 78

utgaver med Spania-relaterte reportasjer i perioden fra 16. juli 1936 til 3. april 1939 – av totalt 141 utgaver. Da er bare de utgavene hvor det var annonserte reportasjer regnet med. Det reelle tallet på utgaver med reportasjer fra borgerkrigen lå høyere.

Vi har sett at *Verden Rundt* hadde en omfattende dekning av både innenriks- og utenriksnyheter. Kanskje var det mest overraskende hvor mange norske aktualitetsfilmer som ble vist i en lydfilmrevy som man har trodd i hovedsak sendte utenlandske filmaviser. Vi har også sett at dekningen av den spanske borgerkrigen var omfattende målt i antall filmreportasjer, men at reportasjene om mobiliseringen av hjelp til Spania av ulike grunner var forholdsvis få – det på tross av at Oslo Kinematografer hadde et styre som var dominert av arbeiderpartifolk som var positivt innstilt til den spanske republikken.

«Redaksjonen i Verden Rundt framhevet reportasjer om Spania eller den spanske borgerkrigen i 105 av totalt 208 utgaver i løpet av hele fireårsperioden fra januar 1936 til desember 1939»

Publikumsreaksjonene

Hvordan reagerte så kinopublikumet på det massemediet som brakte verden der ute til Norge i form av både bilder og lyd? Internasjonalt ble det i 1930-årene gjennomført flere filmpublikumsundersøkelser i både USA og England. Filmstudiene i USA ble gjennomført av Motion Research Council og støttet av Payne Fund. De såkalte Payne Fund studies undersøkte blant annet effektene som film hadde på barn (publisert i tolv bind). I Storbritannia ble det gjennomført filmpublikumsundersøkelser både i 1934 og i 1943. Den såkalte Rowsons studie fra 1934 viste at kinoen var mest

⁹⁷ Se vedlagte detaljoversikt over oppslagene som det ble reklamert for.

populær blant publikum fra arbeiderklassen.⁹⁸ The Cinema Audience, en stor undersøkelse om filmens publikum som det britiske informasjonsministeriet gjennomførte i 1943, er den mest kjente. Selv om dette var en undersøkelse som ble gjort under andre verdenskrig, er det lite som tyder på at publikummet var vesentlig annerledes enn i 1930-årene.⁹⁹ Det finnes ingen tilsvarende publikumsundersøkelser for norsk kino i 1930-årene, men Oslo Kinematografer gjennomførte en popularitetsundersøkelse i 1935 om hva slags filmer folk foretrakk å se på kino.

Hvor mange var det som gikk og så på lydfilmavisen *Verden Rundt*? Selve undersøkelsen er ikke bevart, men resultatene som ble offentliggjort, minner om svarene på Sidney Bernsteins berømte Granada questionnaires (1927, 1928, 1932, 1934 og 1946–47), som ble brukt i England for å analysere hva publikum ønsket å se på.¹⁰⁰ Resultatene av smaksundersøkelsen i Oslo ble offentliggjort i *Aftenposten*. Av de 12 000 kinogjengerne i hovedstaden som deltok i undersøkelsen, foretrakk de fleste operetter, nest flest farse- og lystspill, på tredje plass kom kriminalfilmene, og på fjerde plass historiske filmer. Tegnefilmene var også populære. Lenger nede på listen kom samfunns- og kulturfilmene. Cowboyfilmene popularitet var avtagende. *Aftenpostens* kommentar ga uttrykk for forbauselse over at det var så få som ga sin stemme til lydfilmavisen *Verden Rundt* i undersøkelsen.¹⁰¹ Det sto imidlertid ikke så ille til; av dem som deltok i undersøkelsen, ga 27,2, altså nærmere 30 prosent, sin stemme til lydfilmavisen.¹⁰² Selv om dette var et høyt tall, må det bety at *Aftenposten* hadde forventninger om at et enda større publikum skulle ha sluttet opp om filmavisen.

Noen var da også så fornøyde at de beskrev sitt syn på filmavisen på vers:

*Jeg ei ofte går på kino,
om sommeren én, om vinteren to.
«Saga» synes jeg nu er best,
«Lydfilmavisen bedre enn aviser flest.
En historisk film jeg gjerne ser,
med oprette og musikk enn mer.
Andre filmer ser jeg sjelden,
hvis jeg går ut om kvelden.
B.T.¹⁰³*

Man skulle tro at lydfilmavisen fikk omfattende kommentarer i dagspressen, slik Henrik G. Bastiansen har påvist var tilfelle med fjernsynet tidlig i 1960-årene. Slik var det imidlertid ikke med *Verden Rundt* i 1930-årene.¹⁰⁴ Det hørte til unntakene gjennom hele tiårsperioden at forestillingene i Paladsteateret ble kommentert i hovedstadspressen. Grunnen til fraværet av omfattende kommentarer eller anmeldelser – slik man til dels hadde for radio – kan ha vært at partiavisene ikke betraktet lydfilmavisen som en konkurrent i det politiske meningsmarkedet. Heller ikke featurefilmen fikk den oppmerksomheten mange i filmbransjen ønsket seg, men filmavisen ble heller ikke viet stor oppmerksomhet i bransjens eget fagblad, *Norsk Filmblad*.

Hva slags kritikk var det så som kom i pressen? Selv om pressedekningen av filmavisen ikke var omfattende, var det likevel enkelte spredte kommentarer gjennom årene – spesielt i starten. Gjennomgående var anmeldelsene i avisene gjennom hele 1930-årene svært positive, selv om det også fantes kritiske kommentarer. Det var i starten klager over at lydfilmavisen bare brukte amerikanske og tyske filmaviser, og nesten ikke brukte den franske filmavisen *Pathé*. Også innslagene ble omtalt og kommentert.¹⁰⁵ Enkelte tilskuere kunne føle seg støtt av noen innslagene, mens andre klaget over at framstillingene var for lite aktuelle. Noen få av kommentarene var også viet forholdene i Spania etter etableringen av republikken i 1931 og senere opprøret i 1934:

98 Rowson 1936: 67–119, gjengitt hos Aldgate 1979: 54–55

99 Se *Information* 1943: 1–24, gjengitt hos Aldgate 1979: 56–57.

100 *Street* 2000; Donald and Renov 2008: 460; Church and Godley 2003: 113; Aldgate 1979: 61.

101 *Aftenpostens morgenutgave* 20.03.1935.

102 *Aftenpostens aftenutgave* 16.05.1935.

103 *Aftenpostens aftenutgave* 08.03.1935.

104 Bastiansen 2001; Bastiansen 2009.

105 *Aftenpostens morgenutgave* 24.01.1931.

Lydfilmavisen på Paladsteateret i går var rik på både godt og ondt. Hvilken interesse har vi for eksempel av å se branden i Bücherpaleet i Berlin som fant sted 15. april? Videre har vi i et tidligere nummer av avisen sett bilder så det greier sig, fra mikadoens brors besøk i Amerika. Meget morsomt var det derimot å se New York ved natt, med lysreklame og biltrafikk samt trafikk-konstablene i Mexico City som er rene akrobater på sine motorsykler. Et apepar optrådte ytterst fornøielig. Nogen bilder fra Spanien viste den nye regjering som mottok folkets hyldest – en hyldest som foregikk i roligere former enn vi skulde tro så langt syd. Hvorfor blev vi snydt for de lovede bilder fra 17. mai? De kjørtas ialfall ikke på 19-forestillingen.¹⁰⁶

Som sitatet viser var det enkelte som lot seg begeistre av det eksotiske og det kuriøse som var annerledes enn det man kunne erfare i Oslo, men som vi har sett, var det ikke dette som dominerte programinnholdet. *Aftenposten* hadde flest kommentarer til filmavisforestillingene. Avisen kommenterte også publikumstilstrømningen til forestillingen. Etter en litt hard start de første månedene etter åpningen i 1930, hvor filmavisen gikk med underskudd, viste snart tallenes tale at filmavisen hadde funnet sitt publikum:

(...) Lydfilmavisen hadde mandag rekordbesøk. Og ikke bare det! Det morsomme er at Paladsteateret med sitt forholdsvis lille lokale og med sine 50-øres billettpriser hadde den største inntekt blant byens kinoer den dag. Kassen viste 2 800 kroner, det vil si det var 5 600 besøkende. Resultatet er at man fra i dag har måttet sette op to ekstraforestillinger. Man begynner allerede klokken 15.30, næste forestilling er kl. 16.15 og så følger de ordinære fra kl. 17. Lydfilmen er i det hele tatt blitt mere og mere populær, besøket stiger stadig, fra måned

til måned vokser tallet. Og avisen fortjener det. Et slikt nummer med begivenheter fra alle verdens kanter er det morsomste av all lydfilm, når det er riktig godt.¹⁰⁷

I en periode forsøkte Oslo Kinematografer å kjøre en kombinasjon av nyhetsfilmer og kulturfilmer, men mottakelsen i pressen var kjølig:

I Lydfilmavisens første nummer etter påske får vi se optagelser fra den forulykkede hjelpeekspedisjon etter Akron-katastrofen. Det kan man kalle rask ekspedisjon. De øvrige nyheter er også aktuelle og morsomme. Det var dog bare halve avisen som denne gang var optatt av nyhetstjenesten. Første del av programmet består nemlig av en av Ufas kulturfilmer. «Fra Lofotens fuglefjell», - strålende optagelser, noget av det mest interessante man kan se, men passer de egentlig i Lydfilmavisen?

En slik kulturfilm egner sig ypperlig som vanlig forstykk til en lang film, men skal vi ikke være enige om å henstille inntrengende til Lydfilmavisens redaktør å la den beholde sitt engang

oparbeidede ry som nyhetsorgan.¹⁰⁸

Resultatet var at Paladsteateret ble forbeholdt den rendyrkede nyhetsfilmen. Alle senere forsøk på å blande kulturfilm og nyhetsfilm ble avvist. Selv om ikke alle forestillingene inneholdt like spennende reportasjer, var anmelderne grunnleggende positive til det som ble vist. I alle fall lastet man ikke redaksjonen for fravær av spektakulære nyheter.

Lydfilmavisen har et godt gjennomsnittsnr. denne uken. Det er Hitler, Goebbels og Goering som taler og flyver, veddeløp på Longehamps, den spanske republikks to-årsdag, opvisning av den

106 Filmanmeldelse i *Aftenpostens morgenutgave* 19.05.1931.

107 Filmanmeldelse i *Aftenpostens morgenutgave* 09.11.1932.

108 Filmanmeldelse av V.B. i *Aftenpostens morgenutgave* 18.04.1933.

tyske mesterflyver Udet, japanernes fremmarsj i Nord-China, en 14 000 tonner som er kantret i flytedokken og meget annet rart. Nogen sensasjoner er det egentlig ikke, men det kan jo ikke lydfilmavisens redaktør noget for.¹⁰⁹

Tvert om så krevde pressen flere forestillinger på Paladsteateret med nyhetsfilmer. Fra sommeren 1934 ble kravet imøtekommet:

Kinoenes nye sesong åpnes mandag. Store forandringer i Casino. Kun Lydfilmavisen på Palass. - Mandag kommer atter igjen kinematografenes lydfilmavis på Paladsteateret, «Verden rundt». Da der fra mange kanter er kommet klage over at lydfilmavisen ikke spilles utover aftenen, når undtas mandager, har kinematografstyret besluttet som et forsøk å omlegge driften av Paladsteateret slik at man for eftertiden på dette teater bare får lydfilmavisen. Man vil altså da kunne se lydfilmavisen hver dag fra kl. 17 til 23. Dessuten hver mandag fra 13-15.¹¹⁰

Det økte antall forestillinger ble vel mottatt, selv om det var flere som irriterte seg grenseløst over at kinoen valgte å sende lysannonser i den korte pausen mellom forestillingene.¹¹¹ Noen satt nemlig over mellom forestillingene. Det var liten tvil om at filmavisen var en kilde til informasjon om hva som foregikk ute i den urolige verden, som også omfattet begivenhetene under opprøret i Spania i 1934:

Slik som forholdene arter sig ute i det urolige Europa utfyller lydfilmavisen på Paladsteateret

«Nogen sensasjoner er det egentlig ikke, men det kan jo ikke lydfilmavisens redaktør noget for»

mere og mere et behov for oss som lever i «the quiet corner». Den er, ikke minst denne uke aktuell og allsidig, som en god avis skal være, og det stadig økende stampublikum sluker dens verdensbegivenheter med øine og ører på stilker. Denne gang får vi blant annet Poincarés og kong Alexanders begravelse, Australiaflyvningen, oprøret i Spania og meget annet godt stoff.¹¹²

Reportasjene fra den spanske borgerkrigen skapte til tider reaksjoner i den norske pressen, spesielt i kjølvannet av debatten om visningene av krigsfilmer på kinoene. Enkelte ropte på forbud, mens andre la vekt på hvor viktig det var å få innsikt hva som faktisk skjedde i virkeligheten andre steder.

Aftenposten trykte i mars 1937 følgende leserbrev:

Men jeg har sett en rystende scene på film denne uken i Oslo. Det var på Lydfilmavisen. Optagelser fra borgerkrigen i Spania. Et barnelik, som graves frem fra ruinene etter et bom-

bardement, – nærmest en klump menneskekjøtt. Det var ikke til å tro, det var langt verre enn alle de krigsfilmene jeg har sett til sammen. Det var ikke laget i Hollywood – det var redselsfull virkelighet. Jeg blev ikke besatt av krigslyst. Jeg blev kvalm. Denne lille episoden er som sagt meget verre enn alt som hittil er forevis av film i Oslo. Skulde den skjæres vekk? Nei. Der er mere fredspaganda i denne scenen enn i alt det som hysteriske skrik, som i den siste tid er prestert omkring krigsfilmene.¹¹³

Hvordan ble så innslagene i *Verden Rundt* omtalt i andre medier? Kringkastingen ble gjentatte ganger kritisert for manglende interesse for og omtale av kinoen. Selv ikke 40-årsjubileet for den første kinoen

109 Filmanmeldelse av V.B. i *Aftenpostens morgenutgave* 25.04.1933.

110 Filmanmeldelse av V.B. i *Aftenpostens morgenutgave* 25.04.1933.

111 Filmanmeldelse i *Aftenpostens morgenutgave* 22.08.1934

112 *Aftenpostens morgenutgave* 30.10.1934.

113 Leserbrev undertegnet «Syver» i *Aftenpostens aftenutgave* 12.03.1937.

År	Billettinntekter	Antall publikummere
1935	17 000	34 000
1936	78 000	156 000
1938	143 000	286 000
1939	156 000	312 000

Tabell 6: Billettinntekter og antall publikummere for Verden Rundt 1935–1939

i desember 1935 ga noe grunnlag for foredrag om filmen og kinoens betydning i norsk radio. *Norsk Filmblad* slo fast: «... Filmen interesserer ikke hr. riksprogramsjef Midtun. Og da interesserer den selvsagt ikke lytterne. Punktum.»¹¹⁴ NRK hadde ingen omtaler av lydfilmavisen. Men *Norsk Filmblad* selv hadde bare noen få, og ingen som gikk på innholdet.

Til syvende og sist var det antall publikum på forestillingene som var den sterkeste indikatoren på hvor populær lydfilmavisen var. Paladsteateret hadde noe over 600 sitteplasser. Oversikten over billettinntektene for Paladsteateret for årene 1935 til 1939 viser nærmest en eksplosiv publikumsøkning fra 1935 til 1939. (tabell 6).¹¹⁵

Det finnes ingen komplette tall for de øvrige år, men de viser likevel at lydfilmavisen *Verden Rundt* var et betydelige massemedium – langt mer enn hva man har visst til nå. Et gjennomsnitt på 6000 besøkende hver uke i et lokale som tok vel 600 var egentlig ikke så verst. De største avisene hadde i 1932 følgende opplag: *Aftenposten* 80 000, *Arbeiderbladet* 40 000, *Morgenposten* 50 000, *Tidens Tegn* 40 000, *Nationen* 20 000 og *Dagbladet* 10 000 om dagen.¹¹⁶ Det finnes ingen opplagstall for avisene *Arbeideren* og *Fritt Folk*, men de hadde et marginalt abonnements-tall i 1930-årene. Det finnes ingen offisielle tall som viser opplagsutviklingen fra 1932 til 1940, annet enn opplaget i enkelte år for enkeltaviser. I 1938 hadde *Aftenposten* et opplag på 84 875, *Arbeiderbladet* 58

553, *Morgenposten* 39 940 og *Nationen* 15 300.¹¹⁷

Kommentarene i pressen om barnas oppslutning om filmavisens forestillinger på Paladsteateret hadde utover tallenes tale også sine mer humoristiske sider:

Tilslutt en historie jeg fikk høre i dag, og som skal ha foregått ved billettluken i Paladsteateret på Karl Johan en dag i vår. Det var en gutt som kom og skulde ha billett til første formiddagsforestillingen av «Lydfilmavisen». – Men skulde ikke du ha vært på skolen på denne tiden av dagen? Spurte damen i billettluken. – Neida! Sa gutten og gliste strålende. Jeg er fri jeg. For jeg har meslinger ...¹¹⁸

Konklusjon

Vi stilte innledningsvis tre grunnleggende spørsmål knyttet til etableringen og driften av lydfilmavisen *Verden Rundt* i perioden 1930 til 1941. Vi skal nå avslutningsvis oppsummere funnene og besvare problemstillingene punkt for punkt. Til slutt skal vi besvare den overordnede problemstillingen: Hvordan kan man plassere og vurdere lydfilmavisen *Verden Rundt* som en del av det utenriksjournalistiske systemet i Norge i 1930-årene?

Det første spørsmålet var: Hvordan kan man på en vitenskapelig måte analysere et massemedium hvor det ikke er bevart én eneste utgave? Denne problemstillingen reiser en rekke metodiske spørsmål knyttet til de kildemessige utfordringene det er å skrive om et emne som ikke tidligere har vært tematisert, og hvor kildene enten ikke finnes eller er svært vanskelig til-

¹¹⁴ *Norsk Filmblad* nr. 1 1936.

¹¹⁵ Intervju med kinodirektør Aamot i *Aftenpostens aftenutgave* 17.01.1940.

¹¹⁶ Rubenson, *Norsk Aweiseieres et al.* 1932. Se også Flo 2010: 25; 78; 221; 342; 233; og 73.

¹¹⁷ Se opplagstallene for enkelte aviser for 1939 i

Mediebedriftenes landsforening 1969. Se også Høst and Holm 2009: 23 ff.

¹¹⁸ *Aftenpostens aftenutgave* 15.07.1937.

gjengelige. Denne artikkelen peker på flere elementer som har betydning for en analyse. Utgangspunktet er at det ikke eksisterer noe filmmateriale som kan vise lydfilmavisen *Verden Rundt*, slik publikum fikk se forestillingene i perioden 1930–1941. Det betyr at en analyse av *Verden Rundt* og forestillingene på Paladsteateret må rekonstrueres basert på et puslespill av opplysninger fra mange ulike kilder – slike som Oslo Kinematografers saksarkiv, Statens Filmkontrolls sensurkort og sensurprotokoller, kinoannonsene i dagspressen i Oslo og oppslag i avisene. Ingen av disse kildene kan gi et fullstendige bilde alene, og alle kildene har sine begrensninger. Sensurkortene viser at de utenlandske filmavisene som ble brukt i *Verden Rundt*, ikke ble forhåndssensurert. De ble gjennomgående sensurert etter at de ble vist i *Verden Rundt*. Det betyr at nyhetsfilmene ble vist usensurert for Oslo-folk, men ble sensurert før de ble vist på kinoer i resten av landet. Sensurkortene kan derfor bare dokumentere hva som ble importert, og ikke hva som ble vist i lydfilmavisen etter redigering. Det kan pekes på en rekke eksempler på ulovlig sensurering av fiksjonsfilmer i 1930-årene – filmer som

enten ble klippet eller som ble forbudt å vise uten en klar lovhjemmel. Det var eksempler på sensur som ble gjennomført etter press fra både norske og utenlandske myndigheter. Det fantes også noen få eksempler på at filmavisreportasjer ble forsøkt sensurert, men det tilhørte unntakene. Det var ingen filmreportasjer fra den spanske borgerkrigen som ble klippet før visning på Paladsteateret.

Kinoannonsene kan fortelle om hvilke filmreportasjer som redaksjonen i *Verden Rundt* valgte å framheve, men ikke hvilke om filmavisreportasjene var hentet fra. Det er kun når vi sammenholder opplysninger fra de ulike kildene med de redigerte innholdsoversiktene fra importørene som finnes i Oslo Kinematografer, at vi kan dokumentere innholdet i enkeltforestillinger. Det er svært få forestillinger hvor det er mulig å gjøre på en fullstendig måte – med sikkerhet om at den virkelig ble sendt på akkurat

den måten man skulle tro.

Den andre problemstillingen var: I hvilken grad kan lydfilmavisen *Verden Rundt* defineres som en filmavis – med en redaksjon som produserte, vurderte eller valgte ut de reportasjene som publikum fikk se under forestillingene? Den tysk- og nazikontrollerte *Filmrevyen* som ble opprettet i 1941, var ikke den første norske filmavisen. Selv om det var blitt vist utenlandske filmavis og norske aktualitetsfilmer i flere av de norske byene allerede fra 1898, var lydfilmavisen *Verden Rundt* i Oslo av en helt annen karakter. Den hadde en redaksjon, den hadde etter hvert også et eget lokale som var spesielt avsatt til formålet å vise nyhetsfilmavis, og den hadde en etablert visningsregularitet over tid. Lydfilmavisen hadde til og med sin egen vignett og kjenningsmelodi.¹¹⁹ Lydfilmavisen *Verden Rundt* på Paladsteateret oppfylte derfor alle de kravene man vanligvis stiller for å definere noe som en filmavis.

Paladsteateret var ikke bare et sted hvor man mekanisk viste internasjonale nyhetsfilmer redigert av andre.¹²⁰ Staben redigerte sammensetningen av reportasjene i de utenlandske filmavisene som

ble vist i forestillingene. Redaksjonen redigerte i tillegg norske og nordiske filmer og aktualitetsfilmer fra flere filmfotografer ulike steder i Europa som de selv hadde bestilt. Det er ikke sikkert at forskjellene til dagens moderne frilansere og stringerkorrespondenter er så stor.¹²¹ Filmene ble formidlet gjennom

*«Men skulde ikke du ha vært på skolen
på denne tiden av dagen? Spurte damen
i billetluken. – Neida! sa gutten og
gliste strålende. Jeg er fri jeg.
For jeg har meslinger ...»*

119 Vignetten finnes bare som nitratfilm og oppbevares i Mo i Rana. Se Dag Lutros registreringsoversikt over bevarte filmer fra Oslo Kinematografer, s. 20. Åpningsmelodien ble komponert av kapellmester Anton Holme, som overførte alle sine rettigheter til melodien til Oslo Kinematografer, 25. januar 1938. Oslo Kinematografers arkiv, Oslo Byarkiv.

120 Baechlin and Muller-Strauss 1952: 9. Se også Aldgate 1979: 26.

121 For hvordan de ulike korrespondentbegrepene ble brukt under og like etter den kalde krigen var slutt, se Werenskjold 2011: 234–237.

nyetablerte utvekslingsavtaler med danske og svenske filmaviser og finske filmselskaper. Deretter går noen tråder fra samarbeidsavtalene i Norden i 1930-årene til Nordvisjonssamarbeidet da fjernsynet kom.

Verden Rundt var den første norske nyhetsredaksjonen som redigerte et levende visuelt nyhetsmateriale fra både innland og utland på regulær basis. Om ikke *Verden Rundt* var den første lydfilmrevyen i Norden, så var den den første i Norge.

Den tredje problemstillingen var: Hva satte lydfilmavisen på dagsordenen? Hva slags innhold hadde de innenriks- og utenriksnyhetsreportasjene som *Verden Rundt* formidlet, til publikumet på Paladsteateret i Oslo? Svaret på dette spørsmålet kan oppsummeres i fire punkter. Denne artikkelen gir den første innholdsanalysen av programmene i lydfilmavisen *Verden Rundt* for hele perioden fra 1930 og ut året 1940. Perioden dekker alle de årene hvor redaksjonen var fri og selvstendig. Analysen viser at lydfilmavisene hadde et svært bredt programinnhold, som kan brytes ned på hele 28 ulike innholdskategorier som holdt seg rimelig stabile gjennom hele tiåret. Studien viser at sportsreportasjene var viktige, men ikke så dominerende som noen kommentatorer i avisene ville ha det til. Det samme gjaldt konge- og kjendisstoffet og det kuriøses nyhetsstoffet. De største kategoriene var politikk, militær- eller rustningsstoff, og naturlig nok reportasjer knyttet til krig og fred, som økte i omfang i tiden fram mot utbruddet av den andre verdenskrigen.

For det andre viser denne studien at de norske aktualitetsfilmene faktisk utgjorde en stor andel av reportasjene. De var riktignok ikke så mange hver gang – men minst to eller tre norske nyhetsfilmer i alle *Verden Rundt*-forestillingene bidro til at Norge var utgangspunktet for flest nyhetsreportasjer totalt. Deretter fulgte reportasjene fra stormaktene. Antallet land som var representert i filmreportasjene, var høyt gjennom hele tiåret. Studien viser at lydfilmavisen *Verden Rundt* hadde et betydelig publikum,

og at den var en stor og viktig aktør i formidlingen av utenriksnyheter på film.

For det tredje: I innholdsanalysen er *Verden Rundt*s dekning av borgerkrigen i Spania brukt som et case – ikke som en studie av hva denne dekningen kan si om krigen i Spania, men i første rekke om hva den kan si om lydfilmavisen. Innholdsanalysen viser at lydfilmavisen dekket samtlige kriger og konflikter som preget 1930-årene, og blant disse var den spanske borgerkrigen den største og den mest langvarige. Analysen viser at dekningen av borgerkrigen i Spania var omfattende. Hver annen forestilling i perioden fra 1936 til 1939 inneholdt reportasjer om krigen. Dekningen var dominert av den britisk/amerikanske filmavisen, mens dekningen av Spania i den tyske filmavisen *UFA Tonwoche* var svært moderat. Det er mange uavklarte sider ved analysen av Spania-dekningen i de internasjonale filmavisene i den norske lydfilm-

avisen, men det er grunn til å tro at *Verden Rundt* hentet færrest reportasjer fra den tyske filmavisen – av den enkle grunn at den hadde langt færre reportasjer fra Spania enn de tilsvarende britiske.

Det man imidlertid ser lite av, er en «norsk vinkel»

på utenriksstoffet i form av bestilte aktualitetsfilmer fra Norge som kunne knyttes til Spania-stoffet. Mens det var en omfattende dekning av begivenhetene i Spania, var det svært liten dekning av de mange aktivitetene som var knyttet til hjelpearbeidet for Spania i Norge. Det var ingen reportasjer om norske frivillige soldater i de internasjonale brigadene – hverken fra Spania eller fra når de kom hjem. Det samme gjaldt de som deltok i arbeidet ved det svensk-norske sykehuset i Alcoy.

Det fjerde og siste punktet i denne analysen av innholdet i lydfilmavisen *Verden Rundt* er hva slags reaksjoner lydfilmavisen ble møtt med fra både filmpublikum og filmanmeldere i Oslo. Som vi har sett, finnes det ingen norske filmpublikumsanalyser fra 1930-årene. De engelske og britiske publikumsanalyserne pekte på at kinoen var mest populær blant

«Dekningen av borgerkrigen i Spania var den mest omfattende nyhetsdekningen av en enkeltkonflikt mellom de store verdenskrigen»

Det italienske flyvåpenet bomber området rundt Plaza de Catalunya i Barcelona, 17 March 1938. Vi ser havnen nede til venstre, og i dagens Barcelona ligger Olympialandsbyen oppe til høyre. Foto: Italian Air force

publikum fra arbeiderklassen. Det er liten grunn til å tro at det var annerledes i Norge. Den lave billettprisen kan ha bidratt til det.

Lydfilmavisen *Verden Rundt* var en ubetinget publikumssuksess i 1930-årene. En smaksundersøkelse som Oslo Kinematografer gjennomførte i 1935, viste at *Verden Rundt* skåret høyt på popularitet. Av de 12 000 som deltok i undersøkelsen, ga hele 27,2 prosent sin stemme til lydfilmavisen. I all hovedsak ble *Verden Rundt* kun omtalt i positive ordelag i avisen, uansett politisk tilhørighet.

«De engelske og britiske publikumsanalysene pekte på at kinoen var mest populær blant publikum fra arbeiderklassen»

Når det er sagt, må vi også legge til at lydfilmavisen svært sjelden ble omtalt i avisene. I den grad det

kom kritikk, gikk dette ofte på den tekniske kvaliteten. Det kan tyde på at partiavisene ikke betraktet filmavisene som konkurrenter på meningsmarkedet.

Den overordnede problemstillingen i denne artikkelen var: Hvordan kan vi plassere og vur-

dere lydfilmavisen *Verden Rundt* som en del av det utenriksjournalistiske systemet i Norge i 1930-årene? Innledningsvis ble det pekt på at det utenriksjour-

nalistiske systemet i Norge i 1930-årene ikke er blitt beskrevet og tematisert. Dette er den første studien med et slikt perspektiv i denne perioden. De øvrige massemediene – som avisene og radio – er ennå ikke undersøkt med et slikt utgangspunkt. Her kan vi derfor bare peke på de tentative og den mediespesifikke siden ved lydfilmavisens rolle og betydning i det utenriksjournalistiske systemet i Norge i tiåret som gikk forut for den andre verdenskrigen. På basis av de øvrige spørsmålene som her er gjort rede for, kan svaret på hovedspørsmålet oppsummeres i tre punkter.

For det første: Bruken av internasjonale filmaviser som sådan var ikke noe nytt på kinoene i Norge i 1930-årene. Filmavisene hadde lenge vært en illustrert ukeavis, og kinoen kunne skryte av at den ofte kunne vise levende billedstoff før avisene var i stand til å få tak på pressefoto.¹²² Det mediespesifikke nye var at med lydfilmavisen *Verden Rundt* ble nyhetsformidlingen på film i Norge audiovisuell i et lokale som ble viet til framvisning av norske og internasjonale nyheter for et massepublikum. Norge ble dermed en del av en internasjonal trend med egne kinoer for filmer med spesielle temaer. Fra 1935 åpnet den tekniske utviklingen for å bruke flere lydspor, og det gjorde det mulig å bruke kommentatorer i de internasjonale filmavisene. Kommentatorene fortalte publikum hvordan filmreportasjene skulle forstås. Aktualitetsfilmene og de internasjonale filmavisene var på denne måten langt mer knyttet til journalistikken enn til filmen.

For det andre bidro *Verden Rundt* til at Norge definitivt ble en del av det internasjonale nyhetsfilm-markedet, både med hensyn til import av filmaviser og ved ulike utvekslingsordninger for aktualitetsfilmer fra de nordiske nyhetsfilmsselskapene. Det ble også etablert ordninger for å kjøpe inn nyhetsfilmer fra individuelle frilans filmfotografer i forskjellige europeiske land. Selv om det hadde blitt importert filmaviser til visning på norske kinoer i flere tiår, brakte lydfilmavisen med seg et nytt og større volum. Det er grunn til å tro at volumet i seg selv gjorde det interessant for de store internasjonale filmavisene å

lage egne versjoner for det skandinaviske markedet. Det tredje og kanskje viktigste punktet var at *Verden Rundt* hadde en ledelse som aktivt redigerte innholdet i forestillingene, både når det gjaldt de norske og nordiske aktualitetsfilmene, og utvalget og komposisjonen av de internasjonale filmavisene som ble vist på Paladsteateret. Denne studien av *Verden Rundt* viser at tidspunktet for etableringen av den første norske filmavisen kan flyttes ti år tilbake – fra 1941 til november 1930. Det kan med rette hevdes at lydfilmavisen *Verden Rundt* i 1930-årene var en forløper for *Filmrevyen* som ble opprettet av nazistene under krigen, og for *Filmavisa* som ble etablert fredssommeren 1945.¹²³ Også internasjonalt var det sammenfallende utviklingstrekk fra filmavisene til fjernsynet.¹²⁴ Fra *Verden Rundt* går det også tråder helt fram til etableringen av filmreportasjene i nyhets-sendingene i fjernsynet fra midten av 1950-årene og opprettelsen i *Dagsrevyen* i 1961.

Kilder:

Oslo byarkiv: Oslo Kinematografers arkiv: Styreprotokoller og saksarkiv

Styreprotokoller:

Fra 8. januar 1930 til 30. desember 1931

Saksarkiv:

Saksarkiv 21: Styresaker 1930–1934

Saksarkiv 36: Styresaker 1934–1938

Saksarkiv 15: *Filmavisen* 1933–1936

Saksarkiv 16: *Filmavisen* 1937–1938

Saksarkiv 17: *Filmavisen* 1939–1940

Deutsche Kinemathek – Museum für Film und Fernsehen Schriftgutarchiv:

1 Katalog UFA: 1930–33: Fra 1–1930 til 14–1933.

2 Katalog UFA: 1932–1934 (1935): Fra 115–1932

3 Katalog UFA: 1936 (–1939):

¹²³ Tore Helseth 2000.

¹²⁴ Althaus 2010: 193–218.

Litteratur:

- Aldgate, A. (1973). «British Newsreels and the Spanish Civil War.» *Film and History: An Interdisciplinary Journal of Film and Television Studies* 3 (1, February) s. 1–16.
- Aldgate, A. (1979). *Cinema and History: British newsreels and the Spanish Civil War*. London: Scholar Press
- Althaus, S. L. (2010). *The Forgotten Role of the Global Newsreel Industry in the Long Transition from Text to Television*. (15) s. 193–218.
- Armero, J.-M. (1976). *España fue noticia: Corresponsales extranjeros en la Guerra Civil Española*. Madrid, Sedmay Ediciones: distribuidora Maydi
- Baechlin, P. and M. Muller-Strauss (1952). *Newsreels Across the World*. Paris: Unesco
- Bakke, M. (1973). «Nyheter er mer enn fakta.» *Tidsskrift for Samfunnsforskning*. Bind 14.
- Bastiansen, H. G. (1996). *Fra referat til reportasje: Dagsrevyen 1960–1969*. Oslo: Norges forskningsråd
- Bastiansen, H. G. (2001). *Kampen om TV-opinionen: Partipressen og NRK-fjernsynet*.
- Bastiansen, H. G. (2009). *Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall 1945–2000*. Oslo: Pressehistorisk forening
- Brinch, S. og G. Iversen (2001). *Virkelighetsbilder: Norsk dokumentarfilm gjennom hundre år (Images of Reality. Norwegian Documentary during One Hundred Years)*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bruhn Jensen, K. (1997). *Dansk Mediehistorie, bind 2: 1920–1960*. København: Samleren
- Bucher, P. (1984). *Wochenschauen und Dokumentarfilme 1895–1950 im Bundesarchiv-Filmarchiv (16mm-Verleihkopien)*. Koblenz: Bundesarchiv
- Church, R. A. og A. Godley (2003). *The Emergence of Modern Marketing*. Hoboken: Taylor and Francis
- Dahl, H. F. and H. G. Bastiansen (1999). *Over til Oslo: NRK som monopol 1945–1981 (Back to Oslo. NRK as Broadcasting Monopoly 1945–1981)*. Oslo: Cappelen
- Dahlén, P. (2002). «Bokanmeldelser: Tore Helseth. Filmrevy som propaganda. Den norske filmrevuen 1941–1945. Pionjärverk om norsk filmrevy.» *Norsk medietidsskrift* (1) s. 190–194.
- Deacon, D. (2008). *British news media and the Spanish Civil War tomorrow may be too late*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Diesen, J. A. og O. Gladttvet (1999). *Filmeventyret begynner: Av og om filmpioneren Ottar Gladttvet*. Oslo: Norsk filminstitutt
- Donald, J. and M. Renov (2008). *The SAGE Handbook of Film Studies*. London: SAGE Publications
- Evensmo, S. (1992). *Det store tivoli: Film og kino i Norge*. Oslo: Gyldendal
- Fielding, R. (1972). *The American Newsreel, 1911–1967*. Norman: University of Oklahoma Press
- Flo, I. (2010). *Norske aviser fra A til Å*. Oslo: Universitetsforlaget
- Flo, I. (2016). *Et ugjendrivelig bevis på nazistenes barbari. Rettsoppgjer, minneproduksjon og gjenreisning i Norsk Filmrevy 1945–1949*. Ph.d.-avhandling ved Det humanistiske fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo
- Goergen, J. P. (2005). «Eine neue Blickrichtung, Olympia 1936 in der Wochenschau.»
- Hambro, C. J. (1937). *Moderne mentalitet*. Oslo: Gyldendal
- Helseth, T. (2000). *Filmrevy som propaganda: Den norske filmrevyen 1941–45*. Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo. Oslo: Unipub forlag nr. 75.
- Helseth, T. (2011). «Små historier, store fortellinger - den norske filmrevyen 1941–1963.» I E. Bakøy og T. Helseth, *Den andre norske filmhistorien*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hoff, T. J. B. (1939). «Politisk Filmcensur.» *Farmand* (30) s. 1–2.
- Hovden, J. F. and R. Werenskjold (kommer 2017). «Reporting the Cold War: The Norwegian Foreign-News Journalists and Foreign-News Correspondents, 1945–95.» *Media and the Cold War*. H. G. Bastiansen, M. Klimke and R. Werenskjold. New York/Oxford: Berghahn Books
- Høst, S. og Y. Holm (2009). *Mye mer enn Akersgata: Norsk pressestruktur 1945–2009*. Oslo: Norsk pressehistorisk forening
- Information, T. M. o. (1943). *The Cinema Audience: An Inquiry Made by the Wartime Social Survey*. London: Ministry of Information.

- Iversen, G. (2016). «Mediearkeologi som alternative historiefortellinger om film.» *Den levende fortiden: Filmhistorie og filmhistoriografi*. J. A. Diesen, T. Helseth and G. Iversen. Oslo: Universitetsforlaget. 169–179.
- Kennedy, D. M. (2004). *Over Here: The First World War and American Society*. Oxford, UK; New York: Oxford University Press
- Kowalsky, D. (2007). «The Soviet Cinematic Offensive in the Spanish Civil War.» *Film History* 19 (1) s. 7–19.
- Kreimeie, K. (1999). *The UFA Story. A History of Germany's Greatest Film Company 1918–1945*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press
- Lie, H. (1934). *Agitasjon og propaganda: Håndbok for tillitsmenn i de norske arbeider-organisasjoner*. Oslo: Arbeidernes opplysningsforbund
- Mackenzie, A. J. (1938). *Propaganda Boom*. London: Right Book Club
- McQuail, D. (1994). *Mass Communication Theory: An Introduction*. London/Thousand Oaks: Sage Publications
- Mediebedriftenes landsforening (1969). *Aviskatalogen: Aviser tilsluttet Norske avisers landsforbund*. Oslo: Mediebedriftenes landsforening
- Meland, Ø. og S. Igdu (2001). *Fiendtlig mot fremmed makt: Statens filmkontroll og den politiske sensur 1913–1933*. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Nordenstreng, K. and T. Varis (1974). *Television Traffic – a One-way Street? A Survey and Analysis of the International Flow of Television Programme Material*. Paris: Unesco
- Nymo, T. P. (2003). *Slibrige scener – listige knep: Statens filmkontroll og den moralske orden 1913–1940*. Oslo: SAP
- Ortega y Gasset, J. (1934). *Massenes opprør*. Oslo: Gyldendal
- Oslo-Kinematografer (1951). *Oslo Kinematografer gjennom 25 år. 1926–1951*. Oslo: Kinematografene i Oslo
- Preston, P. (2009). *We saw Spain Die: Foreign Correspondents in the Spanish Civil War*. New York: Skyhorse Pub.
- Ries, K. and H. Ring (1992). *The Legion Condor: A history of the Luftwaffe in the Spanish Civil War, 1936–1939*. West Chester, PA: Schiffer Military History
- Rowson, S. (1936). «A Statistical Survey of the Cinema Industry in Great Britain.» *Journal of the Royal Statistical Society* 99 s. 67–119.
- Rubenson, C.W. et al. (1932). *Avisboken: Håndbok for annonsører og katalog over norske aviser*. Oslo: Norske Aviseieres Representantskap
- Setliff, J. S. (2007). «The March of Time and the American Century.» Ph.d.-avhandling ved Faculty of the Graduate School. College Park: University of Maryland
- Sinding, L. (1972). *En filmsaga: Fra norsk filmkunsts begynnelse: Stumfilmårene som jeg så og opplevet dem*. Oslo: Universitetsforlaget
- Skre, A. (2010). «'En kostbar og farlig tid' Vestvendingen i norsk presse 1947–1949.» *Pressehistorisk tidsskrift* 14. s. 41–106.
- Street, S. (2000). *British cinema in documents*. New York: Routledge
- Sørensen, L.-M. (2014). *Dansk film under nazismen*. København: Lindhardt og Ringhof
- Sørenssen, B. (1980). «'Gryr i Norden.' Norsk arbeiderfilm 1928–1940 i internasjonalt perspektiv.» Doktorgradsavhandling ved Institutt for drama, film, teater. Trondheim: Universitetet i Trondheim
- Sørenssen, B. (1996). «The Voice of Reconstruction: The Norwegian Postwar Newsreel.» *Newsreels in Film Archives: A Survey based on the FIAF Newsreel Symposium*. R. Smither and W. Klaue. Cranbury, USA: Associated University Press.
- Totland, G. (1992). *Fra filmavis til dagsrevy: En studie i fjernsynsnyhetenes historie*. Oslo: Norges allmennvitenskapelige forskningsråd nr. 6
- Totland, G. (2001). «Fjernsynet før fjernsynet. NRKs prøvesendinger fra 1954 til 1960.» *Fra Eidsvoll til Marienlyst: Studier i norske mediers historie fra Grunnloven til TV-alderen*. Ø. Meland og H. G. Bastiansen. Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Varis, T. and R. Jokelin (1976). *Television News in Europe: A Survey of the News-film Flow in Europe*. Tampere: University of Tampere
- Vaughn, S. (1980). *Holding fast the inner lines: Democracy, Nationalism, and the Committee on Public Information*. Chapel Hill: University of North Carolina Press

- Werenskjold, R. (2011). «The Revolution will be Televised: The Global 1968 Revolts on Norwegian Television News.» *Between Prague Spring and French May: Opposition and Revolt in Europe, 1960–1980*. M. Klimke, Jacco Pekelder and Joachim Scharlot. New York/Oxford, Berghahn Books.
- Werenskjold, R. (2011). «That's the Way it is? Protestene og mediene i 1968.» Ph.d. ved Institutt for medier og kommunikasjon. Oslo, Universitetet i Oslo
- Werner, G. (1978). *Den svenska filmens historia: En översikt*. Stockholm: Norstedt
- Winkel, R. V. (2004). «Nazi Newsreels in Europe, 1939–1945: The Many Faces of Ufa's Foreign Weekly Newsreel (Auslandstonwoche) Versus German's Weekly Newsreel (Deutsche Wochenschau).» *Historical Journal of Film Radio and Television* 24 (1) s. 5–34.
- Zimmermann, P. und K. Hoffmann (2005). «Drittes Reich. 1933–1945.» *Geschichte des dokumentarischen Films in Deutschland*, bd. 3. Stuttgart: Reclam
- Zimmermann, P., K. Hoffmann, et al. (2003). *Triumph der Bilder: Kultur- und Dokumentarfilme vor 1945 im internationalen Vergleich*. Konstanz: UVK

Vilhelm Aubert var en pioner i norsk sosiologi, men var også involvert i både politisk og redaksjonell virksomhet under den kalde krigen. Dette bildet er fra 1980. Foto: Arbeiderbladet/Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Det store i det lille:

Journalisten Vilhelm Aubert¹

Birgitte Kjos Fonn
Førsteamanuensis i journalistikk,
Høgskolen i Oslo og Akershus
Birgitte-Kjos.Fonn@hioa.no

Vilhelm Aubert var en av norsk sosiologis absolutte pionerer i den perioden som er kalt «gullalderen» i norsk sosiologi,² og en internasjonalt anerkjent foregangsmann innenfor retts sosiologien. Rune Slagstad beskriver Aubert som den «sentrale skikkelse» i den forskningen som tok form under «arbeiderpartistaten» – etterkrigstidene.³ Det som er mindre kjent i dag, er Auberts befatning med journalistikken, men i ti år fra 1953 var han en sentral skribent i avisen *Orientering*. I 1954 var han ansvarlig redaktør, og han satt mange år i redaksjonskollegiet. I løpet av dette tiåret skrev Aubert i de fleste journalistiske sjangrer, inkludert reportasjen, som av blant andre Jo Bech-Karlsen er kalt journalistikkens grunnform.⁴

Innledningsvis er det selvsagt riktig å spørre om det Aubert drev med, virkelig var journalistikk? Aubert hadde ikke journalistikk som levebrød, han hadde hele

tiden en stilling ved Institutt for samfunnsforskning, og han ble dr.philos. i rettsvitenskap og dosent i retts sosiologi samme år som han var *Orienterings* ansvarlige redaktør. I avisen han valgte, var det ikke noe krav at medarbeiderne var, eller definerte seg som, journalister. Av dem som satt i *Orienterings* redaksjonskollegium de første årene, var det bare Sigurd Evensmo, tidligere kulturredaktør i *Arbeiderbladet*, som var journalist slik vi forstår begrepet i dag. I tillegg fikk avisen fra første stund en kompetent ung redaksjonssekretær med erfaring fra både politisk journalistikk og sportsreportasje, Finn Gustavsen. De øvrige redaktørene satt på Stortinget eller var helsedirektører eller statistiksjefer i Oslo kommune, og da avisens grunnlegger, stortingsmannen Jakob Friis døde i 1956, ble hans plass i redaksjonen erstattet av en som var overrettssakfører.⁵

Auberts ti år lange periode i pressen må likevel defineres ut fra hva han

gjorde, ikke hva han sto oppført som i telefonkatalogen. I den sammensatte redaksjonen var det medarbeidere som leverte stoff med klare journalistiske kvaliteter, og andre som først og fremst skrev analyser eller debattartikler som kunne lages av skribenter med alle former for bakgrunn. Norsk journalistikk hadde heller ikke ennå gjennomgått sin såkalte profesjonaliseringsprosess. Dette var i partiavisens tid, og ut fra datidens forståelse var det å skifte hatt mellom politikk, fag og avis og tilbake igjen en helt

«Vilhelm Aubert var en ledende sosiolog, men også i ti år en sentral medarbeider i en opposisjonell avis»

1 Takk til Mediehistorisk tidsskrifts fagfeller for verdifulle kommentarer til et tidligere utkast av denne artikkelen. Artikkelen er basert på min prøveforelesning fra 2013. For ordens skyld ble artikkelen fagfellevurdert og antatt før jeg tiltrådte som redaktør i tidsskriftet.

2 Mjøset 1991: 150 ff.

3 Slagstad 1998: 383.

4 Bech-Karlsen 1984.

5 Friis hadde riktignok bakgrunn som journalist og redaktør, blant annet i *Social-Demokraten* og *Rjukan Arbeiderblad* på 1920- og 30-årene.

akseptert virksomhet. Avisdrift var like mye en måte å drive politikk på som det var en virksomhet innenfor rammene av en spesiell «profesjon».⁶

Orientering var en avis som ble til under den kalde krigen, og som knyttet sterkt til den senere etableringen av Sosialistisk Folkeparti. I utgangspunktet representerte imidlertid avisen et brudd med partipressen, noe som er viktig tatt i betraktning de endringene i journalistikkprofesjonen som siden kom. Partipressesystemet var på dette tidspunktet blitt så sementert at opposisjonelle stemmer ikke oppfattet ytringsfriheten som ivaretatt, og nye tanker krevde dermed nye kanaler. Men det er også viktig å understreke at avisen var et *politisk* brudd med partipressen. Det fantes fortsatt ikke så mange som hadde noen forestilling om at det gikk an å lage en politisk nøytral avis.

Denne artikkelen beskriver Vilhelm Auberts journalistiske bidrag til avisen *Orientering* i årene fra 1953 til 1963. Samtidig tar den for seg noen sentrale aspekter ved Auberts biografi, og forsøker å utforske samspillet mellom hans ti år lange mellomspill i avis og hans hovedvirksomhet som forsker.

*«Partipressesystemet var blitt så
sementert at opposisjonelle ikke oppfattet
ytringsfriheten som ivaretatt»*

Ny, demokratisk verdensorden

Vilhelm Aubert var født i 1922, og var bare tenåring da han kom med i den hemmelige motstandsbevegelsen under den tyske okkupasjonen. Som jusstudent ved Universitetet i Oslo kom han i tillegg inn i et miljø som etter hvert ble kritisk innstilt til utviklingen både i internasjonal og norsk politikk, og dette la grunnlaget for det han senere gjorde både innenfor forskning og i pressen.

Sentralt i dette miljøet fantes allerede under krigen en gruppe halvhemmelige seminarer som filosofen Arne Næss sto i spissen for. Aubert var en av favorittene i det hoffet av unge studenter som Næss samlet rundt seg, og han fikk en nøkkelposisjon da

Næss etablerte et sett med det som i praksis var små tenketanker med filosofer, jurister, økonomer og historikere i stallen, som skulle bidra til å stake opp en vei inn i etterkrigssamfunnet.⁷

Etter en ødeleggende krig var det nødvendig å bygge samfunnet opp fra bunnen igjen. Troen på og håpet om en ny samfunnssolidaritet og sosiale reformer var sterk. Dessuten var det nødvendig å få grep om hva som gjorde at totalitære ideologier fikk fotfeste hos alminnelige samfunnsborgere, for å unngå at det samme skjedde igjen. Miljøet til Aubert og Næss var overbevist om at det var et nært forhold mellom nasjonal og internasjonal stabilitet og velferd. De oppfattet det slik at en livskraftig demokratisk moral var avhengig av kombinasjonen av progressive sosialreformer hjemme og troverdige forsøk på en ny, demokratisk verdensorden.

Denne fremtidsoptimismen innebar også en stor tro på at vitenskapen kunne bidra med kunnskap om problemområder og løsninger for å styrke demokratiet og velferden. For Arne Næss betydde disse ambisjonene at faget hans måtte vekk fra den såkalte lenestolsfilosofien som man særlig forbandt med tyske tenkere, og over til

noe mer samfunnsnyttig. Slik begynte han blant annet å interessere seg for den amerikanske samfunnsvitenskapens nye teknikker.

I korte trekk førte disse ambisjonene til at det ble opprettet nære forbindelser med amerikanske forskningsinstitusjoner, og noen utvalgte yngre forskere ble sendt på forskningsopphold i USA. En av disse var den 24 år gamle Aubert, som tilbrakte to år i USA fra 1946 – først ved Columbia, så ved Berkeley. I årene som fulgte ble norsk samfunnsvitenskap sterkt influert av denne forbindelsen med amerikanske

⁶ Se Ottosen 2004 for en nærmere beskrivelse av norsk journalistikk profesjonaliseringsprosess.

⁷ Der hvor ikke andre kilder er oppgitt, er fremstillingen under denne mellomtittelen hovedsakelig basert på Thue 2006, et omfattende arbeid om amerikaniseringen av norsk samfunnsvitenskap etter krigen. En kortere, men informativ beskrivelse finnes også hos Mjøset 1991.

universiteter, men også for Aubert personlig ble oppholdet i USA skjellsettende. En av hensiktene med Auberts opphold i USA var at han skulle lære å ta i bruk kvantitative metoder og sosialpsykologiske eksperimenter. Det skulle imidlertid vise seg at de amerikanske kollegene hadde langt flere virkemidler å by på for den som ville forstå og forsøke å forme det moderne samfunnet. Ved Columbia møtte Aubert ikke minst mannen som hadde formulert tesen om samfunnets manifeste og latente funksjoner, sosiologen Robert Merton. Dette møtet la grunnlaget for Auberts senere doktoravhandling i juss, om straffens sosiale funksjon. Den retningen innenfor norsk sosiologi som grodde frem i årene som fulgte, den såkalte «problemorienterte empirismen», sto også i stor gjeld til de amerikanske forskerkollegene.

Også politisk hadde forskermiljøet som Aubert stiftet bekjentskap med i USA, klare fellestrekk med det miljøet han tilhørte hjemme. De amerikanske forskerne var preget av den samme følelsen av tverrpolitisk fellesskap og vilje til å arbeide for et bedre samfunn, og opptatt av å bruke forskningen til å drive frem kunnskap og ordninger som skulle sikre demokrati og velferd etter at krigen var over. Mange av dem hadde arbeidet for president Roosevelt både før og under krigen, og troen på såkalt *social engineering* satt i ryggmargen.

Ikke minst var en gruppe amerikanske sosialpsykologer opptatt av det samme problemet som Auberts miljø i Oslo, nemlig å forstå hvordan og hvorfor enkeltmennesker lot seg besnære av fascistisk tankegodt, og hvordan innsikter om dette eventuelt kunne brukes til å fremme demokrati. USA var fortsatt et dypt rasesegregert samfunn, og de amerikanske sosialpsykologene hadde erfaring fra forsøk på å løse gruppekonflikter som de ønsket å bygge videre på. Noe av denne kunnskapen ble dermed forsøkt overført til det internasjonale nivået. De la vekt på at det internasjonale samfunnet besto av en rekke overlappende små og store grupper med mulighet for konflikt, både innad i nasjoner og mellom land. Konflikter

«I 1950-årene så liberalere at autoritære tendenser brøt med det Amerika de trodde på.»

Det frittstående Institutt for samfunnsforskning (ISF) var et miljø der liberale amerikanske impulser ble forent med norsk NATO-motstand og innenlandsk reformvilje. Her fra et av instituttets første lokaler, i Fuglehauggata i Oslo. Foto: Institutt for samfunnsforskning

mellom land ga en særlig sårbarhet, fordi kunnskapen om og forståelsen av hva som foregikk, lå så fjernt fra den lille manns livsverden. Dette skapte i seg selv en risiko for frykt, noe som igjen ville påvirke

og destabilisere hele samfunnet. Jo større frykt og jo mindre håndterbare løsninger, jo mer ny frykt – og i siste omgang internasjonal konflikt hvis ikke denne onde sirkelen på et eller annet tidspunkt ble brutt. Hvis man skulle lykkes i å vinne enkeltmennesket for demokratiet, lå løsningen i reformer som skapte sosial trygghet og gjensidig tillit mellom grupper og samfunnslag, og i siste instans nasjoner.

Sentralt hos flere av de – i utgangspunktet progressive – amerikanske kollegene sto imidlertid også,

som historikeren Fredrik W. Thue har pekt på, en amerikanske eksepsjonalisme som utkrystalliserte seg i en ambisjon om å spre den amerikanske samfunnsmodellen til resten av verden. Men her lå også kimen til den kritikken som kom for fullt utover i 1950-årene, da mange følte at amerikansk politikk og samfunn beveget seg vekk fra sine kjerneverdier. Kritikken ble ikke minst målbåret av den store bevegelsen som etter hvert fikk navnet «det nye venstre», og som innbefattet deler av det miljøet Aubert tilhørte i Oslo. Mannen som gjorde dette uttrykket allment kjent, sosiologen C. W. Mills, var for øvrig en annen viktig faglig inspirasjonskilde for Aubert.⁸ Et annet begrep Mills er kjent for å ha myntet ut, er «the sociological imagination», navnet på en bok han ga ut i 1959. Her tok han til orde for at sosiologen måtte bevege seg ut i den empiriske virkeligheten, forsøke å se det store i det lille, og bruke sin innsikt til å forstå forholdet mellom vanlige menneskers liv og samfunnsmessige strukturer.⁹

Norsk mccarthyisme

Mens Aubert var i USA, skiftet de politiske vindene brått. Etter 2. verdenskrig hadde det fulgt en kort periode med tverrpolitisk konsensus i norsk politikk, en konsensus som også inkluderte Norges Kommunistiske Parti (NKP). Dette gjenspeilte den utenrikspolitiske situasjonen etter at Sovjetunionen hadde kjempet på de alliertes side mot Hitler-Tyskland.

Enigheten begynte å slå sprekker allerede i 1947. Kommunistkuppet i Tsjekkoslovakia og ryktene om at Norge kunne bli tilbudt en sovjetisk «vennskapspakt» etter finsk mønster, førte til ny politisk polarisering. I 1948 holdt Arbeiderpartiets statsminister Einar Gerhardsen sin såkalte Kråkerøy-tale, der han nærmest slo norske kommunister i hartkorn med den sovjetiske

imperialismakten. Stemningen som fulgte, er blitt beskrevet som den reneste krigspsykose.¹⁰

Også internasjonalt vaklet alliansen fra krigen. I 1947 kom et vendepunkt i amerikansk utenrikspolitikk med den såkalte Truman-doktrinen, et program for å demme opp for kommunistisk innflytelse verden over. Deretter kom Atlanterhavspakten – en avtale om en ny USA-dominert forsvarsallianse som for alvor markerte det nye skillet mellom øst og vest som var i ferd med å utvikle seg. Norge sluttet seg til alliansen i 1949.

Denne *vestvendingen* i norsk politikk var resultat av en gradvis, historisk prosess, men det definitive i tilslutningen til A-pakten ble likevel av mange oppfattet som et brudd med tidligere norsk utenrikspolitikk. Det fikk også stor betydning for det politiske diskusjonsklimaet. I utgangspunktet var rundt to tredjedeler av Arbeiderpartiets stortingsgruppe

imot en slik tilknytning, det samme var halvparten av A-presseavisene. Men etter hvert konverterte en rekke motstandere både i politikk og presse. Både i regjeringspartiet og det øvrige etablissementet økte frykten for Sovjetunionen. Verdenskrigen

var et ferskt traume, og trusselen fra øst ble raskt satt inn i de samme forståelsesrammene som den nazistiske trusselen fra noen år før. Fiendebildene fra 2. verdenskrig ble ganske enkelt flyttet østover.¹¹

I USA fikk oppdemmingspolitikken også sterke innenlandske utslag. I 1950-årene ble både amerikanske kommunister og enhver som kunne mistenkes for å være kommunist, utsatt for en regelrett heksejakt. Primus motor var den republikanske senatoren Joseph McCarthy, som drev det så langt at han fikk begrepet «mccartyisme» oppkalt etter seg.

Det var aldri så ille i Norge som i USA, men tendensene var der. I Norge ble det blant annet lagt frem et forslag til beredskapslover som inneholdt

«De første årene skrev Aubert mest analyser av internasjonal politikk, før han begynte å levere det vi i dag ville kalt reportasjer»

8 Mills gjorde begrepet kjent gjennom et åpent brev til tidsskriftet *New Left Review* i 1960. Brevet er blant annet gjengitt i Mills 1966.

9 Mills 1959.

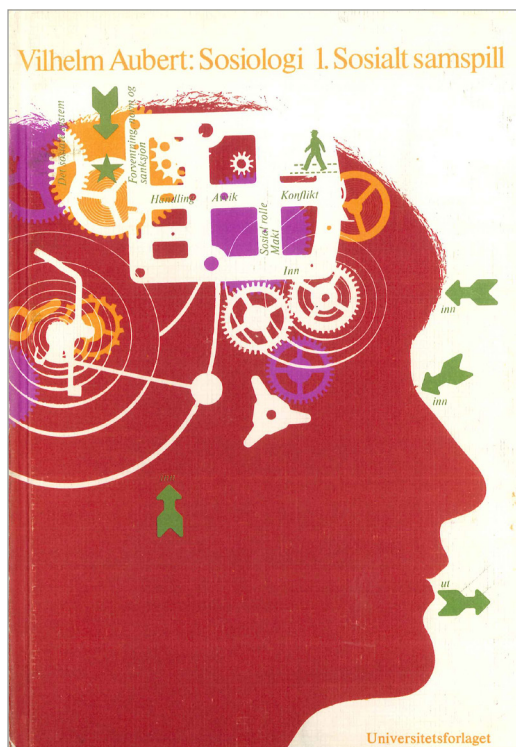
10 Dahl og Bastiansen 2000: 155.

11 Eriksen 1972, Skre 2010, Fonn 2011.

både punkter om pressesensur og internering av overløpere. Lovene ble utsatt for hard kritikk, og regjeringen måtte gå tilbake på noen av de mest outrerte bestemmelsene. Men grunnlaget for en følelse av en norsk, om enn noe mildere, form for mccarthyisme var lagt, ikke minst innad i regjeringspartiet.

Motsetningene ble forsterket av at den internasjonale situasjonen ble tolket helt forskjellig av det utenrikspolitiske etablissementet og den utenrikspolitiske opposisjonen. Etablissementet gikk i flere land til ytterligheter på grunn av frykten for Sovjetunionen. Opposisjonen motsatte seg på sin side det den oppfattet som en aggressiv vestlig oppdemningspolitikk, et synspunkt som ble forsterket da Koreakrigen brøt ut i 1950. Også opposisjonen fryktet en ny krig, men anså ikke Sovjetunionen som den største trusselen – og mente at Moskvas adferd like gjerne kunne leses som utslag av frykt som av aggresjon.¹²

Disse forskjellene i trusselpersepsjoner var internasjonale. Aubert og hans aviskolleger knyttet kontakter med likesinnede i andre land, og forskjellene ble også dokumentert med forskning allerede tidlig i 1950-årene. Ved det nye frittstående Institutt for samfunnsforskning (ISF) var det blitt igangsatt et stort prosjekt i samarbeid med de amerikanske kontaktene, som skulle forsøke å forstå hvorfor velgere stemte på autoritære, til og med fascistiske, politikere. Prosjektet gikk over flere år, men landet aldri helt på grunn av uenigheter om både definisjoner og metode. Men en av fruktene av samarbeidet var en intervjuundersøkelse blant en utvalgt yrkesgruppe – lærere – i sju NATO-land, som viste at det var nær sammenheng mellom en spesifikk krigsfrykt (det er nokså opplagt at det var Sovjetunionen det var snakk om) og støtten til den rådende opprustningspolitikken. De som var preget av en mer generell krigsfrykt, var også oftere for nedrustning. Metodisk var studien umoden, og fanget blant annet ikke opp nasjonale særpreg. Ifølge Thue kom det ikke så mye annet ut av den enn at den bekreftet politiske skillelinjer – de som stemte konservativt, var mer tilbøyelige til å

Aubert hadde en stor portefølje med publikasjoner innen forskjellige grener av juss og sosiologi. Han skrev blant annet en av de mest brukte innføringsbøkene i sosiologi.

støtte myndighetenes utenrikspolitikk og vice versa.¹³

De politiske skillelinjene fulgte heller ikke alltid noen tradisjonell høyre–venstre-dimensjon. I Norge var dette svært tydelig, siden det regjerende Arbeiderpartiet hadde omfavnet NATO med begge armer. En av dem som var med på lærerstudien, var Stein Rokkan, som kjente norsk politisk historie godt. I Norge var opposisjonen like gjerne tverrpolitisk, og konflikt- og allianselinjene gikk på kryss og tvers mellom bønder, bedehus og arbeiderbevegelse. Problemene denne studien hadde med å fange opp nasjonale forskjeller skal ha vært med på å anspore Rokkan til å utvikle sin komparative politiske

13 Thue 2006: 357–385. De foreløpige funnene ble publisert i *Journal of Social Issues* i 1954, og er omtalt hos Thue (*ibid.*). Studien er også omtalt i en liten artikkel Vilhelm Aubert skrev i tidsskriftet *Impuls* i 1954.

12 Meyer 1989: 9.

sosiologi.¹⁴ Men om den norske motkulturen hadde spesielle nasjonale og historiske særpreg, hadde den også flere fellestrekk med de strømningene i både europeisk og amerikansk politikk som vokste frem i 1960-årene. Om ikke annet var det kanskje det forskerne var på sporet av, allerede et tiår før.

Indre opposisjon eller indre fiender?

Norge var i det hele tatt et godt eksempel på at utenriksspørsmålet ikke kunne presses inn i noe enkelt høyre–venstre-mønster. Det regjerende Arbeiderpartiet, som på dette tidspunktet sto betraktelig lengre til venstre enn i dag, hadde i praksis sluttet seg til den amerikanske oppdemningspolitikken. Det betydde at venstreorienterte demokrater som mente at NATO-samarbeidet i seg selv ga økt krigsfare, ikke hadde noe sted å gå. Dermed begynte en demokratisk venstreopposisjon, hovedsakelig i utkanten av Arbeiderpartiet, å organisere seg.¹⁵

Denne opposisjonen samlet seg nå til forsvar for en såkalt «tredje vei», en brobyggingslinje i utenrikspolitikken, og samtidig til motstand mot det den opplevde som undertrykkelse av avvikende meninger.

I dette nettverket fantes flere med bakgrunn fra motstandsbevegelsen, blant dem en gruppe unge menn rundt det som i 1950-årene ble etablert som Institutt for samfunnsforskning. Blant disse var Vilhelm Aubert, og også kollegaen Christian Bay. I 1950 samlet Aubert, sammen med frontfiguren for opposisjonen, helsedirektør Karl Evang, en rekke artikler om den internasjonale situasjonen i en bok ved navn *Front mot frykten*. To år senere kom debattboken *Tenk en gang til – seks innlegg om fred og forsvar*, som sprang direkte ut av miljøet ved ISF. Både Aubert og Bay hadde videre viktige roller da opposisjonens nye avis, *Orientering*, ble startet opp ved årsskiftet

1952–53. Da avisen kom med sitt første ordinære nummer i februar 1953, bygde programklæringen direkte på Bays bidrag i *Tenk en gang til*, kapittelet «Lojalitet til demokratiets verdier», mens Aubert på sin side ble med i redaktørkollegiet.¹⁶

Den innenrikspolitiske stemningen var nå spent. De nye fiendebildene strakte seg langt ut over kommunistenes rekke. Enhver som ikke sluttet seg til den store ideen om et vestlig forsvarssamarbeid, risikerte å bli sett på som en overløper. Kritiske spørsmål ble forvekslet med undergravningsvirksomhet, uenighet ble forvekslet med mangel på lojalitet. Den som ikke var for norsk utenrikspolitikk, ble betraktet som mot den. I løpet av få år opplevde dermed mange i Auberts egen krets å bli plassert feil side av et «oss og dem»-skille. Folk som selv hadde gjort en krigsinnsats for et demokratisk Norge, ble nå paradoksalt nok mistenkt for å løpe revolusjonæres ærend.

Synet på hvordan samfunnets «indre fiender» skulle behandles, hadde vært en kime til konflikt mellom undergrunnsbevegelsen og eksilmyndighetene allerede under krigen. Mange i det som siden ble den utenrikspolitiske

*«Den som ikke var for norsk
utenrikspolitikk, ble betraktet
som mot den»*

opposisjonen, tilhørte det som litt nedsettende ble kalt «silkefronten». De ville forsøke å definere og sikre en liberal dimensjon også under gjenreisningen. Derfor reagerte de kraftig på en del av det som kom fra etablissementet i partiet. Allerede mens krigen pågikk, hadde Aubert gjort det klart at «hyklersk propaganda» fra de allierte «måtte avvises med like stor kraft som Tysklands».¹⁷ Det gjaldt både nasjonalistisk språkbruk og det som ble oppfattet som en uverdigholdning overfor dem som hadde gått nazistenes ærend i Norge. Særlig ble den propagandistiske tonen hos påtroppende partisekretær i Arbeiderpartiet, Haakon Lie, lagt merke til. I pamfletten *Fremtidens Norge*, som kom på slutten av krigen, ble de nazistiske overløperne beskrevet som samfunnets bunnfall, og

14 Thue 2006: 384–385.

15 I tillegg fantes det også borgerlige stemmer i denne opposisjonen, noe som styrker Rokkans poeng ytterligere.

16 Fonn 2011: 32, 37, 40–41.

17 Næss 1988: 474.

Illustrasjonen viser Truman og Stalin i et parti sjakk. Amerikanernes frykt for kommunistisk innflytelse ga seg etterhvert økende autoritære tendenser også innenriks. Blant annet kunne kritiske journalister bli sett på som «indre fiender». (Illustrasjon: Truman Library, 1955)

skillet mellom «oss» og «dem» var absolutt. «Silkefronten» fikk navnet fordi de mente at en viktig test på om man ville lykkes i å bygge et godt og demokratisk samfunn, faktisk var hvor anstendig man klarte å behandle sine «indre fiender».¹⁸

Aubert skrev mange år senere at til tross for at han helt siden guttedagene hadde følt en dyp avsky overfor nazismen, undret han seg over den brennmerkingen av eks-nazister som freden førte med seg: «(I) den opplevelsen blandet det seg også inn et glimt av forståelse for hvordan det måtte være å oppleve isfronten på den andre siden».¹⁹ Bekymringen for hvordan de indre fiendene ble behandlet,

var relativt forutseende. Etter som Sovjetunionen og etter hvert også hjemlige kommunister overtok fienderollen, opplevde aktørene fra «silkefronten» mye av den samme brennmerkingen selv. Snart ble den indre opposisjonen i mange henseender slått i hartkorn med de nye, indre fiendene.

Tvisynt

Dette var bakteppet for Auberts engasjement i en avis som i mange år representerte den viktigste opposisjonen både til det politiske etablissementet med Arbeiderpartiet i spissen, og til norsk utenrikspolitikk spesielt.

Avisen var primært en liberal og antiautoritær opposisjon fra venstre, men ble tidlig tolket som Moskva-vennlig under den rådende atmosfæren av generell kommunistfrykt. Helt ubegrunnet var dette ikke. Avisen samlet en langt større del av NATO-opposisjonen enn hva «det tredje standpunkt» skulle tilsi. Her fantes alt fra liberale tidligere motstandsfolk til tidligere NKP-ere som var ekskludert under en utrenskningsprosess i partiet i 1948, og avisen kunne være nokså ukritisk overfor det som skjedde i Sovjetunionen. Men noe revolusjonært organ var det ikke – selve grunntanken var å reparere demokratiet,

18 Thue 2006: 153–154.

19 Aubert 1982: 11–12. Det går ellers frem av Auberts beskrivelse av «det skjulte samfunn» at det var store motsetninger mellom den hemmelige undergrunnsbevegelsen og eksilmyndighetene også av andre grunner. Undergrunnsbevegelsen tok risikoen, men var likevel underlagt – og prisgitt – myndighetene. Aubert beskriver den følelsen av å være isolert, men sammensveiset, som undergrunnslivet bar med seg, som en posisjon det var vanskelig å gi slipp på da krigen var over. Aubert 1985.

Joe McCarthy personifiserte USAs strategi for å demme opp for kommunismen, her avbildet under en senatshøring i 1954.
(Foto: United States Senate, via Wikimedia Commons)

ikke fjerne det.

En like viktig grunn til at avisen ble oppfattet som ubalansert, var trolig at den utviste en sterk interesse for utviklingen i USA. Med en tross alt nokså fri og kritisk presse både i USA og i Vesten for øvrig var det god tilgang på USA-kritisk stoff som kunne videreformidles. Å både elske og hate USA var ikke på noen måte unaturlig for liberalere og sosialdemokrater som hadde fått sitt syn på USA preget av Roosevelt-perioden, men som i 1950-årene så autoritære tendenser bryte fullstendig med det liberale Amerika de trodde på.²⁰ Et slikt tvisyn passet nesten like dårlig inn i den dominerende svart-hvitt-tenkningen i Norge som i USA.

Aubert må betraktes som en prisme for disse liberale, USA-vennlige men kritiske, ideene i *Orientering*. Impulsene fra USA-tiden er gjenkjennelige i flere av

bidragene hans i avisen.²¹ Han introduserte leserne til bøker om amerikanske journalister i USA som ble truet med oppsigelse på grunn av sine holdninger, og til liberale jurister som talte resten av maktapparatet midt imot i spørsmålet om behandlingen av såkalte «indre fiender».²² Han brukte jevnlig amerikanske referanser til å forklare eller diskutere norsk politikk: I en leder i *The New Yorker* om ensrettingen i den offentlige debatten i USA kunne han for eksempel finne ammunisjonen han trengte mot ensrettingen i

21 Det samme gjelder bidragene fra juristkollegaen Christian Bay, også ved ISF, som hadde samme bakgrunn fra studier i USA og nokså likeartede politiske holdninger. I tillegg til at Bay la grunnlaget for retningslinjene i avisen, var han også aktivt med i avisens styre. Men i motsetning til Aubert forsvant Bay relativt tidlig ut – han emigrerte til Canada, der han senere ble professor i statsvitenskap. Se også Fonn 2015a.

22 *Orientering* nr. 10 1953.

20 Fonn 2011: 57 ff., Fonn 2015a.

Arbeiderpartiet.²³ Stoff om endringene i amerikansk arbeidsliv i retning av en mer aggressiv kapitalisme ble poenger han kunne utvikle senere når han skrev om bekymringsfulle trekk i norsk arbeidsliv. Han beklaget seg over nordmenn – for eksempel idrettsfolk – som avlyste viktige reiser fordi de trodde amerikanske myndigheter ikke ville like reisemålene, og dermed nekte dem innreise til USA siden. Her påpekte han det paradoksale i at amerikanerne hevdet at russerne var redde for å la utenverdenen kikke bak jernteppet, samtidig som det *også* skulle være farlig (i betydningen besnærende) for vestlige mennesker å se hva som skjedde der. I så fall var det vel så stor grunn til å frykte for virkningene av utlendingenes kontakt med State Departement, slo Aubert fast.²⁴

Flere bidrag har imidlertid en undertone som viser at Aubert ikke var upåvirket av tanken om en amerikansk eksepsjonalisme. Ett eksempel var en profil av høyesterettsdommer William Douglas. Han hadde en omstridt rolle i forbindelse med den kompliserte Rosenbergsaken, der et amerikansk ektepar til slutt ble dømt og henrettet for å ha drevet atomspionasje til fordel for Sovjetunionen. Douglas representerte de amerikanerne som ville bruke ideer fremfor militærmakt til å vinne «*the hearts and minds*» hos folk som levde under kommuniststyre eller var i ferd med å bli innlemmet i den kommunistiske interessesfæren. Douglas, som Aubert beskrev som en mann med en «(u)rokelig tro på det han anser for de grunnleggende amerikanske verdier», mente USA måtte ta klart standpunkt for den sosiale revolusjonen som måtte gjennomføres i disse landene, og at Amerikas ideer, toleranse, humanisme og rettferdighet ville vise seg å være overlegent overfor det kommunistiske tankegodset.²⁵

De første årene skrev Aubert alt fra ledere via kommentarer til «navn i nyhetene». Det meste var analyser

av internasjonal politikk. Han hadde et bredt interessefelt og beveget seg forholdsvis ubesværet mellom amerikansk innenrikspolitikk og de store trekkene i kvingen mellom forskjellige internasjonale aktører. Også i retrospekt fremstår han som en skarp utenrikskommentator med interessante innfallsvinkler – selvsagt med det forbehold at alt som ble skrevet i en avis i 1950-årene må ses i forhold til hva offentligheten og skribentene med rimelighet kunne vite noe om: Den internasjonale informasjonsflyten hadde sine begrensninger. Mange av kommentarene hans er klare og fremsynte, som analysen av mulighetene for demokratisk underskudd, internrettslig påvirkning og potensiell import av klasseforskjeller hvis Norge ble med i EEC.²⁶ I tillegg skrev han petiter og anmeldte bøker, også skjønnlitteratur. Han fremstår i det hele tatt som en av de bedre skribentene i avisen, med et levende språk og godt blikk for detaljer.

Samtidig var juristen som hadde vært elev av Arne Næss, bemerkelsesverdig stringent og saklig. Det han skrev, kunne ofte minne mest om en juridisk betenkning – men med plutselige og overraskende, kanskje essayis-

tiske vendinger. Denne litt essayistiske stilen forsøkte mange i den opposisjonelle avisen å tilstrebe, men ofte fløt det ut i polemikk. Aubert klarte oftest det kunststykket det var å være skarp uten å bli giftig, velformulert uten å fortape seg i sine egne språklige påfunn. Sakligheten ble et varemerke.²⁷ Likevel hendte det en sjelden gang at heller ikke den veloppdragne Vilhelm Aubert kunne dy seg. Et slikt tilfelle fant sted under publiseringen av Haakon Lies to bøker om det såkalte *Kaderpartiet* på begynnelsen av 1950-årene. Her angrep Lie omtrent alle som ikke befant seg midt i den ortodokse konsensus, og beskyldte andre aktører i politikk og presse vekselvis for å være sovjetiske medløpere eller i alle fall nyttige idioter for kommunistene, noe Aubert kalte et høydepunkt når

*«I 1950-årene så liberalere at
autoritære tendenser brøt med det
Amerika de trodde på*

23 Orientering nr. 6 1953.

24 Orientering nr. 13 1953.

25 Orientering nr. 10 1953.

26 Orientering nr. 42 1961.

27 F.eks. Næss 1988: 474.

Den spanske borgerkrigen skapte dype sår i det spanske samfunnet, og etter at general Francisco Franco hadde tatt makten, fulgte flere tiår med diktatur. Vilhelm Aubert skrev rapporter fra et Spania preget av undertrykkelse og fattigdom i 1950- og 60-årene. Fotograf: Ukjent

det gjaldt snuskete propagandavirkosomhet.²⁸

Enda hardere ord brukte han om lederen for det nye såkalte Produktivitetsinstituttet i 1954, E. Hvoslef Eide. Eide var ansatt for å fremme produktiviteten i norsk arbeidsliv, noe som var et tverrpolitisk mål og noe Arbeiderpartiet stilte seg bak med stor overbevisning. Derfor var det heller ikke i utgangspunktet et oppdrag bare på arbeidsgivernes vegne. Men det

var åpenbart én lov for Loke og én lov for Tor: Ifølge et foredrag referert i *Norges Industri* før jul i 1953 advarte Eide mot en politisk utvikling som skapte angst hos arbeidsgiverne. Derimot, kom det frem senere i foredraget, var det helt greit å skremme arbeiderne litt for å få dem til å jobbe hardere:

(U)nder dagens forhold, med overbeskjeftigelse og hva derav følger, (kunne man vel) ønske seg en smule angst. En viss hårdhet i disiplinen er viktig for pro-

28 *Orientering* nr. 2 og 5 1955.

duktiviteten, hvor nødig man enn vil tale om det.²⁹

Mens arbeidsgivernes angst gjaldt overskuddet, luksusforbruk, prestisje og makt, gjaldt altså behovet for angst blant arbeiderne selve deres eksistens, levebrødet. Her var det som om Eide stakk hestehoven frem, skrev Aubert.³⁰

Deltakende sosiolog, skildrende reporter

I Auberts første år i *Orientering* bedrev han det man først og fremst kan kalle skrivebordsjournalistikk. Blant dem som befant seg i redaksjonen, var det lenge bare Finn Gustavsen som av og til drev oppsøkende virksomhet. Avisen var lenge mer en menings- og analyseavis enn en nyhetsavis, og var også avhengig av å basere seg mest mulig på andre skriftlige kilder. I den grad den hadde stoff fra den «virkelige verden» kom det fra løst tilknyttede korrespondenter og bidragsyttere, med og uten journalistiske ambisjoner eller anlegg. Etter som årene gikk, økte imidlertid innslaget av både nyheter og reportasjestoff.³¹ Aubert var en av dem som etter hvert forsøkte seg på reportasjesjangeren.

I dagligtale brukes ordet reportasje ofte synonymt med en større artikkel. I fagspråket har det en spesiell betydning – det krever at reporteren er til stede i den situasjonen som omtales. Reporteren må være øyenvitne, han må makte å observere små og store trekk som er viktige for å gi et godt bilde av situasjonen, og han må kunne skildre det – godt. Det er ikke uten grunn at reportasjen i faglitteraturen er kalt «stedets sjanger».³² I tillegg krever skildring også en viss litterær fingerspissfølelse. Mange som har uttalt seg om Aubert som sosiolog,

«Aubert tegnet et nyansert bilde av menneskene som levde under Franco-regimet, hvordan de hatet det politiske trykket, men forsøkte å overleve»

Francisco Franco, 1950. Foto: Biblioteca Virtual de Defensa. (Retusjering: Endre Barstad Grafisk/NMF)

peker på at han hadde nettopp det.³³ Han var man- gesidig, og en metodepluralist som benyttet både kvalitative og kvantitative metoder, men det er ofte Auberts hermeneutiske og språklige evner som trekkes frem.

Etter at hans kjente essaysamling *Det skjulte samfunn* kom ut første gang på engelsk, oppsto

en debatt i Sverige der boken ble kritisert for å avvike fra det positivistiske idealet som preget perioden – og som sto spesielt sterkt blant svenske forskere. Aubert svarte på denne kritikken i artikkelen «Om metoder og teori i sosiologien» i 1985-utgaven av essaysamlingen. Auberts metodesyn fremstår som pragmatisk og udogmatisk. En egnet metode er den som i enhver situasjon er best til å få frem ny kunnskap, skriver han. Man kan gå for hard statistikk etter

29 *Orientering* nr. 6 1954.

30 *Ibid.*

31 Fonn 2011.

32 Begrepet ble først myntet ut av førsteamanuensis i journalistikk, Egil Fossum, i et upublisert notat fra 2007.

33 F.eks. Østerberg 1988: 33.

naturvitenskapelig mønster, man kan tolke tekster slik historikere og jurister gjør, eller man kan «leve blant data» som antropologene. Men det er også et poeng at behovet kan være forskjellig. Myndigheter og samfunnsplanleggere kan ha størst behov for store aggregatdata, mens den kritiske samfunnsforskeren må «beskrive den sosiale virkeligheten uten å hakke den for mye opp etter oppskrifter i lærebøker i teori og metode». Ikke minst må han uttrykke seg i en mer litterær stil enn den som behandler stiliserte data, slår Aubert fast.³⁴

Denne vektleggingen av det litterære er viktig. Etter hvert begynte flere sosiologer, deriblant Aubert, å stille spørsmål ved noen av forestillingene som hadde preget de første optimistiske etterkrigs-årene. En av dem var en kanskje overdreven tro på kvantitative metoder. Som sitatene over antyder, dreide ikke konflikten seg alltid om *hva slags* metode, som om hva man kunne forvente av den. Forestillingen om den verdifrie observatør og at det var mulig å være en «tilskuer utenfra» i sitt eget samfunn, ble satt under debatt.

Denne debatten kunne ikke ses uavhengig av språk og fremstillingsform. Det var økende oppmerksomhet om at samfunnsvitenskapen hadde det Thue i en analyse av samfunnsforskningens etterkrigssakprosa kaller en «(u)tryddelig hermeneutisk dimensjon».³⁵ Hvis forskningstekstene skulle holdes i et så nedstrippet språk som det naturvitenskapelige idealet tilsa, betydde det bare at forfatter-jegets vurderinger ble skjult.

Samarbeidet med amerikanske forskere hadde ført de kvantitative teknikkene inn i norsk sosiologi, men utvekslingen hadde også vært med på å gi faget et uventet kvalitativt fundament. Ut fra dette sprang satsingen på den såkalte problemorienterte empirismen – en tilnærming som blant annet besto av å «komme på sporet av forskningstemaer ved en

umiddelbar observasjon av den sosiale virkelighet».³⁶ I forordet til den grunnleggende læreboken *Sosiologi* formulerte Aubert det selv slik: «Jeg ser på den sosiale virkelighet som den store læremester».³⁷ Etter hvert gled problemorienteringen over i det som kalles aksjonsforskning, der et viktig poeng også var å bidra til endring på de feltene som ble studert. Glidningen i retning av mer hermeneutikk og fenomenologi innebar at den litterære dimensjonen igjen ble mer synlig i tekstene.

Thue argumenterer for øvrig for at begrepet problemorientert empirisme ikke er dekkende nok. Han mener det beste begrepet for forskningen som etter hvert kom til å bli sentrert rundt deltakende observasjon og fokus på hvordan sosiale strukturer påvirket individenes eller småsamfunnenes livsverden og virkelighet, var det innarbeidede *fortolkende sosiologi*.³⁸

Fattigdommens kyst

Sosiologen Aubert var altså en fortolker, og en sosiolog som ville ha armslag til å bruke språket. Kombinasjonen av litterært talent og evnen til å gi gode samfunnsanalyser ut fra dagligdagse observasjoner var dermed egenskaper han kunne bruke både som forsker og journalist.³⁹

Fra midten av 1950-årene til begynnelsen av 1960-årene oppholdt han seg en rekke vintre i en liten landsby i Andalusia. Herfra skrev han en serie

36 Bjørklund 1988: 468.

37 Aubert 1981: upaginert.

38 Thue 2006: 470.

39 Heller ikke journalistikkfaget har unnskluppet objektivitetsdebatten eller debatten om de etiske og selvreflekterende sidene ved øyenvitneposisjonen. Men for det første er det nok riktig å si at denne debatten ennå ikke hadde nådd frem til den avkroken av norsk politisk presse som *Orientering* var. Dessuten har både kommentar og reportasje alltid vært friere former, beslektet med skjønnlitteratur og ofte bedrevet av skjønnlitterære forfattere. Se bl.a. Fonn 2015b: 175, Steensen 2016: 41 f.

34 Aubert 1985: 192–197.

35 Thue 1998: 289.

Typisk miljø fra en andalusisk landsby i 1950. Foto: Archivos de nuestro pueblo

reisebrev som i realiteten var reportasjer. I rapportene fra Spania flettet han sammen observasjon, skildring, intervju, bakgrunnsinformasjon og refleksjon med «human touch» – innlevende menneskemøter. Sosiologen kunne sagt at han levde «blant data».

I 1950-årene var Andalucía fortsatt tilbakeleggende og fattigslig. Internasjonale storheter som Ava Gardner og Ernest Hemingway hadde så vidt begynt å kaste glans over noen av kystbyene på det som snart skulle bli markedsført som solkysten – Costa del Sol, og det fantes noen moderne Franco-bygde byområder. Men de fleste stedene var små fisker- eller fjellandsbyer, preget av en kamp for tilværelsen som ikke hadde forandret seg mye det siste hundreåret. Bratte, steinete åkerlapper ble fortsatt dyrket og drevet med tunge oksespann, ofte med treplog og treharv. I fjellsidene tegnet små kritthvite landsbyer seg mot en bakgrunn av rød jord, men noen innbyggere levde til og med i jordhuler, «gravd inn i den tørre,

harde sanden, sementert og hvitkalket inni».⁴⁰ Nesten ti år etter at de første artiklene sto på trykk, og lenge etter at turismen hadde begynt å innta regionen, kalte Aubert den fortsatt «Fattigdommens kyst».⁴¹

Aubert hadde teften for de korthugde poengene ute i felten som kunne fortelle større historier. På toget på tredje klasse mellom Paris og Madrid fortalte han nøkternt om reisende som ga «inntrykk av å ha lagt sine siste penger i billetten». I den lille landsbyen i Andalucía traff han mennesker som var så fattige at de måtte tenne bål og velge om de skulle varme seg på forsiden eller baksiden når de frøs. Ville de ta seg en røyk, måtte de bruke fyrstikken om igjen, selv om det samtidig bugnet av appelsiner, fersken, fiken, meloner, peanøtter, druer og kastanjer – men alt kom ikke alle til gode.⁴²

40 Orientering nr. 3 1956.

41 Orientering nr. 7 1961.

42 Orientering nr. 3 1959.

Å krysse Pyreneene var i det hele tatt en reise i tid, langt bakover. Bilene forsvant, eslene, muldyrene og sauegjeterne overtok. Det var veien inn i et stille, sakte land. Den økonomiske stagnasjonen som holdt regionen fanget i underutvikling, ga paradoksalt nok også landskapet et idyllisk, fredfullt, nesten bibelsk preg. I olivenlundene satt hele familier på bakken og plukket oliven.⁴³ Mørke skikkelser duvet gjennom tørre elveleier på esel. Svartkledte kvinner vasket klær – i de elvene hvor det var vann. Under tette løvheng kunne man bare høre lyden av appelsinplukkerne, gjemt bort fra både sol og forbipasserende i sin egne skyggefulle verden.⁴⁴ Gjeterne streifet omkring med flokkene sine og en lærflaske med vin rundt halsen. Om nettene søkte de tilflukt i små steinhytter, mens fiskerne satt på stranden og sang flamenco.⁴⁵

Dagene fulgte sin egen rytme: arbeid før solen sto på det høyeste, hvile på det varmeste. Da kunne Aubert finne fiskerne sovende, «i skyggen av sin båt, med garnene og tauverket strukket ut omkring seg til tork» i plutselige bortgjemte, hvite bukter langs de ellers så opphakkede og utsatte strendene. Men under denne idyllen lå alltid en «undertone, (...) barsk og truende». Plutselig, der hvor fiskerne trakk båtene på land, sto en Guardia Civil i havnen og fulgte med og noterte. Landsbybefolkningen omgikk dette militærpolitiet med taus og underdanig mistenksomhet. De var regnet som arbeidsfolkets tradisjonelle fiende. Slik hadde det vært lenge før Francos tid. «Men han har visst å benytte seg av denne gamle institusjonen. Sjendarmene (...) er ikke 'sønner av puebloen' (... de skal stå ubundet av ...) menneskelige hensyn.»⁴⁶

Franco-regimet var i det hele tatt aldri langt unna. Faktisk var Francos menn «det første moderne en (så) i dette middelalderlandet», kommenterte Aubert: Bare

i løpet av «en veistump» på en mil mellom Malaga og Gibraltar observerte han åtte-ti væpnede Guardia Civil, og det fantes forlegninger selv i ganske små landsbyer. I de større byene florerte de. Selv i katedralen i provinshovedstaden Granada, der frigjøringen fra maurerne i 1492 ble feiret med gustjeneste hver 2. januar, kunne et plutselig militærorkester «splintre (...) luften med en fanfare som slo mot kirkeloftet», mens menigheten, soldatene inkludert, «falt på kne til gnyet av bøssekolber og stålhjelmer.»⁴⁷

En glemt verden

Aubert tegnet et nyansert bilde av menneskene som levde under Franco-regimet, hvordan de hatet det politiske trykket, men forsøkte å overleve. Spanjolene han traff, var for det meste i opposisjon til regimet, men det fantes unntak – alt for overlevelsens skyld. Han karakteriserte det uansett som et regime som i beste fall var bygget på folkets passivitet, ikke begeistring. I en spansk

familie hadde far og sønn falt ut med hverandre på grunn av farens støtte til Franco. Faren visste godt hva som skulle til for at han skulle få sønnen sin tilbake, men det kostet for mye å reise seg mot regimet. Dermed kunne Aubert observere det som hadde vært en grunnleggende innsikt helt siden krigen – livsbetingelsene kunne tvinge den lille mann til å akseptere en autoritær styreform, uansett kostnad.

Borgerkrigen hadde skapt store sår i det spanske samfunnet. Fire menn som opptrådte i en av Auberts tekster hadde kjempet på hver sin side i borgerkrigen. Den ene hadde et svært arr tvers over brystet etter en av Francos tyske bomber, men den gamle striden var for lengst bilagt. Den felles motstanden mot alt som smakte av øvrighet – fra regimet til presteskaper, overskygget nå alt.⁴⁸ Allerede på dette tidspunktet var desperasjonen med Franco-regimet nådd et slikt nivå at selv liberalerne var begynt å lengte tilbake til

«Aubert tegnet et nyansert bilde av menneskene som levde under Franco-regimet, hvordan de hatet det politiske trykket, men forsøkte å overleve»

43 Orientering nr. 7 1959, nr. 6 1961.

44 Orientering nr. 7 1961.

45 Orientering nr. 6 og 7 1961.

46 Orientering nr. 7 1961.

47 Orientering nr. 3 1956.

48 Orientering nr. 8 1961.

monarkiet. Da tenker dere vel på et parlamentarisk kongedømme, etter britisk mønster? spurte Aubert en spansk liberaler. «Nei, et absolutt monarki, men liberalt. Jeg antydte at de to tingene kanskje ikke var så lette å kombinere. Da lo han, resignert og selvironisk», skrev Aubert.⁴⁹

Men diktaturet satt i veggene, i luften, i blick fra forbipasserende. Å gi høylytt uttrykk for motstanden var det ikke alle som turte. En spanjol pekte på et av de røde feltene i den rutede duken på strøkskafeen og utbrøt at «de røde er best», mens han så seg fort rundt i lokalet for å være sikker på at ingen uvedkommende hadde fått det med seg.⁵⁰ En annen hevdet at regimet var bra – med et «uttrykksløst» ansikt: «Så gjorde han en megetsigende bevegelse med fingeren over halsen, og laget en lyd som når en vrir halsen om på en høne. Sånn går det når man sier noe annet, sa han».⁵¹

Aubert beskrev også fattigdommen og underutviklingen gjennom måten både varer fra primærnæringene og tjenester var påfallende billige på. En hårklipp kostet én krone, mange matvarer hadde en overkommelig pris, mens klær og forbruksgjenstander var dyre. Slik kunne mange av de fattige spanjolene holde sulten fra livet, men for å kunne ha en levestandard som var i nærheten av den norske, måtte man være rik.⁵² Klasseforskjellene var enorme. Byene kunne minne om andre europeiske byer, men man skulle ikke gå langt før man påtraff folk i lasete klær og med slit og savn i ansiktstrekkene.⁵³ Selv med lave matpriser var ikke sultegrensen langt unna for de fattigste. I fjellene i kveldingen møtte han for eksempel en mann og en kone, hun høygravid «og ikke helt ung», som gikk og bar på en kurv med sardiner, fem–seks appelsiner og litt annen frukt.

Dette hadde de gått hele dagen til og fra byen for å hente. Nå var de på vei hjem – til en hule med tre barn, bestefar og en annen eldre kvinne.⁵⁴

Det som gjorde mest inntrykk, var kanskje den direkte, menneskelige lidelsen. I Andalusia så han invalider, enbente, enarmede, halte og det han kalte eldgamle, krumbøyd kjerringer.⁵⁵ Han så fattige unger, tiggere og blinde, brutalt overlatt til å klare seg selv.⁵⁶ Sammenlignet med fattigdommens kyst fremsto Norge i overgangen mellom 1950- og -60-årene som et glansbilde. Slike ting opplevde man knapt nok lenger i et Norge med økende velstand og stadig bedre helsestell. Selv ikke den brutalt ærlige alderdommen så man noe til i et land der en del av den stigende velferden også innebar stigende levealder. Det han så i Spania, var som hentet ut av Asbjørnsen og Moe, skrev Aubert. Det var et «glimt inn i en glemt verden».⁵⁷

Norsk fattigdom og rasefordommer

Det er sannsynlig at det var det samme blikket for det store i det lille, for samfunnsstrukturene i folks livsverden, som gjorde Aubert både til en god journalist og en god sosiolog. Kanskje bidro også opplevelsene i Spania til at blikket for den norske, sosiologiske empirien ble finstilt. Etter hvert økte i alle fall også interessen for å beskrive og forsøke å forstå en konkret norsk, sosial virkelighet.

Etter som 1960-årene avløste 1950-årene, gled de internasjonale spørsmålene Aubert og forskerkollegene hadde strevd med etter krigen, over til å bli et eget fagfelt. Fredsforskningen ved ISF ble i 1966 skilt ut som et eget institutt – Fredsforskningsinstituttet (PRIO). I samme periode ble den samfunnsvitenskapen Aubert plasserte seg inn under, den såkalte norske gullaldersosiologien, mer innoverskuende og opptatt av det norske sosialdemokratiets dilemma: forholdet

«I Nord-Norge ble han slått av hvor mye fattigdom og utenforskap det fortsatt fantes innenfor den nye velferdsstaten»

49 Orientering nr. 7 1959.

50 Orientering nr. 8 1961.

51 Orientering nr. 7 1959.

52 Orientering nr. 8 1961.

53 Orientering nr. 3 1956.

54 Orientering nr. 7 1961.

55 Orientering nr. 6 1961.

56 Orientering nr. 3 1956.

57 Orientering nr. 6 1961.

Mor og barn utenfor en jordhytte i Finnmark i 1944, trolig etter nedbrenningen. Foto: Ole Friele Backer (1907—1947)

mellom idealene og realitetene i en fremvoksende velferdsstat, og ikke minst forholdet mellom dem som nød godt av veksten, og dem som falt utenfor.

Parallelt med dette ser man at sosiologen, og ikke bare utenrikskommentatoren og -reporteren Vilhelm Aubert, utvikler seg i spaltene i *Orientering*. Han begynte å ta for seg arbeidslivsproblemer, sårbare grupper, psykisk syke, ungdomskriminalitet og problemene i utkantstrøk – alt dette temaer som etterkrigssosiologien engasjerte seg i, og som Aubert var med på å omsette til avisstoff.

Det norske etterkrigssamfunnet var et samfunn med store ambisjoner. Velstanden økte, den sosiale mobiliteten økte, utdanningssamfunnet ble til. Det lå forventninger i luften om et samfunn som skulle løfte alle. Radikale ideer ble kastet frem, som da Aubert i en artikkel fablet om at også håndverkere måtte få artium. Samtidig så han tidlig den politiske sprengkraften som lå i at flere fra de lavere lag nå tok utdan-

nelse, og i realiteten ville bli en del av maktapparatet.⁵⁸

Men med økende velstand for de brede lagene økte også stigmaet ved å falle utenfor, faren for å bli marginalisert. Det gjaldt sosialt og det gjaldt geografisk, og noen ganger var det to sider av samme sak. Allerede i 1956 skrev Aubert en artikkel om truede kulturer i avsidesliggende norske bygder og fiskevær. Han beskrev hvordan utkantene ble mer og mer underlagt holdninger, teknologi og regler utenfra som ikke var utarbeidet i noen form for samråd med dem det gjaldt.⁵⁹ Han foregrev dermed med mange år beskrivelsene til sosiologen Ottar Brox av den teknokratiske rovdriften på utkantstrøkene.

Men dette bidraget var fortsatt et skrivebordsprodukt. Noen år senere kom han imidlertid selv for første gang til Nord-Norge, i utgangspunktet på en ferietur. Her ble han slått av hvor mye fattigdom og utenforskap det fortsatt fantes innenfor rammene av den norske velferdsstaten.⁶⁰ Han fant helsefarlige boliger, tuberkulose og en rekke andre forhold som offisielt hørte fortiden til.⁶¹

Under oppholdene i Spania hadde han fortsatt hatt inntrykk av at den verste nøden og elendigheten var utryddet gjennom veksten og velstanden i den norske etterkrigstiden. Men det norske samfunnet hadde grelle skyggesider som var gjemt vekk for forskere, politikere, presse og andre privilegerte i byene, men lette å få øye på bare man beveget seg blant rusmisbrukere, kriminelle – og i utkantene. I utkantene oppdaget Aubert forhold som sto i en «skjærende kontrast til forestillingen om at nøden er avskaffet», skrev han i *Orientering* i 1963.⁶² Den andre store oppdagelsen han gjorde, var at det fantes massive rasefordommer innenfor landets grenser.⁶³ Den måten samene fortsatt ble møtt på, minnet om raseskillet han var blitt kjent med i USA i 1940-årene.

For Aubert ble møtet med Nord-Norge en kilde både til forskning og praksis. I 1960-årene gled den

⁵⁸ *Orientering* nr. 13 1960.

⁵⁹ *Orientering* nr. 1 1956.

⁶⁰ *Orientering* nr. 6 1963, intervju.

⁶¹ Aubert 1982: 12.

⁶² *Orientering* nr. 44 1963.

⁶³ Aubert 1982: 12.

fortolkende sosiologien over i aksjonsforskning, initiert av Aubert gjennom et arbeid om situasjonen i nordnorske bygder.⁶⁴ Videre skrev han teoretiske analyser av etnisk identitet og forsynte Statistisk Sentralbyrå med tall og fakta om samene i et historisk perspektiv. I tillegg er det verdt å nevne at han, som den gode aksjonsforskeren han var, forente liv og lære ved å sette en betydelig del av sin private økonomi over styr gjennom engasjementet i en ferdighusfabrikk i et samisk distrikt.⁶⁵

Utkantstrøkene ble et av satsingsområdene i gullalderen, det samme var interessen for minoriteter, fra samer til sigøynere. Men det trengte ikke dreie seg om etniske minoriteter. Hensikten var å fortelle historiene om alle dem som var utstøtt av det norske normalsamfunnet, og analysere hva det betydde. Arbeiderpartistaten løftet flertallet. Sosiologien tok på seg å forsøke å avdekke hva som foregikk bak kulissene.⁶⁶

Lars Mjøset har kalt den såkalte «gullaldersosiologien» utover i 1950- og 1960-årene for «velferdsstatens dårlige samvittighet».⁶⁷ Begrepet gullalder kan forstås dobbelt, både som sosiologenes gullalder og en sosiologi for en norsk, sosioøkonomisk gullalder. I motsetning til for eksempel sosialøkonomien ble ikke sosiologien i denne fasen så nyttig for styringsapparatet som tanken opprinnelig var. Men samtidig var gullaldersosiologien først og fremst en indre opposisjon. Den var positiv til idealene, men kritisk mot realitetene. Opposisjonen mot utenrikspolitikken skapte med andre ord også en innenrikspolitisk og faglig opposisjon, men for de aller flestes vedkommende var hensikten å reparere, ikke revolusjonere. Aubert ble foregangsmann for et fag med et like ambivalent forhold til velferdsstaten som avisen hans hadde til vestvendingen – for, men likevel mot; lojal,

men likevel kritisk.

Utover i 1960-årene begynte også avisen hans for alvor å interessere seg for innenrikspolitiske spørsmål. Den kalde krigen hadde endret karakter, og forflyttet seg til den tredje verden, gjerne ved stedfortreder. Styrkeprøven mellom øst og vest sto nå i Asia og Afrika, med Vietnamkrigen som det absolutte toppunktet, spesielt mediemessig. Samtidig ble stoffet om den fremvoksende velferdsstaten trappet opp, med forsøk på å se samfunnet både nedenfra og fra utkantene slik også sosiologien gjorde.⁶⁸

Men nå endret også norsk presse karakter. Midt i 1960-årene begynte prosessen som endte med at norsk presse frigjorde seg fra de politiske partiene. For

Auberts egen avis var ikke denne utviklingen renlinjet. Forholdet til Sosialistisk Folkeparti som ble startet i 1961, var komplisert. Det nye partiet gjorde stadig krav på avisen, og redaksjonen kjempet i perioder hardt for å beholde en

slags uavhengighet. Men til slutt ble SF slukt av det nye Sosialistisk Venstreparti, og avisen ble slukt av Sosialistisk Venstrepartis partiapparat i 1975.

Samtidig endret journalistikken seg, også i denne publikasjonen helt i utkanten av det norske preselandskapet. Formen ble kjappere og mer tabloid. Teksttunge avissider ble erstattet med bilder og store titler. Nyhetsjournalistikken avløste analysene og essayistikken, og det ble gjort mange og seriøse forsøk på «moderne» gravejournalistikk.⁶⁹ Samtidig ble det stadig færre, i pressen generelt, som kombinerte journalistikk med politikk eller andre yrker. Tiden for den typen journalister som Aubert hadde vært, var mer eller mindre forbi.

Bruddet mellom Aubert og avisen skjedde likevel langsomt og udramatisk. Han fortsatte å bidra med stoff et par år etter at SF var stiftet, om alt fra fredsarbeid, klasse- og lagdeling, kjønn og kriminalitet til EEC. Så forsvant han rolig ut og konsentrerte seg

64 Engelstad 1988: upaginert.

65 Christie og Eckhoff 1982: 8, Thue 2006: 549.

66 Orientering nr. 44 1963.

67 Mjøset 1991: 150.

68 Fonn 2011.

69 Ibid.

om andre samfunnsarenaer. Han fortsatte å søke offentlighet, men nå som en rendyrket debattant, uten tilknytning til noen avisredaksjon.

Vilhelm Aubert ble et av de store navnene i norsk sosiologi og retts sosiologi. Bibliografien hans inneholder nesten 600 innførsler som spenner fra omfattende verk om rettsvitenskap til mindre debattartikler om aktuelle temaer i dagspressen.⁷⁰ Gudmund Hernes har, i et foredrag som siden ble publisert i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, beskrevet Aubert som «ånden som går bak de fleste» i norsk gullaldersosiologi: «(E)n blanding av Zevs og The Godfather – vis, generøs, handlekraftig. Svært mye av det folk arbeidet med, sprang ut av hans panne», skrev Gudmund Hernes i 1982.⁷¹ Nils Christie og Torstein Eckhoff skrev i festskriftet til Auberts 60-årsdag at det hadde vært til trøst og trygghet å kunne skimte Aubert foran for de mange som gikk i hans spor.⁷² Samfunnsanalysene hans fikk så stor betydning at om man leser Aubert i dag, virker noe av det så velkjent at det nesten kan synes selvsagt, men det sier nok først og fremst noe om den påvirkningen han har hatt. Det er litt som anekdoten om mannen som for første gang så et stykke av Ibsen og ble skuffet – det var jo bare fullt av sitater.

I *Orientering* er han blitt stående som en bakspiller, og befatningen hans med avisen nevnes som regel som en parentes. Med den faglige, politiske og personlige integriteten han hadde, er det lite sannsynlig at han ikke hadde stor innflytelse også i denne lille redaksjonen, men kildene vi har om denne delen av livet hans i dag, er stort sett begrenset til det han skrev. Han var også en reservert og privat person som ikke selv bidro til å lage fortellinger og

spinne myter rundt sin egen fortid.⁷³ I den grad han skrev om sine erfaringer, er de blitt løftet opp på et høyere analytisk nivå. Han valgte for eksempel å lage sosiologi og ikke personlig mytebygging ut av den innsatsen han gjorde under krigen – som da han skrev den kjente studien av undergrunnsbevegelsen som sosialt system.⁷⁴

Det er all grunn til å tro at Auberts journalistiske blikk var det samme som gjorde ham til en toneangivende sosiolog i hans tid. Kombinasjon av en god penn, analytiske ferdigheter og blikket for det store i det lille preget mange av de faglige bidragene hans. Aubert må selv ha sett at det fantes en glidende overgang mellom den grenen av sosiologien han

representerte, og journalistikken: «Det spørs vel om ikke det evindelige snakket om teorier, modeller, metoder og datamaskiner holdes i gang av en viss angst for at sosiologien skal bli blandet sammen med politikk, journalistikk, skjønnlitteratur, filosofi eller dagligdags sunt vett, og derved tape noe av sin legitimitet som akademisk fag», skrev han i forlegelsen av metodediskusjonen i *Det skjulte samfunn*.

Gjennom årene arbeidet Vilhelm Aubert med alt fra komparativ utkantforskning til internasjonale fellestrekk i retts sosiologien, og skrev artikler og lærebøker som preget generasjoner av både sosiologer og jurister. Han skrev sin siste artikkel i *Orientering* i 1963, samme året som han ble professor ved Universitetet i Oslo.

*«Med profesjonaliseringen av
journalistikken var tiden for
den typen journalister som Aubert
hadde vært, forbi»*

70 Lindblad 1990.

71 Hernes 2010: 12.

72 Christie og Eckhoff 1982: 8.

73 Bjørklund (1988: 467) skriver for eksempel at det var vanskelig å få ham med på at den første generasjonen samfunnsforskere skulle skrive sine portretter – han hadde ikke sans for den slags «selvopptatt kretsing om fortiden».

74 Bl.a. publisert i Aubert 1985.

Litteratur

- Aubert, V. (1985). *Det skjulte samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget
- Aubert, V. (1985). «Om metoder og teori i sosiologien». I *Det skjulte samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget
- Aubert, V. (1985). «Den hemmelige undergrunnsbevegelsen.» I *Det skjulte samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget
- Aubert, V. (1982). *Ufred*. Oslo: Pax
- Aubert, V. (1981). *Sosiologi. 1. Sosialt samspill*. Oslo: Universitetsforlaget
- Aubert, V. (1954). «Individet i internasjonal politikk. Et sammenlignende sosialpsykologisk forsøk.» I *Impuls* 8 (4) 1–7
- Bech-Karlsen, J. (1984). *Avisreportasjen*. Oslo: Universitetsforlaget
- Bjørklund, T. (1988). «Vilhelm Aubert til minne.» *Tidsskrift for samfunnsforskning* 29 (5) 467–482
- Christie, N. og Eckhoff, T. (1982). «Til en venn og lærer.» I Aubert, V. *Ufred*. Oslo: Pax
- Dahl, H. F. og Bastiansen, H. G. (2000). *Hvor fritt et land. Sensur og meningstvang i Norge i det 20. århundre*. Oslo: J.W. Cappelens forlag
- Engelstad, F. (1988). «Vilhelm Aubert in memoriam.» *Tidsskrift for samfunnsforskning* 29 (4) upaginert
- Eriksen, K. E. (1972). DNA og NATO. *En redegjørelse for debatten og vedtakene i Det norske Arbeiderparti 1948–49*. Oslo: Gyldendal
- Fonn, B. K. (2015a). «East-West Conflict, West-West Divide. Western Self-Awareness in a Cold War Dissenter Newspaper.» I Werenskjold, R. og Bastiansen, H. G. (red.) *The Nordic Media and the Cold War*. Gøteborg: Nordicom
- Fonn, B.K. (2015b). *50 år med journalistutdanning. En historie om akademiseringen av et yrkesfag*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Fonn, B. K. (2011). *Orientering. Rebellenes avis*. Oslo: Pax
- Hernes, G. (2010). «Tilbake til samfunnet.» *Tidsskrift for samfunnsforskning* 51 (1) 9–37
- Lindblad, S. (1990). *Vilhelm Aubert. En bibliografi*. Rapport nr. 90: 6, Institutt for samfunnsforskning
- Meyer, J. K. (1989). «NATO, opposisjonen og den sikkerhetspolitiske debatt i Norge 1949–1953.» *Forsvarsstudier* nr. 3. Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Mills, C. W. (1966). *Det nye venstre og andre essays om politikk og samfunnsforskning*. Oslo: Pax
- Mills, C. W. (1959). *The Sociological Imagination*. New York: Oxford University Press
- Mjøset, L. (1991). *Kontroverser i norsk sosiologi*. Universitetsforlaget
- Næss, A. (1988). «Vilhelm Aubert til minne.» *Tidsskrift for samfunnsforskning* (29) 5, 473–475
- Ottosen, R. (2004). *I journalistikkens grenseland. Journalistrollen mellom marked og idealer*. Kristiansand: IJ-forlaget
- Skre, A. (2010). «Den store vestvendingen.» I Hjeltnes, G. (red.) *Imperiet vakler. Norsk presses historie 1660-2010*, bind 3. Oslo: Universitetsforlaget
- Slagstad, R. (1998). *De nasjonale strategier*. Oslo: Pax
- Steensen, S. (2016). *Stedets sjanger. Om moderne reportasjelijteratur*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Thue, F. W. (2006). *In Quest of a Democratic Social Order. The Americanization of Norwegian Social Scholarship 1918–1970*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo
- Thue, F.W. (1998). «Samfunnsforskningens prosa mellom vitenskap og litteratur.» I Johansen, E. B. og Eriksen, T. B. (red.) *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa 1750–1995*, bind II. Oslo: Universitetsforlaget
- Østerberg, D. (1988). «Vilhelm Aubert. Politikken og samfunnsforskningen.» *Nytt Norsk Tidsskrift* 5 (4) 23–34

Vinter i Lofoten. (Foto: Gustav Melin)

Politisk batalje eller klimadebatt?

Lofoten-spørsmålet under valget 2013 i et pressehistorisk perspektiv

Rune Ottosen
Professor i journalistikk,
Høgskolen i Oslo og Akershus
rune.ottosen@hioa.no

Denne artikkelen ønsker å vise hvordan et utvalg norske aviser dekket klimaspørsmål under valgkampen foran stortingsvalget 2013. Formålet er blant annet å sette klimajournalistikken inn i et pressehistorisk perspektiv. Mens dette skrives høsten 2016, seiler Lofoten opp som et viktig stridsspørsmål i valgkampen foran stortingsvalget i 2017. I artikkelen argumenter jeg for at stortingsvalget 2013, et av de første norske stortingsvalgene der klima spilte en viktig rolle,¹ også var det første der spørsmålet om oppstart av prøveboring ved Lofoten, Vesterålen og Senja ble den viktigste symbolsaken for klimaspørsmål. Det er derfor av historisk interesse å beskrive noe av bakgrunnen for dagens norske klimajournalistikk, og dokumentere på hvilken måte Lofoten som stridstema preget valgkampen, da dette vil kunne bli en viktig referanse i framtidige valgkamper.

En viktig ambisjon med artikkelen er å kartlegge i hvilken grad pressen satte Lofoten/Vesterålen-spørsmålet i en klimasammenheng under denne valgkampen. Bakgrunnen for analyseopplegget er at

det i forkant av valgkampen ble klart at spørsmålet om oljeutvinning i Lofoten/Vesterålen/Senja (LVS) kom til å bli et sentralt tema i valgkampen. Men brukte aktørene i valgkampen dette spørsmålet til å løfte fram klimaspørsmålet som en del av valgkampen? En analyse av hvordan pressen dekket LVS under kommunevalget i 2011, antyder at klima i liten grad ble belyst gjennom den politiske bataljen rundt LVS.² Hypotetisk kunne man tenke seg at dersom klimaspørsmålet stod høyt på agendaen hos aktører som politikere, ville de likevel bruke LVS-saken som et utgangspunkt for å fremme en klimadebatt. Spørsmålet er altså om pressedekningen av valgkampen gjenspeiler at klimadebatten ble tematisert som en del av valgkampen.

*«Spørsmålet er om pressedekningen
gjenspeilte at klimadebatten ble
tematisert som en del
av valgkampen»*

Klimajournalistikk – en kort historikk

Miljøspørsmålet tiltrakk seg engasjerte enkeltjournalister i Norge allerede under den forrige grønne bølgen i 1960- og 70-årene. Ikke minst viste dette seg da den unge *Aftenposten*-journalisten Lars Sigurd Sunnanå, i 1971, året etter FNs miljøvernår, fikk Narvesen-prisen (den daværende Store journalistprisen) for sine «særegne reportasjer som (var) et viktig bidrag til miljøvern-journalistikken i pressen».³ Sunnanå fortsatte deretter

1 Se Aardal 2001 om stortingsvalget i 2009.

2 Ottosen og Gjermundshaug 2012.

3 Lindholm 2015: 71

Ole Mathismoen fikk tidlig aksept for å jobbe med miljøpolitikk på heltid. (Foto: Halvor Solhjem Njerve)

å arbeide med miljø-, olje- og energispørsmål i NRK.⁴

Innen 1980-årene var miljøjournalistikk tematisert som et eget felt. *Aftenpostens* Ole Mathismoen forteller at han henvendte seg til daværende redaktør Egil Sundar i 1987 og fikk aksept for tanken om å jobbe med miljøpolitikk på heltid.⁵ Lars Martin Hjorthol jobbet i mange år som miljøjournalist i NTB og var også blant de første norske journalister som fikk dette som spesialområde. Han gikk fra 1989 under betegnelsen «miljømedarbeider». Omtrent samtidig fikk NRK og de andre større redaksjonene medarbeidere med spesialkompetanse på området. Ifølge Hjorthol ble det etablert et nettverk med betegnelsen Celsiusbevegelsen, oppkalt etter restauranten i Oslo med samme navn. Her møttes miljøjournalistene på bakrommet til møter med foredragsholdere og sosialt

samvær om lag en gang i måneden.⁶ Inspirasjonen var trolig Engebretbevegelsen der kvinnelige journalister ti år tidligere hadde etablert et kvinnenettverk rundt restaurant Engebret. Engebretbevegelsen skulle bli et viktig nettverk for bedre vilkår for kvinner i bransjen.⁷ Møtene på Celsius skulle på samme måte bli et viktig faglig forum for miljøjournalister. Møtene hadde prominente foredragsholdere, som daværende miljøvernminister Torbjørn Berntsen.

At miljøjournalistikken fikk så pass stor betydning i denne perioden, har også sammenheng med at Norge spilte en pådriverrolle i miljø- og utviklings-spørsmål. Norges statsminister gjennom tre perioder i 1980- og 1990-årene, Gro Harlem Brundtland, fikk i 1983 oppgaven å lede FNs kommisjon om miljø og utvikling (Brundtland-kommisjonen). Sluttrapporten *Our Common Future* ble sluppet i 1987, fikk stor inter-

4 Norske miljøjournalisters historie er ennå ikke skrevet.

Dette og de følgende avsnittene inneholder noen punktnedslag som kan være et utgangspunkt.

5 Ole Mathismoen i e-post til forfatteren 12. september 2016.

6 Lars M. Hjorthol i e-post til forfatteren 12. september 2016.

7 Utheim 2012.

Norges statsminister gjennom tre perioder i 1980- og 1990-årene, Gro Harlem Brundtland, fikk i 1983 oppgaven å lede FNs kommisjon om miljø og utvikling (Brundtland-kommisjonen).

nasjonal innflytelse, og blant annet stammer begrepet «bærekraftig utvikling» herfra. Rio-toppmøtet i 1992 var neste skritt i det internasjonale miljøarbeidet, og ble det første virkelig store toppmøtet om miljø og utvikling. Celsiusbevegelsen ble viktig for de faglige forberedelsene til dette første Rio-toppmøtet. De norske miljøjournalistene samarbeidet her faglig, blant annet med å få gode norske betegnelser på de ulike miljøfaglige begreper, navn på FN-organer osv. At IPCC ble døpt FNs klimapanel på norsk kan tilskrives dette miljøet.

I hovedsak samarbeidet journalistene om dekingen av de internasjonale klimaforhandlingene helt fram til Kyotoavtalen fra 1997 og de første årene etterpå. Omtrent samtidig med Kyotoforhandlingene ble det startet en egen forening for miljøjournalister.

«Omtrent samtidig med Kyotoforhandlingene ble det startet en egen forening for norske miljøjournalister»

En viktig oppgave var å dele ut stipender fra Miljøverndepartementet, og foreningen var aktive i IFEJ – den internasjonale føderasjonen for miljøjournalister. Tidligere leder av foreningen Jan Gunnar Furuly

i Aftenposten opplyser at foreningen ble lagt ned i 2002 og var uttrykk for at interessen for miljø- og klimajournalistikken gikk ned i en bølgedal.⁸ Dette var samme år som Rio-toppmøtet ble fulgt opp av det såkalte RiO +10, men det var også under presi-

dentperioden til George Bush jr., en periode da det internasjonale klimaarbeidet lå sterkt nede. Interessen for stoffområdet tok seg imidlertid opp igjen da Al Gore fikk fredsprisen for sitt miljøengasjement i 2007,

8 Jan Gunnar Furuly i e-post til forfatteren 13. september 2016.

og den tok seg ytterligere opp under klimaforhandlingene i København i 2009 og i Paris i 2014.

Det er ingen tilfeldighet at stortingsvalgkampen som vi skal se nærmere på ligger midt mellom disse to siste toppmøtene. Det lå forventninger i luften om at klimaspørsmålet skulle spille en viktigere rolle i norsk politikk. Det knyttet seg stor spenning til om miljøpartiet Venstre ville gå inn i en regjeringskoalisjon sammen med Fremskrittspartiet, som hadde tradisjon for å fornekte menneskeskapte klimaendringer. Miljøpartiet De Grønne, som var etablert i Norge allerede i 1988 etter mønster fra det tyske Die Grünen, lå også an til å gjøre et godt valg, etter 25 år mer eller mindre i skyggen av de store partiene. Valgkampen 2013 var første gangen De Grønne (MDG) ble en landsomfattende utfordrer for de etablerte partiene og endte opp med sitt første stortingsmandat. I tillegg gikk flere organisasjoner sammen for å gjøre klimaspørsmålet til et viktig valgkamptema.⁹

Samtidig hadde spørsmålet om oljeboring i Lofoten-Vesterålen pågått siden 1970-årene. Nordli-regjeringen gikk inn for prøveboring i 1979, men ikke uten rabalder. I 1970-årene var imidlertid engasjementet rundt Lofoten-Vesterålen først og fremst en vekst- eller vern-konflikt. Den brede oppmerksomheten om oljeutvinningens betydning for den globale oppvarmingen var ennå ikke kommet, det lå fortsatt en del år fram i tid. Da den første konsesjonsrunden på norsk sokkel ble utlyst i 1965, kunne oljeselskapene søke om blokker fra den sørlige delen av norsk kontinentalsokkel og opp til 60. breddegrad. Frykten for blowout og ulykker var på denne tiden mer omstridte spørsmål enn klimahensyn. Muligens ville oljespørsmålet blitt møtt med en betydelig større opposisjon hvis den hadde startet opp noen få år senere, da miljøbevegelsen hadde fått sitt gjennombrudd i Norge.¹⁰

I 1990-årene økte oppfatningen av klima som et

separat – og alvorlig – miljøproblem. I 2001 kom den første rapporten fra FNs klimapanel. De langsiktige virkningene av alle disse forholdene førte til at Lofoten nå ble en symbolsak ikke bare i et verneperspektiv, men også i et klimaperspektiv.

Pressens dekning av valgkampen 2013 vil forbli et viktig historisk referanse for videre studier av klimajournalistikken, da en rekke organisasjoner lanserte kampanjen «Klimavalg 2013».¹¹ Kampanjen lyktes bare delvis. Elisabeth Eide og Anja Naper som har forsket på dette, konkluderer:

Det redaksjonelle engasjementet for å gjøre klima til nyhets-saker ved å grave fram fakta/og eller konfrontere politikere med (mangel på) langsiktige perspektiver, er til en viss grad til stede, i en del tilfeller med oljeopposisjonen. I andre tilfeller bidrar journalistene med pekere mot løsninger som kan bidra til klimapolitiske snuoperasjoner. Dersom

klima ble definert som en mer sentral del av redaksjonenes samfunnsoppdrag, på tross av sentrale politikeres motvilje, kunne journalistikken bidratt til at 2013-valget ble mer preget av konfrontasjoner om fram-tidsansvar for både nasjonen og kloden.¹²

«Pressens dekning av valgkampen 2013 vil forbli et viktig historisk referanse for videre studier av klimajournalistikken»

I denne artikkelen vil jeg gjennom tekstanalyse gå dypere inn i hvordan Lofoten-spørsmålet ble håndtert i et utvalg aviser. Et sentralt forskningsspørsmål er om prøveboring ble satt inn i en klimasammenheng. Den følgende analysen vil prøve å gå mer detaljert inn i tekstene i et utvalg aviser for å bidra til en dypere forståelse av dette forholdet.

Journalistikkens plass i klimadebatten – noen teoretiske bidrag

Max Boykoff og Jules Boykoff (2007) viser i sin analyse av klimajournalistikken i over 20 land at journalister er mer opptatt av å være «balansert» i klimaspørsmålet enn å fungere som pådrivere i den politiske debatten.

⁹ Gloppen og Vibe 2014.

¹⁰ Store norske leksikon.

¹¹ Eide og Naper 2014: 52–53.

¹² Ibid.: 62.

Andreas Ytterstads analyse av klimaforhandlingene i København i 2009 viser noe av den samme tendensen. Han stilte det retoriske spørsmålet om klimaspørsmålet var for viktig til å overlates til journalistene, siden de synes å være mer opptatt av å gjengi meningsmålinger og reflektere det han beskrev som *defaitisme* og handlingslammelse hos politikerne, snarere enn å fungere som pådrivere i et viktig globalt spørsmål.¹³ Ytterstad uttrykte i sin doktoravhandling bekymring for at journalistene var mer opptatt av journalistiske konvensjoner som balanse (som inkluderer klimaskeptikere) enn å være pådrivere i kanskje det mest alvorlige spørsmålet for klodens framtid.¹⁴ Dette bildet må nyanseres noe, ettersom det finnes klare unntak fra denne tendensen. Men Elisabeth Eide har samtidig påvist manglende vilje blant norske journalister til å se sammenhengen mellom Norge som en større aktør i oljesektoren og Norges ansvar for å se dette i sammenheng med Norges rolle i klimaforhandlinger.¹⁵

Ole Mathismoen er som vi har sett, en av pionerene i miljøjournalistikken i *Aftenposten*, og er kanskje den norske journalisten som i størst grad har forlatt posisjonen med å kun referere kildene og sett det som sin oppgave som journalist å være pådriver og folkeopplyser i klimadebatten.¹⁶ Han mener at det er slutt på tiden da journalister måtte grave fram en vitenskapsmann for å «balansere» historien. Nå er det tilstrekkelig å formidle usikkerhet om hvor raskt klimaendringene kommer, og om hvor omfattende de blir. På grunn av dette har Mathismoen vært en skyteskive for klimaskeptikere og andre som har beskyldt ham for å drive kampanjejournalistikk.¹⁷

Nå er det ikke alle som ser noe galt i å drive kampanjejournalistikk i klimaspørsmål. Forskeren Mofizur

Rhaman fra Bangladesh har, med erfaringene fra sitt eget land der befolkningen jevnlig rammes av naturkatastrofer som tyfoner og oversvømmelser, påpekt at det er riktig av journalister å sette dette i sammenheng med klimaendringer. Han har gjort følgende observasjon: «Advocating for a just cause (i klimasaken forf. anm.) in line with a human rights perspective can hardly be wrong.»¹⁸ Det finnes også andre eksempler på at norske medier med åpne øyne driver kampanjejournalistikk på vegne av en klode som er mer truet av dramatiske klimaendringer enn noen sinne. Mange nyhetsorganisasjoner har akseptert sitt ansvar for å spille en pådriverrolle i klimadebatten. Etter den mislykkede runden med klimaforhandlinger under toppmøtet i København i 2009 gikk 56 nyhetsorganisasjoner over hele verden sammen om en likelydende leder som slo alarm om alvoret i situasjonen og krevde en mer

ansvarlig og aktiv rolle fra verdens politikere. I Norge var *Dagbladet* den «norske representanten» i det som Eide har kalt en handling som var «unprecedented in newspaper history».¹⁹

Det som er viktig i norsk sammenheng, er ikke bare

om journalistene løftet klimadebatten, men også om det omstridte og symbolske viktige LVS-spørsmålet overhodet ble sett i sammenheng med klimaspørsmål under valgkampen i 2013.

Det er en kjent sak at mediene i sine prioriteringer liker å ha motsetninger å spille på, også kalt bataljejournalistikk. Rådende nyhetskriterier ser etter konflikter framfor harmoni.²⁰ Siden partiene på Stortinget har søkt å løse klimapolitikken gjennom brede forlik, kan mangel på konflikter ha vært med å nedprioritere dette som stoffområde. Under den rødgrønne regjeringsperioden ble det inngått to klimaforlik, både i 2008 og 2012, som omfattet alle partier bortsett fra Fremskrittspartiet. Mye tyder på at dette kan ha

«Rådende nyhetskriterier
ser etter konflikter framfor
harmoni»

¹³ Ytterstad 2011: 324.

¹⁴ Ibid.: 3.

¹⁵ Eide 2012a: 88.

¹⁶ Mathismoen et al. 2007.

¹⁷ Ytterstad 2011.

¹⁸ Rhaman 2012: 159.

¹⁹ Eide 2012b: 139.

²⁰ Eide 2011: 33.

bidratt til at partiene ikke så seg tjent med å fremme klimaspørsmål i valgkampen for stortingsvalget i 2013 fordi det på grunn av forlikene ikke var mulig å framheve egen fortreffelighet i klimaspørsmål (Gloppen, Rakner og Vibe 2014: 38–39).

Dekningens rammer

Artikkelen er basert på en kombinasjon av kvantitativ og kvalitativ metode. I den kvantitative delen vil jeg plassere hele utvalget inn i forhåndsoppsatte kategorier. Denne tilnærmingen sees i sammenheng med problemstillingen og forskningsspørsmålene som presenteres senere i artikkelen. Norman Fairclough har vist at språket brukes for å plassere saker inn i en bestemt sosial eller politisk sammenheng (tekst i kontekst).²¹ Hvordan et forhold beskrives, kan også knyttes til politiske og sosiale maktforhold. Faircloughs perspektiv om «tekst i kontekst» viser at måten en sak defineres på, plasserer visse saksforhold i sentrum for lesernes bevissthet, mens andre forhold skyves mer i bakgrunnen:

«En journalist som intervjuer en politiker, har valget om vedkommende vil stille spørsmål om klima i løpet av intervjuet»

This conception of power suggests that discourse and language are of central importance in the social process of modern society (...). Thus analysing institutions and organisations in terms of power entails understanding and analysing their discursive practices.²²

I vårt tilfelle kan vi se den politiske debatten under en stortingsvalgkamp som en arena der behandling av LVS-spørsmålet stod sentralt. Medienes dekning av denne debatten representerer en bestemt type diskursiv praksis, der klimaspørsmålet er mer eller mindre til stede avhengig av om aktører som politikere velger å sette LVS-spørsmålet inn i en klimasammenheng eller ikke. Journalistenes diskursive praksis vil også være bestemmende for om klimautsagn fra politikere blir løftet fram for å få økt oppmerksomhet

om klimaspørsmål i behandlingen av LVS-spørsmålet. En journalist som intervjuer en politiker, har også valget om vedkommende vil stille spørsmål om klima i løpet av intervjuet. Samlet sett vil disse diskursive handlingene være bestemmende for hvor mye søkelys vi får på klimaspørsmål i den samlede behandling av LVS-spørsmålet.

For å besvare i hvilken sammenheng (ramme) Lofoten-saken ble plassert i, ble det foretatt en innholdsanalyse med bakgrunn i den kvantitative delen der følgende tre forhåndsoppsatte kategorier ble brukt (for full oversikt se appendiks):

1. LVS-spørsmålet er bare nevnt én gang, og spørsmålet spiller kun en perifer rolle i artikkelen.
2. Artikkelen har minst et helt avsnitt om LVS-spørsmålet og nevnes i tillegg flere ganger (dvs. artikkelen har et substansielt bidrag om LVS-temaet).
3. Artikkelen har LVS som hovedtema.

Med utgangspunkt i denne grovinndelingen vil diskursanalyse bli brukt for identi-

fisere om det var noen aktører som kunne identifiseres som pådrivere – for å sette en klimaagenda i debatten om Lofoten/Vesterålen. Det kunne for eksempel være avisen selv gjennom ledere eller tydelige kommentarer. Eller avisen selv kunne gi stemme til en aktør som ønsket å benytte stortingsvalget til å fremme klimaspørsmål gjennom intervju og/eller reportasje. Det kunne også være politikere, miljøorganisasjoner eller andre aktører som benyttet anledningen til å løfte fram klimasaken når et klimarelatert spørsmål (Lofoten/Vesterålen) var på dagsordenen.

Ble Lofoten-spørsmålet definert som klimasak?

Alle artiklene i utvalget ble kodet etter de forhåndsoppsatte kategoriene. Gjennom en kombinasjon av rammeanalyse og kritisk diskursanalyse vil jeg prøve å gi svar på følgende problemstillinger:

²¹ Fairclough 1995.

²² Fairclough 2001: 50.

- 1 Viser dekningen hvorvidt de ulike politiske partiene hadde en klar profil i klimaspørsmålet?
- 2 Var det andre enn partiene som gjennom dekningen viste at de ville bruke valgkampen som arena for å fremme klimasaken (for eksempel miljøorganisasjoner/ aktivister, journalister eller engasjerte debattanter)?

Analysen er basert på en gjennomgang av valgkampdekningen i *Aftenposten*, *Klassekampen*, *Dagsavisen*, *Nordlys* og *Stavanger Aftenblad*. De ble valgt for å få med aviser som representerte en viss bredde i politisk og redaksjonell profil. Utvalget var også bestemt for å få en miks av aviser med en viss ulikhet i geografisk nedslagsfelt, der nærhet til oljenæringen også spilte en rolle. Dette betyr ikke nødvendigvis at disse utvalgte avisene var representative for norske medier, men funnene kan likevel være en indikator på medienes rolle i de spørsmålene som blir belyst. Med bakgrunn i rammeanalysen og diskursanalysen vil de mest relevante artiklene bli analysert nærmere for å belyse problemstilling og forskningsspørsmål. Metoden vil ikke gi svar på de utvalgte medienes prioritering av klimaspørsmålet som sådan i valgkampen. Viktige artikler om klima i den enkelte avisen kan godt havne under radaren dersom Lofoten/Vesterålen ikke var nevnt. Poenget er å vise hvordan klimaspørsmålet ble belyst ved valg av Lofoten/Vesterålen som case.

Soria Moria

Den politiske journalistikken som skal analyseres i det følgende, hadde som politisk bakteppe for valgkampen i 2013 to perioder med rødgrønn regjering. Soria-Moria-erklæringen fra 2005 var det sentrale styringsgrunnlaget – som en felles plattform for regjeringspartnerne Arbeiderpartiet, SV og Senterpartiet. Ambisjonsnivået var høyt da det i Soria Moria-erklæringens kapittel 12 i 2005 ble slått fast at regjeringen skulle basere sin klimapolitikk på det såkalte føre-var-prinsippet. Målsettingen var at Norge skulle gjenreises som det foregangslandet i miljøpolitikken det hadde vært rundt 1990, gjennom en langt mer aktiv politikk på området, både nasjonalt og internasjonalt. Det ble understreket at miljøutfordringen krevde internasjonalt samarbeid,

men også at vi var i stand til både å tenke globalt og handle lokalt. Farlige klimaendringer ble trukket fram som en av de største miljøutfordringene menneskeheten står overfor. Norge skulle derfor arbeide for en mer omfattende og ambisiøs internasjonal klimaavtale som skulle etterfølge Kyoto-avtalen. Av andre relevante punkter var:

- å vedta en generasjonsmålsetning for reduksjon av norske klimautslipp i forbindelse med behandlingen av Lavutslippsutvalgets (se under) innstilling
- å sikre at betydelige deler av Norges klimaforpliktelser fra Kyoto-avtalen skjedde nasjonalt
- å øke klimaforskningen, spesielt forskningen på regionale effekter av klimaendringene i Arktis, og etablere en nasjonal handlingsplan for klimaforskning
- å gjennomføre sektorvise klimahandlingsplaner, hvor det skulle settes konkrete mål for hvor mye hver sektor skulle bidra til at Norge nådde klimaforpliktelsene fra Kyoto²³

Allerede våren 2005, før den rødgrønne regjeringen tok over, ble det såkalte Lavutslippsutvalget med Jørgen Randers som leder etablert. Utvalget skulle utrede hvordan Norge kunne kutte nasjonale utslipp av klimagasser med 50–80 prosent innen 2050. Et drøyt år etter ble rapporten *Et klimavennlig Norge*²⁴ levert daværende miljøvernminister Helen Bjørnøy. I rapporten ble det slått fast at «menneskeheten står overfor en formidabel utfordring: Å redusere de globale utslippene av klimagasser samtidig som man sikrer nødvendig økonomisk og sosial utjevning i den tredje verden».

I en rapport fra Bls Center for Climate Strategy fra 2011 ble det samtidig dokumentert at 71 prosent av befolkningen mente at klimaendringer er menneskeskapt, en økning på seks prosent siden en tilsvarende undersøkelse bare fra året før, i 2010.²⁵

Effekten av klimaforliket var ikke lenger synbart

23 Gjengitt i Gjermundshaug 2012.

24 NOU 2006: 18.

25 Rees et al. 2011: 8.

da Venstre og Høyre erklærte at de ikke lenger følte seg bundet av avtalen. Med et slikt grunnlag i velgermassen skulle man tro at det kunne være politisk gevinst på å satse på klimaspørsmål i valgkampen i 2011. Spørsmålet er likevel om dette velgersegmentet var stort nok at partiene ville prioritere klimaspørsmålet i valgkampen. En undersøkelse gjennomført av Statens institutt for forbruksforskning (SIFO), viste imidlertid at det også var en ambivalens i befolkningen hvis vi går dypere inn i forholdet mellom vår egen oljepolitikk og klimaproblemene. Et knapt flertall på 51,4 prosent av de spurte sa seg helt enig i påstanden om at «Norge bør ikke starte utvinning av nye oljefelt fordi det kan bidra til global oppvarming». 23,6 prosent sa seg helt eller delvis uenig i påstanden. Disse funnene viser at det tross alt var et stort velgersegment som ikke ønsket en radikal klimapolitikk som satte oljeinntektene i fare.²⁶ At ambivalens fra publikum også kan bidra til å bremse medienes ønske om sette seg i førersetet i kampen for en mer radikal politikk, kjenner vi også fra andre undersøkelser (Bennett et al. 2008) – det kan være medvirkende til at pressen legger mindre vekt på klimadimensjonen.

Da den rødgrønne regjeringen i mars 2011 besluttet å utsette letingen etter olje i det omstridte havområdet rundt Lofoten og Vesterålen, ble dette sett på som en seier for regjeringspartiet SV, siden sterke krefter i Arbeiderpartiet (også lokalt) ønsket en utvinning og en konsekvensutredning av mulig oljeutvinning som det første steget på veien. Skulle dette også bli en anledning for de grønne kreftene i det politiske miljøet til å løfte fram klimaspørsmålet? Og, ikke minst, ville de få medienes drahjelp til å få en klimadebatt i kommunevalgkampen?

Kommunevalgkampen 2011

Som en del av prosjektet ble det etter kommunevalget i 2011 først gjennomført en undersøkelse av hvordan

klimaspørsmålet ble belyst under pressedekningen av Lofoten-spørsmålet i et utvalg aviser den første uken etter utsettelsesvedtaket (11.–17. mars 2001).²⁷ Basert på et søk i databasen Retriever med søkeordet «olje» og «Lofoten» ble det identifisert 46 artikler som behandlet spørsmålet om utsettelse av oljeboring.²⁸ Artiklene representerte alle sjangre, det store flertallet var nyhetsartikler/nyhetsnotiser (30), kommentarartikler (5), ledere (3) og leserinnlegg (8). For å identifisere i hvilken grad klimaspørsmål stod sentralt i denne dekningen brukte vi Teun van Dijk's definisjon av «main story», dvs. om klimaspørsmål er med i det som kan kalles hovedvinkling (tittel, ingress eller inngang på brødtekst).²⁹ Av de 46 artiklene var det bare fire som hadde klimaspørsmål som tema, og bare én med dette som hovedsak (main story).

I de andre artiklene som hadde en miljøvinkling, var det konsekvenser for fiske og turisme som var hovedtema. Ti av artiklene hadde økonomiske konsekvenser av en eventuell oljeutvinning som hovedsak. De som var positive til utsettelsesvedtaket, la vekt på turisme og fiske, mens de

som var kritiske, la vekt på tapte oljeinntekter og regionale bivirkninger. Den aller største gruppen (29 artikler) hadde som hovedsak det politiske spillet rundt utsettelsesvedtaket. Her ser vi et klart mønster som også Ihlen & Nitz fant i en undersøkelse av Lofoten-spørsmål noen år tidligere, der en såkalt «horse-race»-retorikk dominerte. På norsk kan dette kalles en «politisk batalje»-ramme. Journalistene var mer opptatt av å kåre vinnere og tapere i det politiske spillet enn å gå inn i de miljøpolitiske konsekvensene av politiske vedtak.³⁰ Flertallet av artiklene i

«Journalistene var mer opptatt av å kåre vinnere og tapere i det politiske spillet enn å gå inn i de miljøpolitiske konsekvensene av politiske vedtak»

27 Takk til Roger Gjermundshaug som arbeidet som vitenskapelig assistent på prosjektet og gjennomførte innholdsanalysen. De analyserte avisene var Aftenposten, VG, Nordlys, Klassekampen og Dagens Næringsliv.

28 Se Gjermundshaug 2012 for mer detaljer om metoden. 29 van Dijk 1989.

30 Ihlen & Nitz 2008.

26 SIFO 2011.

vår undersøkelse var positive til utsettelsesvedtaket (23), 14 tok ikke stilling og åtte var negative. Betegnende var det regionavisene med lokal forankring til næringsinteressene i områder knyttet til olje (*Stavanger Aftenblad* og *Nordlys*), som var mest negative til utsettelsesvedtaket. Ingen av de undersøkte artiklene trakk inn Soria-Moria-erklæringene eller mer overordnede klimaspørsmål, med ett unntak: et leserinnlegg i *Nordlys* satte dette i en klar klimasammenheng og så utsettelsen i et langsiktig klimaperspektiv.³¹ Det var altså ingen av de utvalgte redaksjonene, men en lokalpolitiker fra partiet Rødt, som i et leserinnlegg benyttet anledningen til å sette Lofoten-spørsmålet inn i et langsiktig klimaperspektiv. Det ble også gjennomført et søk i Retriever som dekket den undersøkte perioden fra mars 2011 til valget i september 2011 for å se om det fantes artikler om utsettelse av Lofoten-leting som brøt med det mønsteret som her er dokumentert. Ingen slike artikler ble funnet.³²

Stortingsvalgkampen i 2013

I 2013 ble det identifisert i alt 60 artikler i de utvalgte avisene der Lofoten/Vesterålen-spørsmålet ble nevnt i løpet av valgkampen. Den største kategorien (rammen) var 38 artikler der Lofoten/Vesterålen kun hadde en perifer rolle og ble nevnt uten at spørsmålet spilte noen vesentlig eller dominerende rolle. Denne kategorien ble holdt utenfor den videre kvalitative analysen (diskursanalysen). Den nest største kategorien (16 artikler) var rammen der Lofoten/Vesterålen-spørsmålet spilte en sentral, men ikke dominerende rolle. Betegnende nok var den minste gruppen (åtte artikler), rammen der Lofoten/Vesterålen er hovedsaken i artikkelen. Selv om vi skal være forsiktige med å trekke for vidtgående konklusjoner av denne tellingen, er det likevel grunnlag for å si at funnet ikke er overraskende, sett i lys av funnene fra undersøkelsen av dekningen av valgkampen av kommunevalget i 2011.

Miljøspørsmål ser ikke ut til å ha vært et prioritert spørsmål i valgkampdekningen. Selv et viktig konflikttema som Lofoten/Vesterålen som splittet både det rødgrønne alternativet og utfordrerne fra den borgerlige siden (Venstre og KrF var mot utbygging, Fremskrittspartiet og Høyre for), ble ikke løftet fram av avisene som et viktig tema i valgkampen. Den følgende diskursanalysen vil vise om klimaspørsmålet var like perifert innenfor pressdekningen av Lofoten/Vesterålen-spørsmålet som funnene fra undersøkelse av kommunevalgkampen i 2011 viste.

I hele mitt materiale fra 2013 var det 24 artikler som tydelig trakk fram Lofoten/Vesterålen. I hvilken grad ble klimaspørsmålet trukket aktivt inn i dem? Jeg vil også se nærmere på om det var avisene selv eller kilder som bidro til å synliggjøre klimaspørsmålet. Den undersøkte perioden omfatter valgkampen og perioden og rett etter valget (15. august 2013–15. september 2013).

Klassekampen skrev i begynnelsen av september det året en artikkel med tittelen «Bremser ikke oljefesten», der klimaspørsmål delvis ble trukket inn

i forbindelse med en undersøkelse som Naturvernforbundet nettopp hadde offentliggjort. Her gjorde lederne i de tre største partiene (Ap, H og Frp) det klart at det var uaktuelt «å la oljen ligge under havet» for å bedre Norges klimapolitikk. Dette er et eksempel på at Lofoten-spørsmålet klart ble satt i en klimasammenheng. Her het det blant annet:

– Samtlige av listetoppene til Ap, Høyre og Frp svarer nei til at to tredeler av norsk olje og gass bør bli liggende av hensyn til klimaet.

– Både Høyre- og Frp-kandidatene slutter helhjertet opp om å lete etter olje utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja. Aps kandidater svarer at de ikke har bestemt seg.³³

³¹ For full oversikt se Gjermundshaug 2012.

³² Ibid.

³³ *Klassekampen* 02.09.2013.

Dagsavisen valgte å publisere et intervju med Naturvernforbundets leder Lars Haltbrekken skrevet av NTB-journalist Lars Martin Hjorthol, en av de norske journalistene som altså har spesialisert seg på klimaspørsmål. Det er kanskje ikke tilfeldig at det var en av pionerene i nettverket av miljøjournalister som laget et intervju der Lofoten-spørsmålet ble koblet direkte til klimaspørsmålet:

Naturvernforbundets leder, Lars Haltbrekken, gleder seg over mer miljødebatt i valgkampen, men frykter det han kaller et oljesvart Storting etter valget.

– Spørsmålet om oljeleting i Lofoten, Vesterålen og Senja er selve syretesten på hvordan partiene står med tanke på klimautfordringen, sier Haltbrekken.

Han oppfordrer til å stemme på partier som vil bremse oljeaktiviteten.³⁴

En annen norsk journalist som tilhørte pionerene i nettverket av miljøjournalister, er *Dagens Næringsliv*-journalist Kjetil B. Alstadheim. Han er en prisbelønnet norsk aviskommentator og hadde den 29.8.2013 en kommentar der han grep fatt i en rapport fra Det internasjonale energibyrået (IEA) som slår fast at to tredjedeler av energiressursene kull, olje og gass må bli liggende i bakken dersom verden skal holde togradersmålet. Investor Jens Ulltveit-Moe hadde sagt at en mer effektiv klimapolitikk ville gjøre fossil energi mindre verdt. Alstadheim koste seg ved å kunne peke på en splittelse i den rødgrønne regjeringen:

Klimadebatten har fått en ny vri. Nå handler den om hva oljelandet Norge kan tape hvis verden faktisk redder klimaet. En av denne valgkampens friskeste klimadebatter pågår internt i den rødgrønne regjeringen. Temaet er: Må Norge la oljeressurser bli liggende? Det er denne debatten investor Jens Ulltveit-Moe trakk rett uti med sitt

innlegg i DN i går med syv klimatiltak partiene bør svare på i valgkampen. De to som burde vært invitert til åpen duell om Ulltveit-Moes forslag, er miljøvernminister og SV-nestleder Bård Vegar Solhjell og olje- og energiminister og Senterparti-nestleder Ola Borten Moe. Det vil de selvfølgelig ikke. De er jo på samme rødgrønne lag. Så i stedet for å konfrontere hverandre direkte, driver de en avansert form for klimapolitisk benkrok.³⁵

Hvis vi ser denne artikkelen i sammenheng med Hjorthols artikkel, kan vi se at to norske erfarne miljøjournalister koblet Lofoten-spørsmålet til klimadebatten. Kanskje betydningen av godt skolerte miljøjournalister ikke skal undervurderes i arbeidet for å få til en bedre klimajournalistikk?

I valgkampens slutfase var *Aftenposten* drivende i å trekke fram uenigheten rundt Lofoten-spørsmålet.

Her kan vi igjen se pionerer i miljøjournalistikken som Ole Mathismoen gjøre seg gjeldende. Men også *Aftenpostens* dekning er dominert av «politisk batalje»-rammen, og det var ikke klimaspørsmålet som var utgangspunkt for deknin-

gen. I en nyhetssak i valgkampens slutfase het det i tittelen: «Oljekampen splitter Norge», med undertittelen: «Norge er delt i synet på oljeutvinning utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja». Selv i redaksjoner med svært bevisste klimajournalister trumfer «bataljene» klimavinklingen. Her ble det lansert en landsomfattende meningsmåling fra Respons, utført for *Bergens Tidende* og *Aftenposten*. Det at disse avisene initierte en slik meningsmåling, viste en vilje til å få oljespørsmålet på dagsordenen i valgkampen uten at klimaspørsmålet stod sentralt i undersøkelsen. Funnene viste at 41 prosent av de spurte var negative til oljeaktivitet i området, mens 39 prosent stilte seg positive. *Aftenposten* kommenterte resultatene og ga Miljøpartiet De Grønne (MDG) deler av æren for at oljespørsmålet hadde økt temperaturen rundt oljen i valgkampen. *Aftenpostens* egen konklusjon er i denne

«Selv i redaksjoner med svært bevisste klimajournalister trumfer «bataljene» klimavinklingen»

34 *Dagsavisen* 31.08.2013.

35 *Dagens Næringsliv* 29.08.2013.

sammenheng likevel svært interessant, siden klimaspørsmålet syntes å ha minimal betydning. Faktisk har klimaspørsmålet så liten betydning at journalisten selv gjør et poeng av det i siste setningen:

En av fem spurte har ikke tatt stilling til det som er blitt den viktigste symbolsaken i valgkampens klima- og oljedebatt, en debatt der temperaturen har steget i takt med fremgangen til Miljøpartiet De Grønne (MDG). Ap-velgerne er delt omtrent på midten, med en liten overvekt av motstandere. De andre partiene har ryggdekning blant egne sympatisører for sine standpunkter om oljeboring i området. For folk i Nord-Norge er oljeslaget en kamp mellom naturverdier og turistattraksjoner og behovet for næringsutvikling og nye arbeidsplasser. Kamp mot de globale klimaendringene er knapt fremme i debatten.³⁶

I en annen artikkel med tittelen «Lofoten-løsning» i valgkampens slutfase het det blant annet:

Selv om sentrumpartiene ikke har kommet med et uttalt ultimatum, er det ingen tvil om at KrF og Venstre ikke kan sitte i en regjering som starter oljeboring i områdene utenfor Lofoten og Vesterålen.

Konklusjonen i Venstre er også at partiet vil bli usannsynlig hardt straffet av velgerne i 2015 og 2017 hvis en borgerlig regjering – innsatt med Venstres hjelp – åpner for oljeboring.³⁷

Etter å ha snakket med flere sentrale politikere var konklusjonen at Venstre ville bli «usannsynlig hardt straffet av velgerne i 2015 og 2017 hvis en borgerlig regjering – innsatt med Venstres hjelp – åpne(t) for oljeboring». Det kom imidlertid ikke fram om dette hadde noe med klimaspørsmålet å gjøre, det ble det opp til leserne å spekulere i. Men konklusjonen var klar: «oljekampen splitter Norge». I stedet for å utdype

dette som et klimaragument kontrasteres Lofoten-spørsmålet til asyl- og innvandringspolitikken: «Hva de kan gi i hvert spørsmål vil avhenge av valgresultatet, men på en del områder ser de allerede konturer av løsningene: «Lofoten og Vesterålen må få en løsning som Venstre og KrF kan si seg fornøyd med. Demå få en 'godbit' for å svelge en restriktiv innvandringspolitikk, og der 'ja til asylbarna' er blinket ut».³⁸

En blå-blå regjering kommer til makten

Etter at valgresultatet forelå, prøvde jeg å identifisere om nye politiske stemmer benyttet anledningen til å løfte fram klimaspørsmålet. Ikke overraskende var det Miljøpartiet De Grønne (MDG) som brukte sin nye posisjon som stortingsparti for å fremme klimaspørsmålet fra første stund. Den nyvalgte stortingsrepresentanten Rasmus Hansson ga et intervju med

Klassekampen der han gjorde det klart at han «(ville) ha en ny klimalov», som det ble slått fast alt i tittelen. MDG gjorde det klart at for partiet sto klimaspørsmålet i førersetet nå når de ble representert på Stortinget. På spørsmålet om hva partiet

ville prioritere, var svaret klart:

Å få på plass ei norsk klimalov. Alle partia utanom Framstegspartiet har gjennom klimaforliket sagt at dei vil greia ut ei slik lov. Men dei har ikkje gjort noko med det. Vi vil ha ei hurtigutgreiing, og eit raskt framlegg til ei norsk klimalov, seier Hansson til *Klassekampen*.³⁹

I en diskursanalytisk sammenheng er det verdt å merke seg at partiet også satte dette inn en internasjonal kontekst:

Både England og Mexico har slike lover, og Finland er i ferd med å innføre ei klimalov (...) Med ei slik lov vil samfunnet gå frå å lura på om det blir noko av, til å vita at det skal kuttast så og så mykje kvart år. Det vil gi eit langsiktig

³⁶ *Aftenposten* 04.09.2013.

³⁷ *Aftenposten* 07.09.2013.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Klassekampen* 11.09.2013.

perspektiv for næringslivet, og folk får vita at klimainnsats er alvor. Det vil utløysa både kreativitet og engasjement, seier ein optimistisk MDG-representant.⁴⁰

En annen «klima-vinner» blant politikerne var Venstres leder Trine Skei Grande. I en artikkel i *Stavanger Aftenblad* (SA) rett etter valget gjorde hun sitt beste for å sette Lofoten og Vesterålen inn i en større klimapolitisk sammenheng. Det må også sies at SA selv valgte det som hovedvinkel med en tittel som bar bud om dette: «Lofoten og Vesterålen ikke avgjørende». Allerede i ingressen ble denne posisjonen synliggjort:

Selv om Lofoten og Vesterålen står øverst på blokka vår, står det også mange andre saker der. Det handler om en helhet i klima- og miljøpolitikken og behovet for et takt-skifte. Vi har fått et mandat fra velgerne til å vri politikken i en grønnere retning, og det skal vi gjøre, sa Skei Grande på en pressekonferanse på Stortinget i går.⁴¹

Herflagget Skei Grande klimaspørsmålet og gjorde det klart at det ikke er enkelt-saker, men helheten i en ny klima- og miljøpolitikk som avgjorde om Venstre ville sitte i regjering. To dager før hadde SA en artikkel med Lofoten-debatten som en del av en «politisk batalje»-ramme, der hovedtemaet under tittelen var «Oljeboring eller ikke i Lofoten og Vesterålen blir en like het potet i en ny, borgerlig regjering» (SA 11.09.2013). Her var det kommende regjeringsspørsmålet og personkabalene i den sammenhengen det viktigste temaet. Klimaspørsmålet ble overhodet ikke trukket inn.

Også det andre mellompartiet, KrF, som skulle bli sentralt i regjeringsforhandlingene, valgte Lofoten/Vesterålen-spørsmålet som en markør i sin posisjon i forhold til FrP – som partiet definerte i *Dagsavisen* som «hovedmotstander» i regjeringsforhandlingene. I en diskursanalytisk kontekst er det to forhold som

skiller Venstre og KrF i måten de markerte seg i Lofoten/Vesterålen-spørsmålet på. Spørsmålet ble ikke trukket fram av KrF som den viktigste enkeltsaken, men én av fire disputer med FrP (de andre var: vrake handlingsregelen, kutte i utviklingshjelpen og overføringene til bøndene). KrFs parlamentariske leder Hans Olav Syversen gjorde det overfor *Dagsavisen* klart at «Oljefritt Lofoten, Vesterålen og Senja» var helt sentralt (sammen med de tre andre nevnte sakene forf. anm.) «for å akseptere regjeringssamarbeid med FrP. Her ser vi at Lofoten-spørsmålet i vid forstand ble definert som «et oljespørsmål». Dette i kontrast til Venstre-lederen, som i større grad definerte dette som en klimasak.⁴² Selv om KrF hadde et klart politisk standpunkt, blir ikke leseren hjulpet til å trekke dette inn i klimadebatten.

Dagens Næringsliv hadde med sin profil en helt annen tilnærming til spørsmålet enn *Dagsavisen*. Etter valget hadde DN et oppslag med tittelen «Frykter blåmandag». Her hadde avisen et stort oppslått intervju med næringslivsleder Torbjørn Johannson. Han ønsket en utsettelse

av Lofoten/Vesterålen velkommen, men av andre grunner enn Hanssen og Skei som er sitert tidligere. Han ba «den nye regjeringen starte nedtrappingen av oljevirkksomheten for å hindre blåmandag», fordi økonomer og næringslivsaktører «var bekymret for norsk økonomis økende oljeavhengighet».⁴³ Her syntes klimaspørsmålet ikke å ha noen relevans overhodet, det var bekymring for fortsatt økonomisk vekst som var det avgjørende.

I morgen kommer i morgen

Hittil har jeg konsentrert meg om redaksjonelle artikler, men det finnes også leserinnlegg som brakte inn klimadebatten i valgkampen.

Et eksempel på dette kom fra forfatteren Sidsel Mørck, som hadde et polemisk innlegg mot stats-

«Oljeboring eller ikke i Lofoten og Vesterålen ville bli en like het potet i en ny, borgerlig regjering»

40 Ibid.

41 *Stavanger Aftenblad* 13.09.2013.

42 *Dagsavisen* 13.09.2013.

43 *Dagens Næringsliv* 10.09.2013.

minister Jens Stoltenberg. Stoltenberg hadde under valgkampen tatt til orde for en konsekvensutredning av oljeleting i Lofoten. Mørck skrev:

I dine egne faginstanser advarer ekspertene mot oljeboring her, hvorfor stoler du ikke på dem? Når disse ekspertene er så ubrukelige, er det da forsvarlig at de beholder jobben? Ser du helt bort fra faglige råd også på områder som helse, justis og forsvar?⁴⁴

Mørck fortsetter så med et lite dikt: «Det var en gang en liten gutt og en statsminister som møttes på en vei. Jeg skal til framtiden, sa gutten, hvor skal du? Jeg har det bra her, sa statsministeren, i morgen kommer i morgen.»⁴⁵

I et leserinnlegg i *Klassekampen*, undertegnet førstekandidatene for SV i de tre nordligste fylkene, var det det distriktspolitiske perspektivet og ikke klimaspørsmålet som lå til grunn for argumentasjonen. I artikkelen «Oljebenk eller oljefritt» var klimaperspektivet underordnet distriktspolitikken:

«Det var en gang en liten gutt og en statsminister som møttes på en vei. Jeg skal til framtiden, sa gutten, hvor skal du? Jeg har det bra her, sa statsministeren, i morgen kommer i morgen»

Nord-Norge-benken på Stortinget kan bli en ren oljebenk. Nordlendinger som setter fiskeri og miljø først, bør derfor våkne nå. De bør stemme på partier som både vil ha oljefrie havområder og har mandatmuligheter i nord. Vi mener mulighetene for å vinne kampen for oljefritt i nord er størst med fortsatt rødgrønn regjering og et sterkt SV.⁴⁶

Helt mot slutten løftes riktignok klimaspørsmålet fram, da forfatterne også spør om «vi som nordlendinger (...) er tjent med å gjøre landsdelen oljeavhengig i klimatrusselens tid».

Avsluttende bemerkninger

Hypotesen om at klimaspørsmålet i liten grad ville bli belyst gjennom den politiske bataljen rundt

LVS, ble delvis bekreftet i den kvantitative delen av undersøkelsen. Selv om flere av veteranene fra miljøjournalistikkens tidlige fase dekker valgkampen, løftes ikke klimaspørsmålet fram i deknningen av LVS. Det var bare et mindretall av alle artiklene som tok opp Lofoten/Vesterålen-spørsmålet, som gikk tungt inn i miljøspørsmål, og enda færre som satte dette inn i en større klimasammenheng. Den kvantitative delen bidrar likevel til å nyansere dette hovedfunnet. Sett i lys av funnene fra undersøkelsen om klimaspørsmålets plass i deknningen av Lofoten-spørsmålet under kommunevalget i 2011 er det ikke tvil om at klimaspørsmålet fikk en mer prominent plass i deknningen av Lofoten-spørsmålet under deknningen av stortingsvalget i 2013. Dette kan bety at klimaspørsmålet i stigende grad vinner terreng som en viktig dimensjon i pressedekningen, men det kan også bety at klima-

spørsmålet i større grad blir sett på som et nasjonalt politisk spørsmål enn et lokalt. Utvilsomt hadde det betydning at vi under dette valget fikk et nytt parti (MDG) som hadde klimaspørsmål som sin hovedsak. Dekningen av

det politiske spillet rundt regjeringsforhandlingene viste betydningen av at en av de potensielle regjeringspartnerne, Venstre, åpenbart benyttet sin nye maktposisjon til å fremme klimasaken som et sentralt tema. Vi ser også at det var store forskjeller på måten de ulike avisene bidro til å fremme klimaspørsmålet på. En avis som *Dagens Næringsliv* rettet størst oppmerksomhet mot de økonomiske sidene ved oljespørsmålet, mens *Dagsavisen*, *Klassekampen*, *Stavanger Aftenblad* og til dels *Aftenposten* i større grad bidro til å belyse klimaspørsmålet under deknningen av Lofoten-spørsmålet. Avisen *Nordlys* var påfallende usynlig og publiserte nesten ikke noe av relevans for undersøkelsen. Den kvalitative undersøkelsen viser at vi ikke skal undervurdere betydningen av enkeltjournalisters bidrag til å fronte klimaspørsmål i journalistikken.

I den forbindelse er det et poeng at Ytterstad også, i et annet bidrag, har pekt på at det etter hvert

⁴⁴ *Aftenposten* 25.08.2013.

⁴⁵ *Aftenposten* 25.08.2013.

⁴⁶ *Klassekampen* 03.09.2013.

Plakat for Folkeaksjonen oljefritt Lofoten, Vesterålen og Senja. Foto: LVS

har grodd fram forskjellige måter økonomi, naturfenomener og klima møtes – eller ikke møtes – på i journalistikken. Nyheter som har klar relevans for klimaspørsmål, kan likevel være helt frakoblet fra klimaspørsmål i nyhetsdekningen. Intervjuet med Johannson er et typisk eksempel på en økonomisak hvor dette skjer. Flomkatastrofer kan på samme måten like gjerne rammes inn som en sak om store forsikringsutbetalinger, som en klimasak. En grunn kan være at ettersom klimaendringene er blitt «normalisert», mister de i likhet med alle langsomme katastrofer nyhetens interesse. Klimaspørsmål har også det til felles med økonomispørsmål at de er blitt så allestedsnærværende at det ikke lenger bare er spesialister som jobber med det. Dermed går kanskje også noe av den spesialkunnskapen som gjør det mulig å sette disse spørsmålene i sammenheng, tapt.

Det er videre verdt å merke seg at det i hele utvalget av artikler ikke ble identifisert én eneste leder som løftet fram klimaspørsmålet i debatten rundt Lofoten/Vesterålen. Under analysen av dekningen av kommunevalget i 2011 så vi at ett engasjert leserinnlegg var det tydeligste i å fremme klimaspørsmålet. Også under stortingsvalgkampen så vi kjente intellektuelle røster som bidro til å fronte klimaspørsmålet. Samlet sett viser dette at avisene kan være en viktig arena for å

fremme en mer omfattende klimadebatt. Fortsatt virker det et stykke fram til at avisene selv ser sitt ansvar og setter seg og sin avis i førersetet for å fronte en nødvendig klimadebatt i det offentlige rom.

Litteratur

- Bennett, L. W., Lawrence, R. G. og Livingston, S. (2008). *When the Press Fails: Political Power and the News Media from Iraq to Katrina*. Chicago: The University of Chicago Press
- Boykoff, M. T. og Boykoff, J. M. (2007). «Climate change and journalistic norms: A case study of US mass-media coverage.» *Geoforum*, 38 (6) s. 1190–1204. doi:10.1016/j.geoforum.2007.01.008
- Eide, E., Elgesem, D., Gloppen, S. og Rakner, L., (red.) (2014). *Klima, medier og politikk*. Oslo: Abstrakt forlag
- Eide, E. og Naper, A. (2014). «Klimavalg i mediene.» I Eide, E. et al. (red.) *Klima, medier og politikk*. Oslo: Abstrakt forlag
- Gloppen, S., Raknes, L. og Vibe, V. (2014). «Stortingsklima. Klima som valgkamptema og norske politikeres syn på klimautfordringene.» I Eide, E. et al. (red.) *Klima, medier og politikk*. Oslo: Abstrakt forlag
- Eide, E. og Kunelius, R. (2012). *Media Meets Climate*.

- The Global Challenge for journalism*. Gøteborg: Nordicom
- Eide, E. (2012a). «Saving the Rain Forest – Differing Perspectives. Norway's Climate and Forest – Differing Perspectives. Norway's Climate and Forest Initiative and Reporting in Three Countries.» I Eide, E. og Kunelius, R. (2012) *Media Meets Climate. The Global Challenge for journalism*. Gøteborg: Nordicom
- Eide, E. (2012b). «An Editorial that Shook the World ... Global Solidarity vs. Editorial Autonomy.» I Eide, E. og Kunelius, R. (2012) *Media Meets Climate. The Global Challenge for journalism*. Gøteborg: Nordicom
- Eide, M. (2011). *Hva er journalistikk?* Oslo: Universitetsforlaget
- Entman, R. M. (1991). «Symposium framing US coverage of international news: contrasts in narratives of the KAL and Iran Air incidents.» *Journal of Communication* 41 (4) s. 6–27.
- Entman, R. M. (1993). «Framing: towards clarification of a fractured paradigm.» *Journal of Communication* 43 (4) s. 51–58.
- Entman, R. M. (2009). *Framing News, Public Opinion and US Foreign Policy*. Chicago: University of Chicago Press
- Fairclough, N. (2006). *Language and Globalization*. London: Routledge
- Fairclough, N. (2001). *Language and Power*. London: Longman
- Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Routledge
- Gjermundshaug, Roger (2012). «Norske mediers omtale av klima i valgkampen høsten 2011 og i tilknytning til sentrale hendelser innen oljesektoren i 2011.» Upublisert working paper.
- Høiby, M. og Ytterstad, A. (2014). «Journalistenes klimavalg – Mens vi venter på folket?». I Eide, E. et al. (red.) *Klima, medier og politikk*. Oslo: Abstrakt forlag
- Ihlen, Ø. og Nitz, M. (2008). «Framing contests in environmental disputes: Paying attention to media and cultural master frames.» *International Journal of Strategic Communication*, 2 (1) s. 1–18.
- Lindholm, M. (2015). *Journalistikkens autoritet*. PhD-avhandling i profesjonsstudier, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Mathismoen, O., Lie, M. og Ulvestad, K. O. (2007). *Klima: hva skjer?* Nesøya: Font forlag
- NOU: 2006: 18. *Et klimavennlig Norge*.
- Ottosen, R. og Gjermundshaug, R. (2012). «'Horse race' rhetoric and fake cheers for victory. Under-reporting the climate issue in the coverage of the controversy over oil exploration in Lofoten.» Paper til Norklima-konferansen ved Universitetet i Bergen 7. mai 2012.
- Rees, D., Randers, J. og Marino, M.S. (red.) (2011). *Stausrapport for norsk klimapolitikk 2011*. Oslo: Holder de ord og BI Center for climate strategy
- Ryghaug, M. (2006). «Some like it hot – konstruksjon av kunnskap om klimaendringer i norske aviser.» *Norsk medietidsskrift* 13 (3) s. 197–220.
- SIFO (2011). *Climate Crossroads – upublisert survey-rapport*. Oslo: SIFO
- Solberg, M. (2014). «Globale problemer – lokale briller.» I E. Eide et al. (red.) *Klima, medier og politikk*. Oslo: Abstrakt forlag
- Utheim, M. (2012). «Engebret-bevegelsen.» *Norsk Pressehistorisk tidsskrift* nr. 17
- Van Dijk, T.A. (1988). *News Analysis: Case Studies of International and National News in the Press*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum
- Ytterstad, A. (2016). «Vinn, vind eller forsvinn? Klima, miljø og økonomijournalistikk.» I Bjerke, P., Fonn, B.K. og Strømme, E.S. (red.) *Økonomijournalistikk. Perspektiver og metoder*. Bergen: Fagbokforlaget
- Ytterstad, A. (2011). «Klimakrisen utfordrer objektivitetsidealet i norsk journalistikk.» *Norsk medietidsskrift*, 18 (4) s. 323–344.
- Ytterstad, A. (2012). *Norwegian climate change policy and the media: between hegemony and good sense*. PhD-avhandling, Humanistisk fakultet, Universitetet i Oslo.
- Aardal, B. (2011). *Det politiske landskap. En studie av stortingsvalget 2009*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Appendix

Rammeanalyse av hele utvalget artikler. Lofoten/Vesterålen-sakens plassering i artikler med relevans for valgkampen

1. Nevnes én gang	2. Større del av sak (kan nevnes kun én gang her også, men utvinning i L / V / S må diskuteres / utdypes, eller nevnes i ingress)	3. Kun Lofoten / V/S-sak
Ingen saker er hellige for KrF – SA130913	KrFs tøffe krav til FrP DA130913	Lofoten og Vesterålen ikke avgjørende SA130913
– Apokalypseutmattelsen DA	Vil ha klimalov KK110913	Ny miljøvernminister i ny Lofoten-skvis SA110913
– Vil ikke ha venstre i regjering AP 130913	Norges nye retning AP110913	Kjære Ola AP080913
Grønn ros til de blå DN120913	Her er de borgelige partiene rykende uenige AP110913	Lofoten-løsning AP070913
– Nå vil vi være oss selv 120913	Frykter blåmandag DN100913	Oljekampen splitter Norge AP040913
Slik sviktet Norge regnskogen AP120913	Slik skal Erna løse problemsakene AP070913	Oljebenk eller oljefritt? KK030913
Heng sammen DN110913	Bremser ikke oljefesten KK020913	Kjære Jens Stoltenberg KK250813
Et retningsvalg for Norge DA090913	Fra ungdommen DA310813	Redder vi klima ved å verne Lofoten? SA150813
Den norske varianten SA070913	Haltbrekken frykter oljesvart storting DA300813	Totalt 8
Det er jo fullt kaos DN060913	Moe, moe risiko DN290813	
Hva stemmer du og hvorfor? DN060913	Oljedebatt uten kritikere SA270813	
Miljø uten makt DN050913	Bærekraft KK240813	
Olje og klima AP050913	Det grønne dilemmaet KK240813	
Olaf Thommesen KK040913	Nei takk til klageallianse DA210813	
Grønn frykt for blåblått DN030913	Nå står det om venstresida DA190813	
Nytt Storting vil ikke bremse AP 030913	Politikerne slår oljebransjen tilbake SA190813	
Vill jakt på 700.000 tvilere DA020913	Totalt 16	

Haltbrekken frykter oljesvart storting NL300813		
Miljø blir forretning DN300813		
De tar konkurransen NL290813		
Fra olje til vann og vind DN280913		
Nesten hele kulturlivet ser rødt AP280813		
Klima er overordnet kultur KK270813		
Jakter olje under isen DN270813		
Sviket mot livet AP240813		
Småpartienes revansj DA240813		
SV utradert i Rogaland SA210813		
Oljedebatt helt uten festbremser SA210813		
Borgerkrig i den borgerlige blokk DA210813		
Småpartiene må slutte å terrorisere DA210813		
Klima burde ha dominert valgkampen AP210813		
SV har sluttet å fungere som et parti som bringer... NL210813		
Hvem styrer hvem SA200813		
Hvor grønne er MDG? AP200813		
Vi inviterte dere, Lysbakken! DA200813		
Ville vi akseptert at seniorgruppen snakket om eldreomsorg? AP170823		
Totalt 36		

Bok: Melankolsk situasjonsrapport

Paul Bjerke
Professor i journalistikk,
Høgskolen i Volda
paul.bjerke@de-facto.no

Til tross for en optimistisk avslutning: Hegtun og Omdals budskap om journalistikkens tilstand er deprimert og realistisk.

Avisjournalistene Halvor Hegtun (*Aftenposten*) og Sven Egil Omdal (*Stavanger Aftenblad*) har skrevet nærmere 300 lesverdige sider om journalistikkens nødvendighet, selvmotsigelser og vanskeligheter i den digitale transformasjonen.

Men innledningsvis i boka *Noe innen media – har det klikket for pressen?* misunner de historikere som kunne skrive om Romerrikets fall noen århundrer etter at det skjedde. Det er det all grunn til. Det er vanskelig å skrive historie når man er aktør i den. Hegtun er sønn av den legendariske NRK-reporteren, radiodirektøren og stortingsmannen (for Venstre) Halfdan Hegtun, og unge Halvor vokste opp med det folkeopplysende kringkastingsmonopolet ved kjøkkenbordet. Siden 1980-årene har han vært journalist i *Aftenposten*. Fra den aktive journalistens posisjon har han bivalet omveltningene: fra Høyre-avis under Egil Sundars ledelse via en «uavhengig» storhetstid i 1990-årene til Schibsted-ledelsens storstilte nedbemanninger og forsøk på å redde aksjonærenes inntekter og avisenes samfunnsoppdrag (i den rekkefølgen). Forfatterne skriver hver sine kapitler, og Hegtuns perspektiv er i hovedsak innenfra, slik han har opplevd sine 30 år hos «tanta i Akersgata». Men han har samtidig et kritisk blikk på sin egen profesjons pussigheter i jakten på «caser» og «eksklusivitet».

Sven Egil Omdals journalistkarriere startet i *Aftenbladet* allerede i 1971. Han har også vært fagforeningsmann (leder i Norsk Journalistlag) og presseetiker (leder i Pressens Faglige Utvalg) og har de siste årene holdt seg med en fast spalte om mediespørsmål. Omdals kapitler har et mer utenfra-blikk på bransjen og kollegene. De som har fulgt spalta hans, vil kjenne

*Bok: Halvor Hegtun og
Sven Egil Omdal*

***Noe innen media – har det
klikket for pressen?***
Cappelen Damm 2016
288 sider

igjen både standpunktene og noen av formuleringene i rammende oppgjør med redaktørenes deklassering, manglende forhåndsredigering av kommentarfelt, skandaløse skandaledrev mot politikere, vettløs bruk av anonyme kilder og inntoget av «content marketing» og andre «nye» former for reklame.

Men forfatterne har klart å beskrive journalistikkens nåværende depressive tilstand på en måte som gir en dypere forståelse enn mye av den vanlige overflatiske kritikken fra teknologi-optimister. Derfra har parolen alltid bare vært: «Kom dere raskest mulig på nett, så løser alt seg!»

For det første viser de hvordan kombinasjonen av bredbånd og iPhone ikke først og fremst har endret journalistikken, men kommunikasjonen mellom mennesker. En av bokas mest interessante passasjer starter på side 160. Her går Hegtun tilbake til det mest utledede leserinnlegget i moderne norsk pressehistorie, Leif Osvolds «Internett er en flopp, det vil si en motegeire som kommer til å dø ut om et par år». Sånt kan man naturligvis smile av, men Hegtun gjør ikke det. Han går i stedet inn i Osvolds argumentasjon for den åpenbart feilaktige konklusjonen og siterer: «Grunnen til dette er simpelthen at mennesket er et sosialt vesen som kommer til å bli lei av å kommunisere med en maskin i fritiden [...]. Det er forbløffende hvordan fremtidsforskere og dataeksperter overser dette fundamentale element hos mennesket. Vi er skapt slik at vi faktisk ikke ønsker å forholde oss til

en datamaskin hele dagen, men at vi trenger å kommunisere med andre levende vesener».

Så spør Hegtun: «Hva er egentlig det mest ubegripelige – Osvolds feilprognose i 1996 eller menneskenes databruk i 2016?» Det er et godt spørsmål som leder til andre, for eksempel: Er det noen som egentlig tror at tre milliarder mennesker fortsatt vil kommunisere akkurat på *Facebook* om ti år?

Den andre utviklingslinjen som forfatterne skisserer, handler om medieeiernes motiver. Også her gjør Hegtun og Omdal effektiv bruk av «scener», et journalistisk grep som forfatterne i andre kapitler morer seg med å gjøre narr av. Fram til 1980-årene var norske aviser eid av publisister. Så kom konsernene og børsen. I 2007 gikk det fortsatt ganske bra. Da sto VGs daværende redaktør Bernt Olufsen på et Schibstedmøte og spurte retorisk «Er det journalistikk vi skal leve av i fremtiden, eller er det salg av brukte biler?». «Han er en hyggelig mann, Olufsen», skriver Omdal, «men akkurat her var han litt naiv. Selvfølgelig er det brukte biler.»

For da Schibsted etablerte rubrikkportalen Finn.no som eget selskap og styrte pengestrømmen fra den utenom avisene og rett i eiernes lommer, ble journalistikkens næringskjede brutt. I 250 år hadde avis-journalistikken blitt finansiert av rubrikkannonser. Nå var det slutt. «Utfordringene for avisene ville ikke vært mindre, men vi ville hatt bedre styringsfart. I likhet med forlagene ville vi fått bedre tid til å se hvilken vei de teknologiske vindene blåste.» Forfatterne mer enn antyder at framtida for journalistikken ligger utenfor de store børsnoterte konsernene.

Den tredje utviklingslinjen handler om *plattform*. De teknologiske forskjellene mellom en papiravis, et redigert, avsluttet produkt med begrenset plass uten mulighet til klikking, og en moderne nettavis med kontinuerlig publisering og redigering, ustanselige lesermålinger, ubegrenset med plass og ubegrenset mulighet til å klikke seg vekk, er betydelige. Disse forskjellene endrer vilkårene for journalistisk praksis. Nettavis-teknologien presser i retning live-dekning, 24/7-oppdatering, sammenblanding av det private og det offentlige og lesertilpasninger.

Men på dette punktet savner jeg en drøfting av en annen teknologisk driver som enda mer grunnleggende utfordrer journalistikken som samfunns-

messig praksis. Hegtun definerer nemlig journalistikk slik: «I korthet går jobben ut på å levere et sterkt forenklet og interessevekkende bilde av Norge og verden som holder det uvesentlige dilledet unna og som går ut *noenlunde samtidig og i samme fasong til et stort antall mennesker*.» Hegtun mener videre at samtidighet og felles fasong er en forutsetning for en fornuftig offentlig samtale og for demokratiet.

Men internett er en *toveisteknologi*, og for å rehabilitere den kanadiske 60-tallsforskeren Marshall McLuhan: The medium is the message. Riktignok holder massekommunikasjonen fortsatt stand, men tendensen er ikke til å ta feil av: Den *individuelle* kommunikasjonen og det individuelle forbruket av medienhold vokser på massekommunikasjonens bekostning. Mediehusene prøver nå desperat å kaste seg på utviklingen ved å lage personaliserte nyheter, der leserne får opp sin individuelle mobilforside basert på hva de ellers leser, deler og liker. Og forfatternes egen (litt påtvungne?) optimisme i avslutningskapitlet skisserer en framtid med små nisjemedier basert på kronerulling og enkeltjournalister på stipend fra Fritt Ord. I et slikt journalistisk landskap forsvinner jo nettopp det som Hegtun mener er journalistikkens bidrag til demokratiet. Her henger ikke bokas hode og hale helt sammen, men det illustrerer kanskje først og fremst hvor innfløkt situasjonen for nyhetsprodusentene er blitt.

Det kan også innvendes at forfatterne sprer seg for mye. Boka er både en treffende kritikk av viktige uheldige sider ved moderne journalistikk (som i hovedsak er helt uavhengige av den teknologiske utviklingen) og et forsøk på å beskrive og forklare den voldsomme omveltningen – samtidig.

Men Halvor Hegtun og Sven Egil Omdal er erfarne journalister som skriver så flytende at leserne uten videre dras gjennom de utallige hovedtemaene og de enda mer utallige anekdotene, fra opplevelsene med å kople åttitallsmodemer til telefonlinjer uten 0 i hotellresepsjoner til Hegtuns fascinerende gjennomgang av farens stemmegiving under stortingsdebatten om fargefjernsyn i 1971. Boka vil derfor være til glede og nytte for både nostalgiske bladfyker og ungdommer som vil bli «noe innen media».

Bok: Elisabeth Vislie: Ved fronten. Gerda Grepp og den spanske borgerkrigen. Pax 2016, 225 sider.

Bok:

Krigsjournalistisk pionér

Birgitte Kjos Fonn
Førsteamanuensis i journalistikk,
Høgskolen i Oslo og Akershus
Birgitte-Kjos.Fonn@hioa.no

Politisk historie, mediehistorie og kvinnehistorie møtes i engasjerende biografi over journalistpioneren Gerda Grepp, som ble bare 33 år gammel.

Høsten for 80 år siden dro Gerda Grepp til Spania for å dekke den spanske borgerkrigen. 29 år gamle Gerda Grepp var smittet av tuberkulose, alenemor for to små barn, og klar for sitt første oppdrag som krigskorrespondent. Oppdraget, som var for *Arbeiderbladet*, gjorde henne til den første skandinaven som dekket krigen i Spania. Hun var også Norges første kvinnelige krigskorrespondent, en av utenriksjournalistikkens kvinnelige pionerer, som venninnen

Lise Lindbæk og amerikanske Martha Gellhorn. Bare fire år senere, i 1940, året etter at Franco hadde seiret i Spania, døde den knapt 33 år gamle kvinnen på Ullevaal Sykehus. Da hadde i mellomtiden Franco-Spanias allierte Hitler invadert Norge. Fem år med krig fulgte, og Gerda Grepp ble glemt, skriver Elisabeth Vislie i *Ved fronten. Gerda Grepp og den spanske borgerkrigen*.

Gerda Johanne Grepp, viljesterk og begavet, vokste opp i krysningen mellom norsk arbeiderbevegelse i tiden rundt den russiske revolusjon, og det bergenske finborgerskapet. Faren var legendariske Kyrre Grepp, revolusjonær leder i Arbeiderpartiet fra

1918 til han døde i 1922. Moren var av skipsrederslekt fra Fjøsanger utenfor Bergen, der Gerdas beste foreldre levde i herskapelige omgivelser med Christian Michelsen som en av de nærmeste naboene. Den unge Gerda ble både drillet i pianotimer og ballett og sendt på en finere husmorskole i København. Men moren het også Rachel Grepp – kvinnesaks pionér med en rekke tillitsverv innenfor kultur-, skole og sosialektoren, og etter hvert journalist i *Arbeiderbladet*. Den borgerlige oppdragelsen ble dermed godt balansert av oppveksten i et dypt politisk hjem. Folk som Edvard Bull, Johan Scharffenberg, Jakob Friis og Martin Tranmæl befolket foreldrenes omgangskrets – og ikke minst sosialisten, feministen og etter hvert Sovjetunionens ambassadør til Norge, Alexandra Kollontaj. Forholdet mellom Kollontaj og Gerda var spesielt nært, nesten som et mor–datter-forhold, og

det er åpenbart at Kollontaj var en av dem som påvirket Gerda Grepp aller mest.

Vinteren 1924 gikk Gerda på dagskole i regi av Arbeiderpartiet. Dette var en ren kaderskole der det også inngikk journalistikk,

ettersom avisene var blant partienes mektigste instrumenter. Ifølge biografen var det dette kurset som gjorde at den allerede sterkt politisk engasjerte Gerda skjønte at det var journalist hun skulle bli. Hun begynte å drømme om å gjøre store bragder som journalist. For en ung radikaler i tiden mellom de to verdenskrigene var det imidlertid ikke mulig å se på journalistikken som noe som var uavhengig av politikken. Gerda Grepp ville også gjøre store bragder på vegne av den sosialistiske «saken» i en tid der den russiske revolusjonen fortsatt så løfterik ut, og der fascismen var på fremmarsj i et Europa

«Hvis ikke Franco ble beseiret i Spania, ville det føre til krig og fascisme, en ny verdenskrig og en lang, mørk periode i hele Europa»

med enorme klasseforskjeller, undertrykkelse og nød. Det går fram av biografien at hun hadde en sterk følelse av et kall: «Jeg har i vuggegave fått noe å kjempe for», som hun skrev i et brev til moren. Hennes største forbilde var journalisten og antifascisten Egon Erwin Kisch, som etter hvert gikk under navnet «Der rasende Reporter».

Vinteren etter, da hun var 17, fikk hun lov å dra til Wien for å lære språk – også det i gode sosialistiske omgivelser. Språklæreren var Angelica Balabanoff, hvis lille leilighet i Wien nærmest var et slags kraft-sentrum for politiske flyktninger og hjemløse sosialister i mellomkrigstiden. Disse omgivelsene kunne vært springbrettet for den ambisiøse tenåringen, men her traff hun i stedet sin første forelskelse, den italienske eksilkommunisten og kunstneren Mario Mascarin. Hun giftet seg allerede som 18-åring, og i korte trekk ble ikke livet som hun hadde tenkt. Det ble en tung og slitsom tilværelse, mange av dem tilbrakt i Sveits på grensen til et Italia ektemannen ikke kunne vende tilbake til. Forsendelser av penger og mat fra Fjøsanger-grenen var helt nødvendig for at den lille familien Mascarin skulle klare seg. Til slutt knelte ekteskapet under byrden av de vanskelige forholdene.

I alle årene som hjemmeværende mor beholdt Gerda Grepp drømmen om å bli journalist, og brukte kveldene under lyset fra en oljelampe til å få ting på trykk. I 1930 flyttet familien hjem til Norge, og Gerda fikk jobb i *Bergen Arbeiderblad*. Men det var ikke noe gjennombrudd, for familien Grepp var sterkt rammet av tuberkuloseepidemien – «den grå masseorderen». Gerdas bror døde av tuberkulose bare et halvt år gammel, en annen bror i voksen alder. Kyrre Grepp døde av tuberkulose, det samme gjorde en onkel. Gerda var bare 15 da hun mistet faren. Boken inneholder ikke minst en hjerteskjærende historie om Gerdas og Marios ene lille datter, «Popola», som døde bare to år gammel – av en tuberkulose som ikke ble oppdaget før det var for sent. Samtidig fikk Gerda Grepp selv diagnosen tuberkulose, og

ble lagt inn på sanatorium. De første månedene etter datterens død ble tilbrakt i en kurstol på Vardåsen i Asker, mens sorgprosessen måtte gå sin gang.

Mot midten av 1930-tallet etablerte hun seg som oversetter. Dette brakte henne igjen sørover i Europa, og igjen kom hun i kontakt med europeiske kunstnere, intellektuelle og antifascister, flere av dem i eksil fra Tyskland. Her møtte hun blant andre forfatteren Arthur Koestler (mens han fortsatt var kommunist), forfatteren André Malraux og forbildet Kisch, for å nevne noen.

I juli 1936 gjorde det spanske militæret, ledet av general Francisco Franco, opprør mot den nyvalgte, venstreorienterte regjeringen. Noen dager senere hadde en rekke venstreorienterte grupperinger samlet seg til motstand, og denne fronten klarte blant annet å ta Barcelona og Madrid. Kuppmakerne svarte med tyske og italienske bombefly. Den spanske borgerkrigen var i gang, og i oktober 1936 var Gerda Grepp på vei inn i krigssonen, med internasjonalt pressekor. I brev til moren kommer det tydelig fram at hun forsto hva som sto på spill: Hvis ikke Franco ble beseiret i Spania, ville det føre til krig og fascisme, en ny verdenskrig og en lang, mørk periode i hele Europa.

En vesentlig del av boken handler – som tittelen sier – om Gerda Grepps liv som journalist under den spanske borgerkrigen. Reportasjene hennes ble publisert i *Arbeiderbladet*, men også i andre skandinaviske og europeiske medier, og er en sentral kilde. Hun er også omtalt i annen litteratur, men Elisabeth Vislie har først og fremst hatt et unikt upublisert materiale i familiene Hellands og Grepps private arkiver ved Universitetet i Bergen og Arbeiderbevegelsens arkiv. Den viktigste kilden til å forstå Gerda Grepps liv har vært hennes brev, særlig til moren Rachel. Her kan man følge Gerda fra «innsiden» fra hun var ungjente til hun lå på det siste sensommeren 1940. Slik får man et nært innblikk ikke bare i de faglige overlegningene til Norges første kvinnelige krigskorrespondent, men også i hennes liv som kvinne og mor. Under borger-

«Hun giftet seg allerede som 18-åring, og i korte trekk ble ikke livet som hun hadde tenkt»

Gerda Grepp under den spanske borgerkrigen, flankert av Nordahl Grieg (hvit skjorte til venstre) og Ludwig Renn til høyre. Bildet er etter all sannsynlighet fra 1937. Foto: Bundesarchiv, Bild 183-17036-0005.

krigen traff Gerda Grepp blant annet han som skal ha vært hennes store kjærlighet, den amerikanske forfatteren og journalisten Louis Fischer. Fischer var en gift damebedårer, med utallige utenomekteskapelige forhold, og det er uklart hvor alvorlig han tok forholdet – men det virker i alle fall nokså åpenbart at affæren med Fischer var med på å gi Gerda Grepp stor mening de siste årene hun levde.

Nå ville likevel ikke disse dramatiske private forholdene blitt dokumentert i en biografi om det ikke var for den åpenbare pionérinnsatsen hun gjorde som journalist. Den spanske borgerkrigen førte med seg store sivile tap. Gerda Grepp rapporterte ikke bare om slag eller storpolitiske trekk, men også om menneskene som ble rammet – kvinner, barn, gamle, sårede, traumatiserte flyktninger, død og sult, i former som gjør at leseren kan se de skrekkinngytende forholdene for seg. Vislie mener at de første artiklene bar preg av at Grepp var uerfaren – en journalistisk novise.

Så utviklet hun seg raskt. Innen 1937 var hun blitt en fullbefaren krigsjournalist som turnerte rapportene om Francos bombetokt med skildringer av unge, døde mødre med spedbarnet fortsatt ved brystet, eller seks år gamle drepte barn som så ut som om de sov. Men det hører selvsagt med til historien at den spanske borgerkrigen var en propagandakrig på begge sider. Det var fascistenes ugjerninger Grepp trakk fram.

Gerda Grepp satte stadig livet på spill for å få de beste reportasjene. Vislie peker på at tidligere beretninger der hun forekommer, legger vekt på at hun var så dristig fordi hun visste at hun skulle dø. Boken avviser en slik tolkning. Den gir innblikk i et menneske med stor livsglede og jernvilje, offensiv selv da tuberkulosen tok overhånd – mens Hitler festet jerngrepet over Europa.

Elisabeth Vislie er tidligere styremedlem og sekretær i Norsk Pressehistorisk Forening.

Sigbjørn Obstfelder til høyre, på besøk hos sin tante Teodora Egelandstal i København i 1893, 27 år gammel. Fotograf: Ukjent.

Presseminne: Sigbjørn Obstfelders korte journalistkarriere

I november var det 150 år siden Sigbjørn Obstfelders ble født, og han er blitt grundig feiret med en rekke arrangementer i alt fra hjembyen Stavanger til Nasjonalbiblioteket. Obstfelders debutsamling i 1893 med blant annet det ikoniske diktet «Jeg ser» vakte stor oppsikt, og innvarslet den lyriske modernismen i Norge.

Obstfelders studerte først filologi, deretter forsøkte han seg ved Kristiania tekniske skole i håp om at en ingeniørutdanning skulle skaffe ham arbeid i Amerika. Han dro til Amerika høsten 1890, men oppholdet ble ikke som han håpet, og etter et par år vendte han hjem igjen.

Vel hjemme gjorde han det samme som utallige skribenter med litterære ambisjoner har gjort både før og etter ham – han prøvde seg på journalistikken. I stortingslosjen traff han den jevnaldrende Rudolf «Rulle» Rasmussen (også født 1866), en kjent teatermann og impresario og sentral aktør i norsk kulturliv, som blant annet en periode var leder av Eldorado revyteater. «Rulle» Rasmussen publiserte i 1930- og -40-årene en rekke bøker med sine opplevelser fra kulturlivet i Oslo. I den ene boken, *Tutti frutti: minner og meninger om livet på scene og podium* fra 1941 (Heroldens forlag) forekommer denne beskrivelsen av «Rulle» og Obstfelders korte periode som kolleger i presselosjen på Stortinget.

Trolig fant episodene i artikkelen sted i 1892. Rasmussen skriver at «Konsulatsaken optok alles sinn» (konsulatspørsmålet sto høyt på agendaen i tiår, men førte sommeren 1892 til en spesielt spent situasjon), og Sivert Nielsen som omtales i artikkelen, var stortingspresident fra 1890 til 1897.

Kort etter forlot Obstfelders journalistikken. Han debuterte i 1893 med *Digte*, ifølge *Dagbladet* årets største begivenhet i Norge det året, mens Aftenposten utropte debuten til det største nonsens som noensinne var trykket på norsk. Alt i alt fikk imidlertid Obstfelders debut en svært positiv mottagelse. Den nyskapende dikteren døde i København av tuberkulose sommeren 1900, bare 34 år gammel.¹

1 Kilder: stortinget.no, «Sigbjørn Obstfelders» i *Norsk biografisk leksikon*. Takk også til Gudleiv Forr og Nils E. Øy for opplysninger.

*Sigbjørn Obstfelder tegnet av Christian Krogh, fra boken «12 av vore samtidige», utgitt i Kristiania i 1895.
Foto: Nasjonalbiblioteket*

Med Obstfelder i journalistlosjen

Rudolf Rasmussen (1866-1947)

Teatermann og impressario

Jeg var journalist i *Sværtå*, som den gang var en merkelig avis, en meget merkelig avis. Den holdt til på samme sted som nu, men det var et eneste rot både med lokaliteter og redaksjon. Der var nok en redaktør, men redaksjonen var vesentlig basert på løsjournalister og utklipp. Det var virkelig en redaksjon av saksen. En tid var det en «avholdsmann», som i smug var henfallen til kamferdråper og derfor dullet omkring i en eneste døs, siden var det en skolelærer, som også var henfallen til noe, men allikevel svingte saksen med megen øvelse og virtuositet.

Men over det hele tronet avisens eier – han kaltes forresten også redaktør. Hans navn var Nissen¹, og han bodde oppe på kvisten og viste sig aldri for bladets folk. Den eneste som hadde adgang til hans hule var husholdersken – ja, som også var avisens forretningsfører. Nissens tilværelse deroppe på loftet var omgitt med en viss mystikk, og det gikk frasagn om hans leben und treiben der oppe. Han gikk aldri ut, og hans utseende var derefter. Han hadde en sann mani for å samle på uinnkrevde regninger, han hadde stående mange og store sekker med gamle regninger. Det fortaltes at det hadde hendt at «kunder» – averterende altså — eller deres bo, hadde måttet gå rettens vei for å få betalt sin skyld.

Som sagt: ingen så noe til redaktør Nissen. Jo, om nettene eller om søndagene, når redaksjonslokalene ellers lå øde og tomme, kunde det hende at han som et annet gespenst svevet omkring derute i redaksjonsværelsene.

For mig åpenbarte han sig en enkelt gang, og det blev av megen betydning for mig. Jeg hadde altså min gang der oppe i *Sværtå*, skrev om musikk, teater og varieté. Det var ikke stor fortjeneste, men du store gud hvor deilig det var å kunne disponere over alle disse konsert- og teaterbilletter. Så var det en søndags ettermiddag ute på høsten. Det var en mørk og uhyggelig novemberdag, regnet plasket mot vindusrutene og skrivebordslampen forsøkte å kaste et lite skjær ut i det ufysiske værelse med de grønnaktige blomstrete tapeter som hang i laser nedover veggene. Uff – det var rent felent. Jeg stod borte ved en høi pult og skrev min teateranmeldelse. Da var det som jeg med ett følte noen stod bak mig og kikket over min skulder ned i papiret. Jeg snudde meg hurtig rundt, og kvakk i, da jeg så det uhyggelige syn bak mig. Jeg gjettet mig til at dette måtte være redaktør Nissen. Han var i bare skjorten, blekfet, med tjafset rødt hår og skjegg. Det var riktig en busemann.

– Hm, kremtet han. Det var som han ikke hadde ordentlig mæle. Han snappet mitt manuskript, tittet granskende i det.

– Hm - hm, brummet han nu to ganger.

Jeg hadde summet mig litt, og jeg fikk en lys idé. Jeg visste at det skulde ansettes en fast stortingsreferent i bladet, og høflig og pent spurte jeg redaktøren om dette ikke kunde være noe for mig. Jeg var ikke spor av politisk interessert, men jeg tenkte jeg kunde tjene såpass på disse stortingsreferater, at jeg kunde få mitt høieste ønske opfylt: utpå sommeren å komme til den store teater- og musikkutstillingen i Wien.

– Ja – om det ikke kunde være noe for mig altså dette med stortinget?

– Hm - hm - hm, brummet han nu tre ganger, og derpå forsvant han, som en ånd i en fillehaug.

¹ Rasmussen kaller denne redaktøren konsekvent for Nissen. Ut fra det redaksjonen kan forstå, må dette dreie seg om Andreas Nisson, sønn til grunnlegger William Nisson, som døde i 1883.

Dagen efter lå det et brev til mig i redaksjonen. Det var fra Nissen på kvisten. Jeg var utsett til stortingsreferent for den svimlende gasje av 300 kroner pr. måned. Det var et gledens budskap. Nu skulde det bli Wiener-reise.

En dag i begynnelsen av februar holdt jeg mitt inn-tog i tingets hall, Norges høitidsstund var kommet. Ja for mig var det virkelig en høitidsstund, en spennende stund. Referentlosjen på venstre side av presidenttribunen var liten og trang og uhensiktsmessig, det var såvidt man kunde sitte i en rad bortover ved det smale skrivebrett. Der kom jeg da i en bås med de forskjellige blads politiske redaktører og redaksjonssekretærer. Mange av dem kjente jeg fra storpolitiske debatter i Studentersamfundet. Der var den lille snerrende, så uendelig fine Nils Vogt i *Morgenbladet*, den høirøstede og arrogante Krefting-Hansen, redaksjonssekretær i *Aftenposten*, den stillferdige, allerede da sykdomsmerkede Melbye, også i *Aftenposten*. Der var den snilde og hyggelige Helgevold, Lars Oftedals svigersønn, fra *Kristianiaposten*, Lange Y.K.F. Konow kom også der på *Ørebladets* vegne. Redaktør Bætzmann buktet sig over hele forsamlingen, mens Friele, forhen-værende i *Morgenbladet*, som snarest stakk hodet inn ad den knirkene dør, gav fra sig et lite bitende bjeff til venn eller fiende, med en kjapp og munter ripost fra Ola Thommessen i *Verdens Gang*. Jeg var ikkuns en liten student og tok derfor beskjedent plass nederst i losjen. Der kom jeg ved siden av en annen liten fyr som satt ennå mere nederst. Han så nokså rar ut, men jeg takserte ham til å være også student, som tjente til sine studier på denne journalistiske måte. Han nikket med et elskelig smil til mig. Den store buskete mustasje, som hang nedover hans munn, stod i en sterk kontrast til hele hans beskjedne fysiognomi og uanselige apparisjon, forresten. Han skakket litt på hodet som ofte snilde og fredsommelige mennesker har for vane. Men øinene var store og skinnende blå.

– Landsbladet, presenterte han sig på et syngende sørlandsk. Obstfelder, Landsbladet.

Obstfelder –, jeg hadde aldri hørt navnet. Vi så visst begge ut som vi var kommet på en feil klode. Siden fikk jeg høre at han hadde studert filologi og hadde vært en tid i USA. Han hadde nok også levert et par dikt i *Samtiden*, men de var blitt temmelig

upåaktet. Lite ante jeg at dette skulde bli den store berømte dikter. En eneste gang, da jeg kom litt sent til et møte, bad jeg ham om å få se litt i hans referat. Jeg tok papiret, og istedet for et alvorlig og prosaisk stortingsreferat fant jeg noen løsrevne verselinjer:

Jeg ser på de velklædte herrer.

Jeg ser på de smukke smilende damer.

Jeg ser på de lutende hester.

Det var et merkelig referat, tenkte jeg. Det kan da ikke være inspirert av noen stortingsstemning. Med all respekt for de høie tingets herrer, egentlig velklædte kunde man vel ikke benevne dem, og de enkelte politisk interesserte damer i «damelosjen» egentlig smukke kunde de ikke sies å være, og de var langt fra yndige smil, og hestene som stod lutende nede på Stortings plass ved baker Bordoe kunde neppe skimtes gjennom vinduene fra vår tilbaketrukne losje. Nu bakefter kan jeg saktens si, at «ja det ante mig». Nu etterpå kan jeg si, at han i sin enkle fine uttrykksmåte, i sitt sprogs musikalske tonefall åpenbarte den Obstfelder, som noen år efter skulde folde sig ut.

Jeg har sjelden truffet så snild og elskverdig en sjel om Obstfelder, så hjelpsom og tjenestevillig. Han var visselig meget mere inne i politikk og politikkenes mysterier enn jeg, og mangen en gang måtte jeg ty til ham, når det gjaldt tekniske ord og vendinger. Sommetider var jeg av forskjellige grunner borte fra mitt «stortingshverv», da skrev han simpelthen det hele referatet for mig.

Obstfelder var meget humoristisk anlagt og meget lattermild. Han var jo filolog på sin hals og hadde endog begått en parodi på sagastil. Han fant en uskrømtet glede i å høre mig imitere de forskjellige stortingsmenn. Mitt glansnummer var den gang president Sivert Nielsen, den Nordlands-fiskeren og omgangslærer som avanserte med tiden til post-åpner, postmester, bankdirektør og nu var stortingspresident. Et gløgt og fiffig hode, en snarrådig og sikker leder av Stortingets forhandlinger. Det var især i Sivert Nielsens «navneoprop» jeg eksellerte. Mangen en lang og tom og døsig debatt fordrev vi borte i vår krok med parodier og imitasjoner. Jeg hører ennå Obstfelders lille klukkende latter når

jeg a la Sivert Nielsen foretok navneoprop: og lot de forskjellige representanter avgi stemmer på sin karakteristiske måte.

Herr Aklestad ... JA – nokså bondefult. Herr Einum ... JO – oppe i diskanten. Herr Jaabek ... NÆJ – innett og sinna. Herr Vaagt (Vogt) ... JA – pent og dannet. Herr Je Nielsen ... JA – temmelig nordlandsk og synlig beskjedent – Herr Je Nielsen, det var nemlig presidentens sønn, gårdbruker Jakob Nielsen.

Og hvordan hadde vi ikke vår moro av typograf Andresen, typograf Andresen. Christianias første arbeiderrepresentant, når han holdt sine høitflyvende taler, isprengt uforståelige ord og fremmede vendinger. Da han f.eks. engang med voldsom patos slynget ut mot presidentstolen: «Hr. præsidentttt –, der gives ellementer i hver en stann».

– Ja, svarte Sivert Nielsen, presidenten skulde være tilbøielig til å bemerke, at den ærede representant har rett i sin bemerkning om elementene. Replikken kom på hans egen lune, spøkefulle måte, mens hans kloke, brune øine skøieraktig blunket under brillerglassene. Ja gamle Sivert Nielsen var i det hele tatt en spøkefugl og vittig, ofte dypt sarkastisk herre. Du milde himmel hvor han kunde lede forhandlingene, den gamle skolelærer! Det gikk som fot i hose, men det var allikevel med en verdighet som var imponerende.

«Han skulde simpelthen være Republikken Norges President», sa engang Obstfelder.

Det var nettopp i det året, da Konsulatsaken optok alles sinn. Kong Oscar hadde erklært ikke å ville ta Stortingets beslutning i konsulatsaken tilfølge. Ingen av den daværende regjerings medlemmer var villig til å overta det konstitusjonelle ansvar for følgene av en nektelse av tilfølgetagelsen av Stortingets beslutning. Regjeringen inngav altså sin dimensjon. Jeg husker ennu tydelig stemningen i Stortinget den dag da statsminister Steen gav meddelelse herom. Dyp sorg og harme vekker dette budskap, sa Sivert Nielsen. Og Obstfelder – skjønt han var *Landsbladets* mann – stilte sig helt på ytterste side. Under debatten hvasket han bort til mig. «Aldri i livet skal vårt land regjeres etter Sveriges vilje». Ved det store folketog til Steen var han å finne ved min side. Vi stilte oss op i

Sigbjørn Obstfelder fotografert i København i 1900, samme år som han døde. Foto: Atelier Francais (København)

det store tog på Tullinløkken. Vi hilste med begeistring Bjørnstjerne Bjørnsons flammende taler. Vi vandret over Løvebakken ned til Stiftsgården i en eneste patriotisk begeistring.

Endelig sluttet stortingssesjonen. Obstfelder blev nu borte for mig, men en vakker dag blev jeg artistisk leder for Eldorado. Jeg drog til Wien, til den store teater- og musikkutstillingen som en fortjent belønning for min «stortingsvirksomhet». Eftersendt fikk jeg et brev fra Obstfelder, hvori han lykkeønsket mig med min «Utnevnelse som forlystelsesråd». Jeg var nettopp mannen som kunde bringe lys og glede og munterhet til Kristiania, sa han. «Av hjertet ønsker jeg held og lykke til den betydningsfulle stilling». Slik var Sigbjørn Obstfelder! Akk ja. Snilde, snilde Obstfelder, alltid så hjelpsom og forståelsesfull. Jeg vil aldri glemme vår lille ubemerkede tilværelse i referentlosjen i Stortinget, jeg vil aldri glemme, at du var den første, som sendte mig forståelsesfulle og opmuntrende ord.

Om bidragsyterne

Paul Bjerke

er professor i journalistikk ved Høgskulen i Volda. Han er PhD fra Universitetet i Oslo med en avhandling om presseetikk og profesjonsmoral. Bjerke var journalist, nyhetsredaktør og ansvarlig redaktør i klassekampen i årene 1982-1997. Han har skrevet flere bøker, artikler og bokkapitler om journalistikk.

Birgitte Kjos Fonn

er førsteamanuensis i journalistikk ved Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA) og redaktør for Mediehistorisk Tidsskrift. Hun er dr. philos. fra Universitetet i Oslo på en avhandling om pressehistorie, og blant annet koordinator for HiOAs fagforfatterstudium. Hun har skrevet flere arbeider om pressehistorie og journalistikk.

Rune Ottosen

er statsviter og professor ved Institutt for journalistikk og mediefag ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Han har skrevet Norsk Journalistlags historie, Fra fjærpenn til internett, var redaktør for bind 2 i verket Norsk presses historie, og har ellers publisert en rekke arbeider om både pressehistorie, journalistrollen og internasjonale konflikter

Rudolf «Rulle» Rasmussen

var en kjent teatermann, impresario og sentral aktør i norsk kulturliv, som i 1930- og 40-årene publiserte en rekke bøker med sine opplevelser fra kulturlivet i Oslo.

Rolf Werenskjold

er førsteamanuensis i journalistikk og medievitenskap ved Høgskulen i Volda og PhD i medievitenskap fra Universitetet i Oslo på en avhandling om medienes rolle i proteståret 1968. Han er blant annet redaktør for boken *Nordic Media and the Cold War* (2015), og har skrevet flere bidrag om medier og pressehistorie.

Forfatterveiledning for Mediehistorisk Tidsskrift

Mediehistorisk Tidsskrift er Norges eneste mediehistoriske tidsskrift. Det har åpen publisering etter open access-prinsippet, er fagfellevurdert etter double blindfold-prinsippet, og gir publikasjonspoeng på nivå 1.

Vi tar imot manuskripter av mediehistorisk interesse om både norske og internasjonale forhold. I tillegg til det fagfellevurderte stoffet tar vi blant annet imot debattstoff, bokanmeldelser, intervjuer og essays. Manuskripter sendes på e-post til kontakt@medietidsskrift.no i Word-format (ikke pdf).

Krav til manuskriptet

- En artikkel bør være mellom 6000 og 8000 ord. Inkludert figurer, tabeller, noter og litteraturhenvisninger bør den som hovedregel ikke overstige 25 A4-sider (regnet ut fra halvannen linjeavstand, 12 punkt skriftstørrelse).
- For andre bidrag, f.eks. essays og debattstoff, avtales omfanget for hvert enkelt tilfelle.
- Notene skal være fotnoter, ikke sluttnoter. De skal oppgi den refererte forfatterens etternavn, årstall og eventuelle sidetall det refereres til. Arkivreferanser skal også oppgis i fotnotene, etter følgende system: dokument med dato og arkiv. Der det er relevant bør også enhet, serie, arkivstykke og arkivskaper være med. (Eksempel: Innstilling fra komiteen for de

vitenskapelige stillinger ved Universitetet i Oslo 1959: 2. eske, UiO/ Sentralarkivet.) Fotnotene kan også i noen utstrekning brukes til andre nødvendige opplysninger.

- Titler på bøker, aviser og tidsskrifter settes i kursiv.

Litteraturlisten føres slik:

- Bøker: etternavn, fornavn bare som forbokstav med punktum, årstall i parentes, punktum, boktittel i kursiv, punktum, utgiversted, kolon, forlag.

(Eksempel: Rasmussen, T. (2015). *Offentlig parlamentarisme. Politisk strid og offentlig mening 1945–2000*. Oslo: Pax)

Artikler: etternavn, fornavn bare som forbokstav med punktum, årstall i parentes, punktum, artikkeltittel i anførselstegn, punktum, tidsskriftets navn, årgang, nummer i parentes, sidetall (fra–til), punktum, eventuelt DOI-nummer

(Eksempel: Alnæs, J. og Simonsen, A. H. (2016). «Den nyttige taperen – Scotts plass i norske nyhetsmediers fortellinger om erobringen av Sørpolen.» *Norsk medietidsskrift* 22 (1) s. 2–19. DOI: 10.18261/issn.0805-9535-2016-01-02)

eventuell revidering.

- Ferdig tekst returneres til redaksjonen.
- Teksten språkvaskes.
- Språkvask sendes artikkelforfatteren for godkjenning. **Frist: 1 uke.** Etter dette er det ikke anledning til å gjøre endringer i teksten.
- Godkjent språkvask blir brukket om til tidsskriftsider. Herfra tar redaksjonen seg av korrekturrundene.

Følgende legges ved manuskriptene, senest ved innlevering av siste versjon:

- et sammendrag på 50–150 ord, både på norsk og engelsk
- tre–fire emneord, både på norsk og engelsk
- et forfatterportrett
- en kort forfatterbyline (vanligvis: arbeidstittel/ arbeidssted og e-postadresse)
- en forfatteromtale (maks 400 tegn med mellomrom, gjerne kortere)
- bilder/illustrasjoner/faksimiler til teksten eller forslag til slike. Forfatterne må selv innhente tillatelse til å gjengi illustrasjonene. Tidsskriftet har ikke anledning til å betale for bruk av bilder, og er avhengig av å finne illustrasjoner som kan brukes fritt.

Rutine for innsendte manuskripter

- Redaktøren vurderer om et manus er aktuelt for publisering.
- Går manuset videre, kan redaktøren foreslå en viss omarbeiding før manuset blir sendt til fagfellevurdering.
- Redaksjonen utformer en samlet vurdering basert på fagfellenes tilbakemelding. Hvis konklusjonen er at artikkelen bør publiseres, går manus så tilbake til artikkelforfatteren for

Utgaver så langt

Nr. 1/2004

Arnhild Skre: «I dag må ingen sitte hjemme». Presse og partiloyalitet 1957–1973.

Nr. 2/2004

Øystein Sande m. fl.: Agitasjon og opplysning

Nr. 3/2004

Else-Beth Roaldsø: Å skrive i motvind.
Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad.
Hallvard Tjelmeland: Aviser som historisk kilde

Nr. 4/2005

Norhild Joleik: Albert Joleik – bladstyrer i brytningstid

Nr. 5/2005

Div. forfattere: 1905 – Nu gjælder det at holde kjæft

Nr. 6/2006

Anne Hege Simonsen: De der ute – vi her hjemme.
Utenlandsdekningen i tre norske aviser 1880–1940
Jo Bech-Karlsen På sporet av en glemt stil. Litterær journalistikk på 1950- og 60-tallet

Nr. 7/2006

Tor Are Johansen: «Trangen til læsning stiger, selv oppe i Ultima Thule». Aviser, ekspansjon og teknologisk endring ca 1763–1880

Nr. 8/2007

Guri Hjeltne (red): «Har de ikke journalister i Aftenbladet lenger når de sender et kvinnfolk?» Kjønnsperspektiv på pressehistorien

Nr. 9/2007

Tor Are Johansen: Hett bly og raske presser. Teknologisk endring i norsk avisproduksjon

Nr. 10/2008

Sidsel Meyer: Så brøt stormen løs. Debatten om beredskapslovene høsten 1950.
Bernt Ove Flekke: Eit historisk blikk på «Hele Norges sportsavis»

Nr. 11/2009

Henrik G. Bastiansen: Lojaliteten som brast. Partipressen i Norge fra senit til fall. 1945–2000

Nr. 12/2009

Sigurd Høst: Mye mer enn Akersgata. Norsk pressestruktur 1945–2009. Navneendring til Pressehistorisk tidsskrift f.o.m. 11.6.2010

Nr. 13/2010

Div. forfattere: Nordisk presse under andre verdenskrigen

Nr. 14/2010

Ivar Andenæs: Halden Arbeiderblad – den siste partiavis
Arnhild Skre: «En kostbar og farlig tid». Vestvendingen i norsk presse 1947–1949

Nr. 15/2011

Leiar: 22/7 – eit pressehistorisk vendepunkt?
Birgitte Kjos Fonn: Da venstresiden ville lage DU-journalistikk
Henrik G. Bastiansen: Portrett av TV-kritikeren Sverre Evensen

Nr. 16/2011

Tor Are Johansen: Orkla Media 1983–2006. Et medieselskap i konserndannelsen og eier – konsentrasjonens epoke

Nr. 17/2012

Maria Utheim: Engebret-bevegelsen
Peter Larsen: Bergens Tidendes første redaktør

Nr. 18/2012

Rune Ottosen: Presse mannen Johan Falkberget
Jo Bech-Karlsen: Referatets død og intervjuets seier

Nr 19/2013

Tor Are Johansen: Et produksjonssystem i støpeskjeen. Teknologitvilling i norske aviser 1940–2010

Nr 20/2013

Elisabeth Eide og Else-Beth Roalsø: Kriminelle, kulturelle, kapable kvinner
 Birgitte Kjos Fonn: Ukebladene i 1913
 Ragnhild Mølster: «Redaktrices». Kvinnelige redaktører frem til 1913
 Gerd von der Lippe: Nanna With – et tilbakeblikk på sportsjournalistikk

Nr 21/2014

Hans Fredrik Dahl: Partipressen i Norge – fra utvikling til avvikling
 Henrik G. Bastiansen: Fra konflikt til konsensus? Partipressens fall
 Birgit Røe Mathisen: Fra partipresse til lokalisme, lokal journalistikk

Nr 22/2014

Rune Ottosen: Pressen og ytringsfrihetens vilkår ved og etter utbruddet av første verdenskrig
 Anne Hege Simonsen: Den første verdenskrig i to norske aviser
 Hans Christian Erlandsen: Rowland Kenney, britisk påvirkningsagent
 Nils E. Øy: Jubileumsutstillingen 1914

Nr 23/2015

Ruth Hemstad: Propagandakrigen om Norge i europeisk presse
 Odd Arvid Storsveen: Aviser som politiske aktører på 1800-tallet
 Marthe Hommerstad: Politisk debatt mellom dannede elite og bøndene
 Håkon Harket: 1814 og jødene utestengelse fra Norge
 Nils. A. Øy: Er slangene i § 100 borte etter 200 år?

Nr 24/2015

Masoud Haidari: Når blir jeg norsk i medienes øyne?
 Cora Alexa Døving: Historiens grep om samtiden
 Harald Syse: Norsk presses dekning av antijødisk politikk
 Margareth A. van Es: Bildet av «muslimske kvinner» i Aftenposten

Nr 25/2015

Per Overrein og Roar Madsen: Om avviklingen av partipressen
 Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl: Svar til Overrein og Madsen.
 Gudleiv Forr: Dagbladets løsrivelse fra Venstre.
 Rune Ottosen: Unntakstilstanden i Trøndelag i oktober 1942
 Kathrine Geard: Skjult kamp for det frie ord under krigen

Nr. 26/ 2016:

Rolf Werenskjold: Norges første lydfilmavis
 Birgitte Kjos Fonn: Journalisten Vilhelm Aubert
 Rune Ottosen: Klimajournalistikk under valget 2013 med historisk bakgrunn

*Navneendring til Mediehistorisk Tidsskrift
 f.o.m. 1.9.2016.*

Tidligere utgaver av Pressehistoriske skrifter/Pressehistorisk tidsskrift utgitt til og med 2014 koster mellom 75 og 150 kroner og kan bestilles hos Norsk Mediehistorisk Forening ved Ragnhild Holmen. Send nummeret på utgaven og antall sammen med bestillers navn og adresse til rh@mediebedriftene.no. Fra 2015 har tidsskriftet vært open access, gratis tilgjengelig for alle på www.medietidsskrift.no

Dette nummeret presenterer en omfattende studie av lydfilmavisen *Verden Rundt*, som ble vist i Paladsteateret i Oslo gjennom 1930-årene. Studien kaster nytt lys over historien om filmavisene, og viser at *Verden Rundt* var et redigert medium, ikke bare en distribusjonskanal. Det innebærer at tidspunktet for etableringen av den første norske lydfilmavisen i et eget dedikert lokale kan flyttes ti år tilbake, fra 1941 til 1930. Artikkelen inneholder også beskrivelsen av et betydelig puslespill for å rekonstruere hva publikum fikk se i den populære lydfilmavisen, som holdt seerne orientert om norske og internasjonale nyheter, blant annet den spanske borgerkrigen. I tillegg gir artikkelen et innblikk i det utenriksjournalistiske systemet i Norge før annen verdenskrig, og trekker noen tråder framover.

Nummeret inneholder også artikler om sosiologen Vilhelm Auberts virksomhet som journalist, og en undersøkelse av klimajournalistikken ved siste stortingsvalg satt inn i en historisk ramme. Ellers har nummeret bokomtaler og et presseminne som handler om Sigbjørn Obstfelders korte, men kuriøse karriere som stortingsjournalist.

ISSN 2387-3655

Norsk Mediehistorisk Forening

www.medietidsskrift.no